Darija Gabrić Bagarić

Primjeri bosanskohercegovačke pismenosti i književnosti

od 11. do 19. stoljeća

HNK "Napredak" Zagreb- Sarajevo, 2004

PRIMJERI BOSANSKOHERCEGOVAČKE PISMENOSTI I KNJIŽEVNOSTI

Od 11. do 19. stoljeća

Izbor, transkripcija, predgovor i rječnik

DARIJA GABRIĆ-BAGARIĆ

HKD Napredak

Zagreb – Sarajevo

2004

O starijoj pismenosti i književnosti

Izbor tekstova starije pisane produkcije zahtijeva napomene o njihovim stilsko-sadržajnim, žanrovskim i jezičnim posebnostima.
Najprije treba reći da se kriterij književnoga i originalnoga stvaralaštva u prošlosti razlikovao bitno od današnjega, tako da možemo govoriti o djelima pismenosti i djelima književnosti. U djela pismenosti ubrajamo tekstove pisane s praktičnom namjenom i bez književnih pretenzija, dok bilo kakvo uključivanje estetskih kriterija i književnih stilizacija priskrbljuje tekstu književni atribut. Između tih dviju mogućnosti u bosanskoj se književnoj baštini nalaze i tekstovi na granici, pa ćemo u uvodu koji slijedi tekstove našega izbora promotriti s toga motrišta.

Administrativno-pravni spisi

U administrativno-pravne spise spadaju povelje, pisma, darovnice, oporuke, zakonici i sl. tekstovi pisani u službenim pisarnicama bosanskih vladara, plemstva i turskih velikodostojnika. Njihovi su autori pisari, često jedini pismeni ljudi na dvoru, školovani na crkvenoslavenskoj jezičnoj tradiciji i srednjovjekovnoj diplomatičkoj maniri.
Administrativno-pravni tekstovi odraz su političkih i društvenih prilika jedne države, pa osim što govore o njezinim funkcijama, diplomatskim vezama sa susjednim zemljama i unutarnjim odnosima, pokazuju i kulturne veze koje je država ostvarivala. Tako će se u bosanskim pisarnicama zavisno od širenja Bosne i odnosa s drugim srednjovjekovnim državama pojavljivati pisari s inonarječnih područja, koji će onda određivati stil i jezik u kraljevoj pisarnici. Jedan broj pisara pristigao je u Tvrtkovo vrijeme na srednjovjekovni bosanski dvor iz Srbije, pa je njihovo svetosavsko obrazovanje oblikovalo jezik dvorske pisarnice.
Učeniji pisar unosit će više crkvenoslavenskih osobina, a manje učeni pisat će izrazitijim narodnim jezikom. I u jednoga i u drugoga *invokacija* (početni zaziv) i *eshatokol* (zaključna rečenica) najčešće će biti pod izravnim crkvenoslavenskim utjecajem. Središnji dio teksta pisan je narodnim jezikom zbog čega je korpus administrativno-pravnih spisa zanimljiv za jezična istraživanja.

Lišeni književnih atributa ti tekstovi spadaju u pismenost u širem smislu, ali im njihova originalnost priskrbljuje posebno mjesto u jezičnom razvoju.
Oni su važan izvor za istraživanje povijesti određenoga razdoblja.

Zapisi i natpisi

Zapisi i natpisi nazivaju se *epigrafikom* i predstavljaju prijelazni stupanj između pismenosti i književnosti. To su originalni tekstovi, oslobođeni kalupa srednjovjekovne literature. Nalazimo ih na stabilnim spomenicima, kakvi su nadgrobni spomenici, kameni križevi, dijelovi crkava, kao i na pokretnim, npr. na knjigama, crkvenom posuđu i drugim predmetima materijalne kulture.
Određena teritorijalna pripadnost epigrafskih spomenika, posebno nadgrobnika, pomaže da odredimo narječne osobine, a kako su vrlo često i datirani, nezamjenjivi su svjedoci jezičnoga razvoja. Zavisno od staleške pripadnosti i učenosti naručitelja, kao i vještine klesara, tekst može osim osnovne obavijesti o pokojniku sadržavati i neki poetski diskurs, naravno lapidaran zbog materijala (kamen) na koji se upisuje.
Najčešće su pisani narodnim jezikom, posebno oni iz mlađega vremena, što im daje posebno mjesto u jezičnopovijesnim razmatranjima.
Njihova nacionalna pripadnost u ranijim razdobljima nije potpuno prozirna, dok se vjerska odčitava iz pobožnih kršćanskih zaziva, a nakon 16.st. naziru se i elementi nacionalnoga podrijetla naručitelja i klesara (ili zapisivača uopće).
U našem izboru natpisi vezani za samostan u Kraljevoj Sutjesci primjer su živoga narodnoga jezika u epigrafici 17.st.

Srednjovjekovna književnost

Cjelokupna duhovna kultura srednjega vijeka prožeta je kršćanskim svjetonazorom, pa su religiozni motivi zastupljeni u svim oblicima i vidovima umjetničkoga stvaralaštva. Kako je svaka književnost odraz povijesnoga trenutka u kojem nastaje, potreba društva iz koje potječu pisci i korisnici, te ideološke podloge, bosanska srednjovjekovna književnost prezentira se kao zbroj nabožnih djela, prvenstveno četveroevanđelja i zbornika, dok su djela sa svjetovnim temama iznimno rijetka.
U bosanskoj srednjovjekovnoj književnosti nema propovjedničke literature, životopisa svetaca ili nabožne poezije, što se tumači vezanošću te literature za tzv. crkvu bosansku i njezino specifično ustrojstvo.

Kriterij književnoga u to se vrijeme bitno razlikuje od današnjega, što znači da za

srednjovjekovnoga čovjeka evanđeoski tekst predstavlja literaturu najvišega domašaja. Status književnoga djela odredio je i izbor jezika, pa su srednjovjekovni nabožni tekstovi pisani crkvenoslavenskim jezikom, što znači da se na staroslavenske jezične odlike naslojavaju oblici živoga narodnoga jezika. Razlog tomu je što u slavenskom svijetu toga vremena crkvenoslavenski je službeni jezik crkve, točnije bogoslužja i liturgija, a samim tim ima i status književnoga jezika, kojim se onda jedino mogu pisati djela s književnim atributom. To je odnos identičan onom koji postoji u onodobnoj zapadnoj Europi, gdje je jezik bogoslužja latinski, pa se latinski pišu sva književna i znanstvena djela. europskih naroda, bez obzira na postojanje živih jezika, npr. njemačkoga, engleskoga, talijanskoga itd.

Srednjovjekovna bosanska književnost nije originalna, nastala je prepisivanjem sa starijih prijedložaka pisanih staroslavenskim ili kojim tipom crkvenoslavenskoga jezika. Pismo srednjovjekovne književnosti je ćirilica, a samo je mali broj sačuvanih spomenika pisan glagoljicom.
Najveći broj djela nastao je u 14. i 15.st. za vrijeme izrazitoga procvata srednjovjekovne bosanske države. Najveći broj tih knjiga danas se nalazi izvan bosanskohercegovačkoga prostora, u mnogim svjetskim knjižnicama ili u posjedu privatnih lica.

Bosanska franjevačka književnost

Književnost bosanskih franjevaca stvarana je u okvirima Katoličke obnove poslije Tridentinskoga koncila (1545.-1563.). Sveta Stolica u programe obnavljanja vjerskoga života uključuje i pojačanu skrb za pastoralnu i katehetsku djelatnost, s čim u vezi se pojavljuje pitanje jezika na kojem će se pisati djela s nabožnom tematikom. Preporuka da se pastoral i kateheza obavljaju na narodnom jeziku otvorila je problem narječne podloge književnoga jezika. Izabrano je štokavsko narječje, imenovano kao "jezik bosanski", a kao uzor dobroga jezika u Rimu je istican jezik prvih franjevačkih pisaca.
Korpus djela bosanske franjevačke književnosti obuhvaća niz djela namijenjenih vjerskoj pouci (katekizmi), propovijedanju (različite besjede i zbirke propovijedi), pastoralu (priručnici za obavljanje sakramenata), jedan broj djela su zabavno-poučnoga karaktera (pjesme s vjerskom tematikom, zbirke čudesa, zbornici nabožnih tekstova), znanstvenoga (ljetopisi) i čisto praktičnoga (ljekaruše- upute za liječenje raznih bolesti), što ovoj književnosti daje atribut nabožno-praktične produkcije.
Tematski je usamljeno djelo *Pištole i evanđel'ja priko svega godišta* (1613.) fra Ivana

Bandulavića, u kojem su prevedena misna čitanja za cijelu godinu. Inače, u bosanskoj franjevačkoj književnosti nema prijevoda Biblije ni biblijskih odlomaka. Svoj je prijevod Bandulavić napravio prema latinskom originalu uz oslanjanje na starije primorske prijevode misnih čitanja. To je djelo važno jer je doživjelo dvadesetak izdanja, korišteno je na širokom prostoru od Hrvatske do Bugarske, pa je jezik toga djela utjecao na oblikovanje književnoga jezika i jezičnih navika svojih čitatelja (i slušatelja).

Najveći broj djela franjevačke književnosti nije potpuno originalan, nego se radi o prijevodima ili preradbama djela znamenitih europskih teologa i vjerskih pisaca. Bosanski su franjevci prevodili najvažnija teološka djela i prilagođavali ih potrebama svoga puka dodajući primjere i komentare koje su bosanski ljudi mogli razumjeti. Oni vrlo često uz tekst navode podatke odakle su preuzeli neki dio, tko je o tome pisao i sl. Po tim podacima saznajemo da su se bosanski franjevački pisci uklapali u opća europska književna kretanja svoga vremena.

Franjevački su pisci pisali narodnim štokavskim narječjem svojega kraja ili onoga područja na kojem djeluju i kojemu su namijenili svoja djela. Vremenom će se u okviru franjevačke književnosti razviti jedan tip književnoga jezika s određenim brojem stalnih odlika koje se mogu naći u svih pisaca, pa se govori o postojanju franjevačke književne koine.

Katolička orijentacija određivala je jezične uzore bosanskih franjevaca. Dok kasniji pisci mogu kao uzor imati svoje prethodnike iz redova bosanskih franjevaca, prvi pisci - Matija Divković i Ivan Bandulavić - izgrađivali su svoj jezik ugledanjem u pisce s hrvatskoga jezičnoga područja, posebno dalmatinske i dubrovačke. Matija Divković, prvi pisac i utemeljitelj franjevačke književnosti, imao je svoje uzore čak i među glagoljaškim piscima. Zanimljivo je da je Divković čak u svoj *Nauk krstjanski* (1616.) uklopio glagoljaški tekst *Verši sv. Katarine* i prikazanje *Abramovi verši* dubrovačkoga pisca Mavra Vetranovića. Franjevci su pisali latinicom i bosančicom.

U 19.st. među bosanskim su franjevcima zaživjele ideje ilirskoga pokreta, pa se pisci (Jukić, Martić) jezično i pravopisno prilagođavaju svojim uzorima. Zanimljivo je pri tome da ne prekidaju sasvim ni sa starijom franjevačkom književnojezičnom tradicijom. Tzv. bosanski ilirci proširuju repertoar tema i sadražaja, pojavljuju se u znatnijoj mjeri poetska djela, znanstveni tekstovi, putopisi, rasprave o pismu i jeziku, a fra Ivan Franjo Jukić pokreće i prvi bosanskohercegovački časopis *Bosanski prijatelj.* Jukić i Martić prikupljaju i objavljuju pučke pjesme i pripovijetke.

Bosanski ilirci svojim su se djelima i jezičnim izrazom izravno uključili u izgradnju

novoštokavskoga hrvatskoga standardnog jezika.

Načela transkripcije u ovom izdanju

Načela transkripcije definirana su namjenom ovoga izbora i atribucijom popularnoga . Budući da smo pri sastavljanju knjige imali na umu najširu publiku, a posebno učenike, nastojali smo stare i posebno najstarije tekstove učiniti što dostupnijim suvremenom čitatelju. Stoga smo izostavili iz transkripcije tekstova do 15. st. sve znakove za poluglasove (tzv. *jer i jor*), a gdje smo mislili da se zbog izostavljanja neće jasno razaznavati riječ, stavili smo u okrugle zagrade *a (a*). Stari glas *jat*, pisan kao *ě*, ostavljali smo bez promjene stoga što njegovo čitanje nije bilo jednoznačno. Očekujemo da će čitatelj shvatiti da se radi o glasu koji danas zamjenjujemo u književnom jeziku sa *ije/je*.
Kratice smo u najstarijim tekstovima razriješili u okruglim zagradama, a rekonstruirane riječi ili dijelove obilježili smo kosim zagradama.
Tekstovi od 11. do 15. st. popraćeni su prijevodom.

Izbor iz djela franjevačkih pisaca ima posebna pravila transkripcije. Odlučili smo sačuvati izvornost, a intervenirati samo u slučajevima kad bi stari način pisanja otežavao recepciju. Tako je ijekavizam bilježen na suvremeni način, izostavljeno *j* smješteno je u okrugle zagrade, veliko slovo usklađeno s današnjim načelima. Interpunkcija je mijenjana isključivo u slučajevima gdje bi preslikavanje izvornoga stanja rezultiralo dvosmislenošću.
Tekstovi franjevačkih pisaca 19. st. doneseni su prema kritičkim izdanjima objavljenim u novije vrijeme. Izbor iz ljetopisa preuzet je također iz novih izdanja.
Uz franjevačke tekstove dodan je objasnidbeni rječnik.

IZBOR IZ TEKSTOVA OD 11. DO 19. ST.

NATPISI I ZAPISI

Humačka ploča (10. -11. st.)

U ime o (t)ca i s(i)na i s(ve)tago d(u)ha.
A se c(r)ki a(rhan)đ(e)la Mi(hai)la, a zida (j)u Krsmir, sin Bret, župi jurun i ž(e)na jega P(av)ica.
Prijevod
U ime Oca i Sina i Svetoga Duha.
Ovo je crkva arhanđela Mihovila, zida ju Krsmir, sin Bretov, upravitelj župe i žena njegova Pavica.

Ploča iz Polica kod Trebinja (1151.-1177.)

V dni kneza velijega Mihojla vmre župan Grd trěbinski i v to lěto zida jemu raku brat župan Radomir s s(i)nmi jegověmi i žena jemu. Tvara mojstr imenem Brač. Bože ti daj zdravije.
Prijevod
U dane velikoga kneza Mihajla umrije župan trebinjski Grd i te godine sazida mu grob brat Radomir, župan, s njegovim sinovima i ženom. Gradi majstor imenom Braja. Bog ti dao zdravlje.

Natpisna ploča iz Podbrežja kod Zenice (poslije 1193.)

V dni b(a)na velik(a)go Kulin(a) běše Gra(d)ěša sudija veli u njeg(a) i s(a)zida /hram/ svetago Jurič, i se leži u n(e)go i žena jeg(a) Vare, položi /se/ (s)emo u njego. A se zida Draže O(h)mučanin jemu. Voli, B(ož)e, nas vo(z)ljubljeni. Az pis(a)h Prokopije pop.
Prijevod
U dane velikoga bana Kulina bijaše u njega veliki sudac Gradiša. On sazida hram svetoga Jurja i on leže u njega, a položiše ovamo u njega i ženu njegovu Varu (Barbaru). To mu zidaše Draže Ohmučanin. Voli nas, Bože ljubljeni. Pisah ja pop Prokopije.

Nadgrobni spomenik iz Maloga Čajna kod Visokog (12. st.)

U (i)me brata vel(i)ko(ga) kazn(a)ca Nespine pozida Běloka kazn(a)ca Nespinu, svoga gospodina i os(t)avi sebě město pol(a)g svojega gospodina.

Prijevod

U ime brata velikoga dvorskoga službenika Nespine pokopa Bjeloća dvorskoga službenika Nespinu, svojega gospodara, i ostavi pored svojega gospodara sebi mjesto.

Natpis na nadgrobnom spomeniku iz Humskog (1318.)

Va ime tvoje, pričista Trojice. G(ospo)d(i)na gosti Milutina bilig rodom Crničan. Pogib(e) ino, nego li milosti božijeji. Žitije: A žih u časte bosan(s)ke g(o)spode. Primih darove o(d) velike g(o)spode i vlasteo i o(d) grčke g(o)spode. A vse vidomo.

Prijevod

U ime tvoje, prečisto Trojstvo! (Ovo je) grob propovjednika (gosta) Milutina, rodom Crničanina. Ne pogibe drukčije negoli milošću Božjom. Životopis: življah u časti bosanske gospode. Primah darove od velike gospode i vlastele i od grčke gospode. Sve je znano.

Natpis na zidu u Donjoj Drežnici (1355. - 1357.)

Va ime o(t)ca i s(i)na i s(ve)tago d(u)ha. A se dvor vojevode Masna i njegoviju s/i/nu Radosl(a)va i M(i)rosl(a)va. Se pisa rab b(o)ži i s(ve)tago D(i)mitrija u dni g(ospo)d(i)na kralja ugarskoga Lojša i g(ospodi)na bana bosanskoga Tvrtka. Tko bi to potrl, da je proklet o(t)cem i s(i)nom i s(ve)tim d(u)hom.

Prijevod

U ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Ovo je dvor vojvode Masna i njegovih sinova Radoslava i Miroslava. Ovo napisa sluga Božji i svetoga Dimitrija u dane gospodina ugarskoga kralja Lajoša i gospodina bosanskoga bana Tvrtka. Tko bi to uništio, proklet bio Ocem i Sinom i Svetim Duhom.

Natpis na nadgrobnom spomeniku u Veličanima (1377.-1391.)

V ime o(t)ca i s(i)na i s(ve)t(a)go d(u)ha se leži raba b(o)žija Polihranija a zovom mirskim

gospoja Radača, župana Nenca Čihorića kućnica, a nevěsta župana Vratka i sluge Dabiživa i tepčije Stipka, a kći župana Miltena Draživojevića a kazn(a)cu S(a)nku sestra, a postavi s běl̆g nje sin Dabiživ s b(o)žijom pomoštiju sam svojmi ljudmi a v dn(i) g(ospo)d(i)na kralja Tvrtka.

Prijevod

U ime Oca i Sina i Svetoga Duha. Ovdje leži sluškinja Božja Polihranija, svjetovnim imenom gospođa Radača, supruga župana Nenca Čihorića, nevjesta župana Vratka i službenika Dabiživa i dostojanstvenika Stipka, kći župana Miltena Draživojevića i sestra dvorskoga službenika Sanka. I postavi ovaj spomenik njezin sin Dabiživ, s Božjom pomoću sam sa svojim ljudima, a u dane gospodina kralja Tvrtka.

Zapis na Batalovu evanđelju (1393.)

V ime o(t)ca i s(i)na i s(ve)tago d(u)h.

Sei knjige napravi tepačija Batalo svo(j)im dijakom Stankom Kromirijaninom i okovav je srebrom i zlatom i odiv krosnicom i prikaza je starcu Radinu. A napisaše se sije knjige u dni kralja Dabiše ot rojenija s(i)na božija 1393. lěto, po umrti kralja Tvrtka drugo lito. Sei spravi knjige tepačija Batalo, koi biše mnogo slavan koi držaše Toričan i Lašvu, a za njim biše gospoja Resa, Vukca voje(vo)de kći.

A biše (j)oj jedn brat i voje(vo)da bosanski, a drugi knez (hu)mski a treti ban hrvatski.A tada Batalo tepačija držaše Sanu i grediše mu na vozinicih vino is Kremene u Toričan. A on biše mnogo dobr dobrim ljudem i mnogo slavan dobrim krstja/no/m, i zato ga bog množaše u věki věkom, am(in).

Prijevod

U ime Oca i Sina i Svetoga Duha.

Ove knjige načini dvorjanin Batalo sa svojim pisarom Stankom Kromirjaninom i okovavši ih srebrom i zlatom i uvezavši ih tkaninom, prikaza ih (duhovniku) starcu Radinu. A pisaše se ove knjige u dane kralja Dabiše, 1393. godine od rođenja Sina Božjega, druge godine nakon smrti kralja Tvrtka. Ove knjige načini dvorjanin Batalo, koji bješe vrlo slavan, koji je upravljao Toričanom i Lašvom, a za njega bješe udana gospođa Resa, kći vojvode Vukca. Jedan njezin brat bješe vojvoda bosanski, drugi humski knez, a treći hrvatski ban.

A tada Batalo, dvorjanin, upravljaše Sanom i vozili su mu u bačvama na kolima vino iz Kremone u Toričan.

On bijaše vrlo dobar dobrim ljudima, jako slavan među dobrim kršćanima i zato ga Bog

pomagaše, u vijeke vjekova, amen.

Kočerinska ploča (1410.-1411.)

Va ime oca i sina i svet(a)go d(u)ha amin. Se leži Vigan Milošević. Služi banu Stipanu, i kralju Tv(rt)ku, i kralju Dabiši, i kraljici Grubi i kralja Ostoju. I u to vrime dojde i svadi se Ostoja kral s hercegom i z Bosn(o)m i na Ugre poje Ostoja. To vrime mene Vigna dojde končina na svom plemenitom pod Kočerinom, i molju vas, ne nastupajte na me. Ja s(a)m bil kako vi jeste, vi ćete biti kako jesam ja.

Prijevod

U ime Oca i Sina i Svetoga Duha amen. Ovdje leži Viganj Milošević. Služi banu Stipanu, i kralju Tvrtku, i kralju Dabiši, i kraljici Grubi i kralju Ostoji. I u to vrijeme dođe i posvadi se kralj Ostoja s hercegom i s Bosnom i pođe Ostoja na Ugre. U to vrijeme dođe meni Vignju svršetak na mojemu veleposjedu pod Kočerinom. Molim vas, ne gazite po meni. Ja sam bio kakvi vi jeste, vi ćete biti kakav sam ja.

Nadgrobna ploča iz Boljuna (15. st.)

A se leži Radosav Heraković.

Ovo legoh na svojoj pleme(ni)toj Golubači, i d/a/ je laka, bl(a)ga.

Prijevod

Ovdje leži Radosav Heraković.

Evo legoh na svoju plemenitu Golubaču i daje /zemlja/ laka, blaga.

Nadgrobni natpis iz Staroga Sela (14.-15. st.)

V ime otca i sina i svetago d(u)ha amen.

Se je kami Radojica Bilića. Milostiju božjom i s pomoćiju roda moga izidah mnogo časnu grobnicu i postavih si kami na grobnici mojej i ugotovih si vični dom za života svojega, ako hoće g(ospo)din bog sebi i drugu mojemu.

Molju bratiju i strine i neviste, pristupite i žalite me i ne popirajte me nogama, jere ćete biti vi kakov jesam ja, a neću biti kakovi jeste vi. A se pisa Veseoko Kukulamović.

Prijevod

U ime Oca i Sina i Svetoga Duha, amen.

Ovo je kamen Radojice Bilića. Milošću Božjom i s pomoću roda mojega sazidah velečasnu grobnicu i postavih ovaj kamen na grobnici mojoj i napravih ovaj vječni dom za života svojega, ako hoće Gospodin Bog sebi i drugu svojemu. Molim braću i strine i nevjeste, dođite i žalite me i ne gazite me nogama, jer ćete vi biti kakav sam ja, a ja neću biti kao što ste vi.

Ovo napisa Veseljko Kukulamović.

Natpis na križu iz Han-Pobrdice (15.st.)

A se neka se zna, jere ubi puska Brešku Borovičića, a da su klete te ruke koje bi ovoj pritorile.

Prijevod

Evo neka se zna kako ubi puška Breška Borovičića, proklete bile ruke koje bi ovo prevrnule.

Natpis na stećku u Radimlji (1477.)

Sije leži dobri Radoje, sin vojevode Stipana, n(a) svoj baštini na Batnogah. Si bilig postavi na me brat moj vojevoda Petar.

Prijevod

Ovdje leži dobri Radoje, sin vojvode Stjepana, na svojoj djedovini na Batnogama. Ovaj spomenik postavi meni moj brat vojvoda Petar.

Natpis na kamenom sanduku u Ledincu (15. st.)

Da se zna kako bi u Marka Petrović osam sinova od plemena Pojmilić. I usikoše kamen na oca Marka i na mater Divnu.

Prijevod

Neka se zna da je u Marka Petrovića iz obitelji Pojmilić osam sinova. Isklesaše spomenik ocu Marku i majci Divni.

Nadgrobni natpis iz Kotorca (pol. 15. st.)

A se leži Vogčin kneza Stipka U(garč)ića sin na svojoj zemlji na plemenitoj. Družino, žalite me. Mlad s(a) sega svita otidoh, jedn bih u majke. A se pisa Ugarak.

Prijevod

Ovdje leži Vogčin, sin kneza Stjepka Ugarčića, na svojoj plemenitoj zemlji. Družino, žalite me! Mlad pođoh s ovoga svijeta, a bjeh jedan u majke. Ovo pisa Ugarak.

Natpis na kamenu u katoličkoj crkvi u Ravnom (1578. g.)

Gradi Boško, Nikola i Nikola Andrijaš na slavu Boga i svete Gospe i blagoslovi biskup nakon 1578. godina poroda Isusova na šestoga juna. Pisa fra Bazilio Ravnjanin.

Zapis u starom ljetopisu samostana Kraljeva Sutjeska (1642. g.)

1642.g. na 3. maja prisvitli gospodin biskup fra Jeronim Varešanin posveti u Sutjesci manastiru svetoga Ivana križe srebrene, mjedene, drvene i veliki od drva koga učini blaženi fra Anđeo Zvizdović, koji je veoma znamenit protivu zlu oblaku i grädu.

Natpis na drvenom križu u samostanu Kraljeva Sutjeska (17. st.)

Ovi križ bio je na vrhu crkve prikovan za sljeme nad velikim otarom, pak buduć ga sejmeni zbacili i satrli, učini se oni dan tako strašna bura od vitrova, grada i kiša da su se u Sarajevu oborile od devet mesdžida munare iliti vikaonice. Zato s razlogom mora se za zlamenit imati. Valja, dakle, držati ga u osobitom poštovanju.

ADMINISTRATIVNO-PRAVNI SPISI

Kulinova povelja (1189.)

Kulinova povelja najstarija je sačuvana ćirilska listina, pisana 1189. godine za bana Kulina, prvoga važnijeg vladara Bosne (1180. -1204.), a svjedoči o vrlo starim i intenzivnim trgovačkim i diplomatskim vezama Bosne s Dubrovnikom. Pisao ju je banov pisar Radoje, što govori o postojanju banove pisarnice. Povelja je pisana narodnim jezikom.

U ime oca i sina i svetago duha.
Ja ban bosnski Kulin prisezaju tebě kneže Krvašu i vsem građam Dubrovčam pravi prijatelj biti vam od selě i do věka i prav goj držati s vami i pravu věru dokolě sm živ. Vsi Dubrovčane kire hode po mojemu vladaniju trgujuće gdě si kto hoće kretati, godě si kto mine pravov věrov i pravim srcem držati je bez vsakoje zlědi razvě što mi kto da svojov voljov poklon. I da im ne bude od mojih čestnikov sile. I do kolě u mene budu dati im svět i pomoć kakore i sebě kolikore moge bez vsega zloga primisla.
Tako mi bog pomagaj i sije sveto evanđelije.
Ja Radoje dijak banj pisah siju knjigu povelov banov od roždstva Hristova tisuća i sto i osmdeset i devet let, měseca avgusta u dvadesete i deveti dn, usěčenije glave Jovana Krstitelja.
Prijevod
U ime Oca i Sina i Svetoga Duha.
Ja, ban bosanski Kulin, prisežem tebi, kneže Krvašu, i svim građanima Dubrovčanima da ću vam biti pravi prijatelj od sada i do vijeka i pravo prijateljstvo s vama držati dokle god sam živ. Svi Dubrovčani koji idu mojom zemljom trgujući mogu se kretati kamo god hoće, gdje god prolazili, dočekivat ćemo ih s pravim povjerenjem i s čistim srcem, bez ikakva zla, samo što mi tko može dati poklon svojom voljom. I neće im moji časnici prijetiti silom. Dok god u mene budu, dat ću im savjet i pomoć kako bih i samomu sebi, koliko je god moguće, bez ikakve zle primisli.
Tako mi pomogao Bog i ovo sveto Evanđelje.
Ja, Radoje, pisar banov, pisah ovu listinu dozvolom banovom od rođenja Kristova 1189. godina, mjeseca kolovoza u dvadeset i deveti dan, Glavosjek Ivana Krstitelja.

Povelja Matije Ninoslava (1234.)

Ovaj se ban spominje prvi put 1233. g. kao ugarski vazal. Jedno se vrijeme uspio osamostaliti, čak je bio izrazito moćan. Ovom poveljom se Dubrovniku potvrđuju ranije dane povlastice.

U ime oca i sina i svetago duha amin.
Az rab boži Matěj, a odmělom Ninoslav, ban bosnski veliki, kle se knezu dubrovačkomu Žan Dandulu i vsej općině dubrovčkoj. Takom sm se kletvju klel, kakom se je ban Kulin klel:
da hode Vlasi svobodno (i) ih dobitk, tako kako su u bana Kulina hodili bez vse habe i zledi;
da ja kudě oblada, tudě si hodite prostrano i zdravo, a ja prijati kakore sam sebě i nauk davati od vse zledi.
A se pisah imenom Desoje, gramatig bana Ninoslava velijega bosnskoga, tako věrno kakore u prvih.
A se ješte ako věruje Srbljin Vlaha, da se pri pred knezem, ako věruje Vlah Srbljina, da se pri pred banom, a inomu Vlahu da ne bude izma. Bože re ti daj zdravie.
Prijevod
U ime Oca i Sina i Svetoga Duha, amen.
Ja, sluga Božji Matija, nadimkom Ninoslav, ban bosanski veliki, zakleh se knezu dubrovačkomu Žanu Dandolu i svoj općini dubrovačkoj. Zakleo sam se istom zakletvom kakvom se kleo Kulin ban:
da prolaze Vlasi slobodno i njihova dobit isto kako su i pod Kulinom banom prolazili bez ikakve štete i zla,
da gdje ja vladam, oni prolaze slobodno i neometano, a ja ću ih primati kako samoga sebe i poučavati da ne bi upali u zlo.
Ovo sam pisao ja, imenom Desoje, voditelj vladarske pisarnice velikoga bosanskoga bana Ninoslava, isto vjerno kao i prije.
I još nešto: ako prevari Srbin Vlaha, neka se parniče pred knezom, a ako prevari Vlah Srbina, neka se parniče pred banom, a drugom Vlahu da ne bude progona.
Bog ti dao zdravlje.

Tvrtkova darovnica Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću (1380.)

Prezentirani tekst primjer je visokoga stila, koji je u pisarnicu bosanskih vladara uveo visoki

dvorski činovnik (logotet) Vladoje.

(...) Takože že i az Stefan Tvrtko po mil(o)sti gospoda b(o)ga kralj Srbljem, Bosni, Primoriju, Hlmsci zemlji, Dolnjim krajem, Zapadnim stranam, Usori, Soli i Podrěniju i k tomu, spodobljen bih c(ěsa)rstvovati va zemljah roditelj i praroditelj naših (…)

Tajžde stvori milost kral(e)vstvo mi knezu Hrvoju, s(i)nu vojev(odi) Vukca kgda g(ospo)d b(og) potribova sega světa vojevodu Vlkca njegova o(t)ca. Tada mi vidivše da se ni njegovo sime izrodilo i svitovavše se s vlasteli vidivše rečenoga kneza Hrvoja dostojna časti svoje(g)o o(t)ca dasmo mu veliko vojevodstvo v misto rečenoga vojevode Vlkca. I više toga stvorismo mu milost navlastitupo sěh naših lěstih pod na(še) visuće duplene pečati učinjene dasmo mu i zapisasmo u Lašvi naša tri sela u ime: selo Triboušu s vsimi pravimi mejami, drugo selo Lupnicu s vsimi pravimi mejami, tretije selo Bělu s vsimi pravimi mejami rečenomu vojevodi Hrvoju i njegovi dětci i něh poslidnjimi da su za plemenito u viki vikoma.

Ako li bi tko od njih koju neviru nam učinil, ali našemu poslidnjemu njegov poslidnji zašto bi im moglo otneti rečena tri sela da im se za to ne odnime nego da plaća on ko(j)i sgriši glavom svojom ali blagom u što ga Bosna sudi, a ostali da ostaju u viri i u držan rečenih sel i v ostaloj svojej plemštini. A tomu svědoci i ručnici: kralj(e)vstva mi vlastele vojevoda Vlatko Vlković z bratjom, knez Paval Radinović z bratjom, župan Branko Prěbinić z bratjom (…)

Prijevod

Također i ja Stefan Tvrtko, po milosti Gospodina Boga kralj Srbije, Bosne, Primorja, Humske zemlje, Donjih krajeva, Zapadnih strana, Usore, Soli i Podrinja i ostaloga, dostojan bijah vladati u zemljama roditelja i praroditelja naših.

Također učini milost kraljevstvo moje knezu Hrvoju, sinu vojvode Vukca, kada Gospodin Bog uze sa ovoga svijeta vojvodu Vukca, njegova oca. Tada mi, vidjevši da se nije njegovo sjeme izrodilo i posavjetovavši se s vlastelom, vidjevši da je rečeni knez Hrvoje dostojan časti svoga oca, dadosmo mu veliko vojvodstvo namjesto spomenutoga vojvode Vukca. I više od toga - učinismo mu milost posebnu po ovim našim dokumentima pod našim visećim dvostrukim pečatima zabilježenu - dadosmo mu i prepisasmo na njega u Lašvi naša tri sela po imenu: selo Tribušu sa svim pravim granicama, drugo selo Lupnicu sa svim pravim granicama, treće selo Bilu sa svim pravim granicama rečenom vojvodi Hrvoju i njegovoj djeci i njegovim nasljednicima da im budu za plemstvo u vijeke vjekova.

Ako bi tko od njih učinio kakvu nevjeru nama ili njegov nasljednik našemu nasljedniku, za što bi im se mogla oduzeti rečena tri sela, neka im se ne oduzima, nego neka plati svojom glavom ili blagom onaj koji je sagriješio, onako kako se u Bosni sudi, a ostali da ostanu vjerni

i u posjedu navedenih sela i u ostaloj svojoj plemštini. Tome su svjedoci i jamci vlastela moga kraljevstva, vojvoda Vlatko Vuković s braćom, knez Pavle Radinović s braćom, župan Branko Pribinić s braćom...

Oporuka Jelene, žene Sandaljeve (1442.)

Ova oporuka supruge Sandalja Hranića, gospodara Huma, zanimljiva je prvenstveno zbog leksika kojim se imenuju predmeti svakodnevne uporabe i iz kojih se da naslutiti kako su živjele srednjovjekovne velikašice.

(...) Va ime otca i sina i svetago duha, u svetuju trojicu, amin. Mi gospođa Jelena, dašti svetopočivšago gospodina kneza Lazara, daje va svidenja vsakomu komu se podoba a pred koga se sei pisanje iznese ogledati, kako po milosti božjej i sina mi gospodina vojevode Stepana satvor mi milosti da mi svoju riječ kadi se sa mnoju staja u Gorčaneh što gode bih kude odlučila od imanja mojego da mi je tvrdo i nepokolibimo od njega i njegove dičice. Sada ja rečena gospođa Jelena činju r(ije)č za života u mojej dobrej svijesti, u moći, ako bi mi se prlučila samrt da uzme gospodin vojevoda Stepan one dve svite u Nikše Tamar(i)ka, i što je kuntuš zlatom figuran da je gospodini vojevodi Stepanu, i prglja vela i pet cat dukat, koji su Lukše Palutinovića, takoj z dobitjem kako gredu.

A plašt z biserom, ako je milost gospodina vojevode da se da gospođe Jelene vojevodine, jošte oglavje moje s kamenjem i sa biserom i obotci velici.

I Vladislavu da se da romenča sr(e)brna pozlaćena i prsten s očcem zmajevem i mošti svete što su pr(i) mni.

I gospodične Katalene obotci mali i lutca zlata.

I Todore, mojej unučice, da se da pojasac na plavnoj tkanice i prsten u kom je kami safin i jedan bilčužac.

A ostali prstenci i krugla mala knezu Vlatku.

A sr(e)brni sudi koji su u komuni, zdele i pehari i što je crkve svetago Georgija i nove crkve pr(e)svetoj Bogorodici da se odluči. A ino da uzme gospodin vojevoda, da mi ih plati što bude pravo da mi se pokr(i)je crkva koju sam učinila za moj grob.

A ikona zlata koja je u komunu, kako sam zapisala s vlasteli, takoj i da bude sestr(e) mi gospođe Despine.

Ako li bi se Despine samrt prlučila da bude tazi ikona gospođe Jelene vojevodine.

I što mi je tisušta dukat, molju i zaklinam gospodina mi i sina vojevodu, da mi ih da gospođe

Jelene da ona s mojem duhovnikom podeli za moju dušu, najprvo od njih da se da gospođe Despine 200 dukat da mi se poju leturđije i postajno i da se dijeli milostinja.

I crkve svetago Georgija u Gorice dadoh olovo kupiv za 200 dukat da se pokr(i)je crkva i jošte da im se da za majstore 30 dukat. I ovaj čeljad koja je sada pr(i) mni koji bi se prlučili na samrti mojej da se dast duhovniku mojemu, starcu jeruzolimskomu Nikandru 8 dukat, Teodosiju 20 dukat, i kaluđeru Jovanu 40 dukat, i Vukoslavu Tamar(i)ću 40 dukat, i Luce 20 dukat, i vladikam Ruže i sinu njoj 30 dukat, i Kataleni dašteri Nikolene 30 dukat, i Dobrko, ako bi se tadaj prmerio na samrti mojej, da mu se da dukat30.

I koje se zgode na samrti mojej devojke da im se da prćija koliko se može z govorom kako da se udome, a ostala čeljad da se pomiluje z dogovorom koliko se uzmože...

Prijevod

U ime Oca i Sina i Svetoga Duha, u Sveto Trojstvo, amen. Ja, gospođa Jelena, kći blagopreminuloga gospodina kneza Lazara, dajem na znanje svakomu komu to priliči i pred koga dođe ovaj dokument da po milosti Božjoj i moga sina gospodina vojvode Stjepana, koji mi učini milost i dade mi svoju riječ kad se sastasmo u Gorčanima, što god bih odlučila s mojim imanjem da mi neće osporavati ni on ni njegova djeca. Sada ja, spomenuta gospođa Jelena, dajem riječ za života pri svojoj dobroj svijesti, u snazi, ako bi mi se dogodila smrt, neka uzme gospodin vojvoda Stjepan one dvije haljine u Nikše Tamarića, također i kožuh vezen zlatom neka ide gospodinu vojvodi Stjepanu; k tomu zdjela velika i petsto dukata, koji su Lukše Palutinovića, skupa s kamatama.

Plašt s biserom, ako je milo gospodinu vojvodi, neka se dade gospođi Jeleni vojvodinoj, još i kruna moja s kamenjem i biserom i naušnice velike.

Vladislavu neka se dade posuda za vodu velika srebrna pozlaćena i prsten s okom zmajevim i svete moći koje su uz mene.

Gospodični Kataleni naušnice male i narukvica zlatna.

Todori, mojoj unučici, neka se dade pojasić na plavoj tkanini i prsten sa safirom i jedan prsten pečatnjak.

A ostali prstenčići i zdjela mala knezu Vlatku.

Srebrno posuđe koje je u općinskoj blagajni, zdjele i pehari iz crkve svetoga Đorđa i nove crkve presvete Bogorodice neka se odvoje. Ostalo neka uzme gospodin vojvoda, neka mi ih plati što bude pravo da bi se pokrila crkva koju sam sagradila za svoj grob. Ikona zlatna, koja je u općinskoj blagajni, kako sam zapisala s vlastelom, neka bude mojoj sestri, gospođi Despini.

Ako li bi Despina umrla, neka se ikona dade gospođi Jeleni vojvodinoj.

A što je tisuća dukata, molim i zaklinjem gospodina mi i sina vojvodu da ih dade gospođi Jeleni da ona s mojim duhovnikom podijeli za moju dušu: najprije od njih da se dade gospođi Despini 200 dukata da mi se služi liturgija i da se razdijeli milostinja. Kod moga groba, gdje mi se dogodi da legnem, neka se dade 200 dukata za liturgiju stalnu i da se dijeli milostinja.
Crkvi svetoga Đorđa u Gorici dadoh olovo, kupivši ga za 200 dukata, da se pokrije crkva i još za majstore neka im se dade 30 dukata. Ovoj služinčadi koja je sada uz mene, koja bi se mogla zadesiti na samrti mojoj, da se da časnom monahu jeruzalemskom Nikandru 8 dukata, Teodosiju 20 dukata, kaluđeru Jovanu 40 dukata, Vukoslavu Tamariću 40 dukata, Luci 20 dukata, vlastelinki Ruži i njezinu sinu 30 dukata, Kataleni, kćeri Nikoleninoj, 30 dukata, a Dobrko, ako bi se našao na samrti mojoj, da mu se da dukata 30.
Svim djevojkama koje se nađu uz mene na mojoj samrti neka se dade oprema koliko je moguće s dogovorom kako da se udaju, a ostala čeljad da se nagradi prema dogovoru koliko bude moguće.

Povelja Skender-baše kustodu fojničkoga samostana (1468.)

Po stilu i jeziku povelja koju je izdao turski velikodostojnik ne razlikuje se od povelja izdavanih u bosanskoj vladarskoj pisarnici. Zanimljiva je kao slika odnosa između turske vlasti i franjevaca.

Milostiju božjom, poveljenjem velikoga gospodara i velikago amir sultana cara Fajazit-bega, mi gospodin Skenderbaša gospodar bosanski davam na znanje vsěm i vsakomu človiku komu se podoba i prěd koga lice dođe saj naša knjiga otvorena s našem biljegom gospockijem, kako učinih milost počtenomu kuštodu pra-Angelu da si hodi slobodno vsudi po rusagu gospodina cara i izvan rusaga gospodina cara. Ako bi hotio poći kako je po njih zakonu da se ne zadje za nj nitko: sluga gospodina cara, ni Turčin, ni kaurin, ni martolos, ni ijedan človek. Za toj mu učinih milost jer je počteni redovnik i pake su nam službeni njegovi bratja - knez Domša i knez Milutin, jere imaju takoj knjige gospodina cara.
Toj mu je věra i rěč naša gospocka. I da mu se toj ne potvori dokle godje pravo i virno hodi, i na toj mu věra i rěč naša gospodcka i saj naša knjiga otvorena.
Pisano 1468. lito měseca avgusta 20.dan.
Prijevod
Milošću Božjom i s dopuštenjem velikoga gospodara i velikoga amir-sultana, cara Fajazit-

bega, mi, gospodin Skenderbaša, gospodar Bosne, dajemo na znanje svima i svakomu čovjeku komu je to prilično i pred kojega dospije ovo naše otvoreno pismo s našim vladarskim pečatom, kako učinismo milost poštenomu savjetniku franjevačke provincije fra-Anđelu, da ovaj može slobodno putovati državom našega gospodina cara i izvan države gospodina cara. Ako bi htio ići kako je po carskom zakonu, da ga nitko ne ometa: ni sluga gospodina cara, ni Turčin, ni kršćanin, ni kršćanski vojnik-graničar, ni ijedan čovjek. Zato mu ukazah milost jer je pošten redovnik i stoga što su njegova braća - knez Domša i knez Milutin - naši službenici, i imaju takva dopuštenja gospodina cara.

To mu je naše povjerenje i naše gospodsko obećanje. A da mu to nitko ne opovrgne dok je god odan i vjeran, svjedočanstvo mu je naša gospodska riječ i ovo naše otvoreno pismo.

Pisano godine 1468. na 20.dan mjeseca kolovoza.

SREDNJOVJEKOVNA BOSANSKA KNJIŽEVNOST

Mihanovićev odlomak Apostola (12. st.)

Mihanovićev odlomak Apostola sačuvao se tako što je bio zalijepljen na unutrašnjoj stranici jednoga mlađeg spomenika - Ilovičke krmčije. Paleografski spada u razdoblje između oble i uglate glagoljice. Sačuvana su samo dva lista. Zanimljiv je zbog jezika koji pokazuje da se radi o najstarijem prijevodu Djela apostolskih, lišenom bilo kakvih novijih ispravaka.

Poslanica sv. Pavla Galaćanima V, 22-26 i VI, 1-2

Bratje, plod duhovni jest ljubi, radost, mir, trpenje; na takovih nĕst zakona. Ovi že Kristu Isusu plt raspeše strastmi i pohotmi. Ašte živem duhom, k duhu i prilagajem se, ne budem veličavi, drug druga prizivajušte, drug drugu zavidešte.
Bratje, ašte i prĕžde ot vas vpadajet člověk v jeteroje prĕgrĕšenje, vi duhovni svršaite takovago duhom krotost. Bljudi se jeda iskušen budeši. Drug druga tegotu nosite i tako skončajte zakon Kristov.
Prijevod
Braćo, plod su Duha ljubav, radost, mir, strpljivost; protiv njih nema zakona. Ovi koji su Kristovi razapeli su tijelo s njegovim strastima i požudama. Ako živimo po Duhu, k Duhu se i priklanjajmo, ne budimo tašti, ne izazivajmo jedan drugoga, ne zavidimo jedan drugomu. Braćo, ako i upadne netko od vas u neki grijeh, vi duhovni ispravite takvoga duhom krotkosti. Čuvaj se da ne budeš iskušan. Jedan drugomu breme nosite i tako ispunite zakon Kristov.

Gršković odlomak Apostola (12.-13.st.)

Gršković Apostol pisan je glagoljicom pod konac 12. stoljeća i jedan je od najstarijih bosanskohercegovačkih spomenika pismenosti. Pronađen je na otoku Krku, kamo je dospio u migracijskim pokretima tijekom 15. st. Sačuvana su svega četiri listića, zapravo četiri lista pergamene. Pripadnost bosanskoj književnosti utvrđena je na temelju ortografskih i jezičnih odlika. Pisan je na štokavskom terenu u zahumskom kraju.

Muž že jeter imenom Ananija s Saphiroju ženoju svojeju prodaste stežanije i uteji ot cĕni svedući ženĕ jego i prines čest jeteru pri nogah apostolom položi. Reče že Petr k njemu: "Ananije, počto neprijazan isplni srdce tvoje slgati duhu svetumu i utajiti ot cĕni sela? Ne prebivajušteje li tvoje bĕ? Počto položi u srdci svojem vešt siju? Ne slga člověkom n Bogu."

Slišav že Ananija slovesa si, pad i izdaše. I bist strah veljej na vsěh slišeštih se. Vstavše že juniji, strěbiše i iznesše pogrěše i.
Bist že jako trem godinam zakasněnija i žena jego ne vědušti bivšago vnide. Otvěštav že Petr reče jej: "Rci mi ašte na tolič selo otdasta?" Ona že reče: "Jej, na tolič." Petr že reče jej: "Čto jako sveštano vama bist iskusiti duh gospodanj? Si nogi pogrebšeje muža tvojego pri dvareh iznesut i te." Padše že abije pri nogu jego, izdaše. Všdše že junoše i obretu ju mrtvu, iznesše pogrešě ju v muža svojego. I bist strah veljej na vsej crkvi i na vsěh slišeštih se.

Prijevod

Čovjek neki imenom Ananija sa Safirom, ženom svojom, prodade posjed i utaji cijenu sa znanjem žene svoje, pa donijevši jedan dio, položi ga pred apostole. Reče mu pak Petar: "Ananija, zašto nečastivi ispuni srce tvoje da slažeš Duhu Svetomu i utajiš cijenu njive. Nije li bila tvoja dok si ju posjedovao? Otkuda u srcu tvojemu takav čin? Nisi slagao ljudima nego Bogu." Čuvši Ananija ove riječi, pade i izdahnu. I uplašiše se svi koji to slušahu. Ustavši, mladići ga pokupiše i iznesavši sahraniše ga.
Tri sata poslije, ne znajući što se zbilo, uđe i žena njegova. Odgovorivši, reče joj Petar: "Reci mi jeste li za toliko dali njivu?" Ona pak reče: "Da, za toliko." Petar joj na to reče: "Zašto ste se dogovorili iskušavati Duh Gospodnji. Evo, noge koje su sahranile muža tvojega kod vrata su i iznijet će i tebe." Pavši k nogama njegovim, izdahnu i ona. Ušavši, mladići ju nađu mrtvu i iznesoše je i sahraniše pokraj muža. I uplaši se sva crkva i svi koji su slušali.

Divoševo evanđelje (14. st.)

Divoševo evanđelje djelo je pisara Manojla Grka, a pisano je za bosanskoga feudalca Divoša Tihoradića, po kojem je i dobilo ime. Po jezičnim odlikama to je tipičan bosanski spomenik, prepisan s glagoljskoga prijedloška i lijepo iluminiran.

Ulomak iz Evanđelja po Luki XII, 16-29

Člověku jeteru bogatu ugozbi se njiva i mišljaše u sebě glagolje: čto stvoru jako ne imam gdě sbirati plod mojih. I reče: se stvoru. Razoru žitnicu moju i boljšu saziždu i sberu tu vsa žita moja i dobro moje. I reku duši moji: "E, duše, imaši mnogo dobro ležešti, na mnoga lěta počivaj, jažd i pij, veseli se." Reče že jemu Bog: "Bezumne, v siju nošt dušu tvoju istezajut ot

tebe, a jaže ugotova - komu budut? Tako i sbirajeji sebě, a ne o bozě bogatije."
Reče že učenikom svojim: "Sego radi glagolju vam, ne pcěte se dušeju čto jaste ni tělom čto obléčete. Se duša bo boljši jest piště i tělo oděžde."
Prijevod

Nekomu bogatu čovjeku urodi dobro njiva i mišljaše on u sebi govoreći: što ću učiniti kad nemam gdje skupiti plodove svoje. I reče: Evo, učinit ću ovako. Razorit ću žitnicu svoju i sazidat ću veću i skupit ću tu sve moje žito i moje bogatstvo. I reći ću duši svojoj: "E, dušo, imaš mnogo dobara spremljenih, počivaj mnogo godina, jedi i pij, veseli se." Reče mu pak Bog: "Bezumniče, ove ću noći dušu tvoju od tebe oduzeti, a što pripremi - komu će ostati? Tako se događa onomu koji skuplja sebi, a ne bogati se u Bogu."
Reče pak učenicima svojim: "Toga radi kažem vam, ne skrbite se što ćete jesti ni što ćete obući. Jer, duša je vrjednija od hrane i tijelo od odijela."

Hvalov zbornik (1404.)

Hvalov zbornik pisao je 1404.g. krstjanin Hval za vojvodu Hrvoja Vukčića Hrvatinića. Predložak je bio glagoljski. Jezik je narodni, što se posebno očituje u izrazitoj ikavici. Najzanimljiviji dijelovi zbornika su Psaltir i Apokalipsa. Osim njih Zbornik još sadrži kompletna evanđelja, Djela apostolska i poslanice, dijelove Staroga zavjeta, te jedan broj apokrifnih tekstova.
Iz Evanđelja po Mateju V, 1-21

Uzrev že Isus narodi vzide na goru neku, sěde tu i pristupiše k njemu učenici jego. I otvrz usta svoja učaše je glagolje:
Blaženi nisci duhom, jako tih jest carstvo nebesnoje.
Blaženi plačuće se, jako ti utišet se.
Blaženi krotci, jako ti naslědet zemlju.
Blaženi alčuće i žežduće pravdi, jako ti nasitet se.
Blaženi milostivi, jako ti pomilovani budut.
Blaženi čisti srdcem, jako ti Boga uzrět.
Blaženi smirajuće se, jako ti sinove Božji narekut se.
Blaženi izagnani pravdi radi, jako tih jest carstvo nebesnoje.
Blaženi jeste jegda ponoset vam, iždenut vi i rekut vsaki zal glagol na vi lažuće mene radi.

Radujte se i veselěte se jako mazda vaša mnoga jest na nebesih. Tako bo izagnaše i proroki iže biše prěžde vas. Vi jeste sol zemlji: ašće sol obujajet, čim osolit se? Ni ka čemu že budet k tomu takmo da isipana budet van i popirajema člověki. Vi jeste svět vsemu miru. Ne možet grad ukriti se vrhu gori stoje ni važigajut svitilnika i postavljajut jego pod spudom, n na svěćnjaci i světit vsim iže v hramini sut. Tako da prosvitit se svět vaš pred člověki, da uzret dela vaša dobraja i proslavet otca našego iže jest na nebesih. Ne mnete jako prid razoriti zakona ili prorok: ne prid razoriti n isplniti. Amen bo glagolju vam dondiže pridet nebo i zemlja, jota jedina ili jedina črća ne pridet ot zakona dondiže vsa si budut. Iže bo razorit jedinu zapovid sih malih i naučit člověki tako manji narečet se v carstvi nebesnim. Glagolju bo vam jako ašće ne uzbudet pravdi vaše pače knjižnik i parisi ne imajte vniti v carstvo nebesnoje.

Prijevod

Vidjevši Isus narod, uziđe na goru, sjede i pristupiše k njemu učenici njegovi. I otvorivši usta svoja, učaše ih govoreći.
Blaženi siromašni duhom, njihovo je kraljevstvo nebesko.
Blaženi tužni, jer će se utješiti. Blaženi krotki, oni će naslijediti zemlju.
Blaženi žedni i gladni pravde, oni će se nasititi.
Blaženi milosrdni, oni će postići milosrđe.
Blaženi čista srca, oni će Boga gledati.
Blaženi miroljubivi, oni će se zvati sinovima Božjim.
Blaženi prognani zbog pravde, njihovo je kraljevstvo nebesko.
Blaženi jeste i vi kad vas budu grdili i progonili i kad na vas budu lagali zbog mene. Radujte se i veselite se jer je velika vaša nagrada na nebesima. Tako su progonili i proroke prije vas. Vi ste sol zemlje. Ali ako sol obljutavi, čime će se osoliti? Više nije ni za što nego da se izbaci van i da je ljudi zgaze. Vi ste svjetlo svemu svijetu. Ne može se sakriti grad koji stoji na gori, ni ne žeže se svijeća da se stavi pod posudu nego na svijećnjak da svijetli svima u kući. Vaše svjetlo neka tako svijetli da svi ljudi vide vaša dobra djela i proslave Oca vašeg nebeskog. Ne mislite da dođoh ukinuti zakon i proroke. Ne dođoh ih ukinuti nego ispuniti. Uistinu vam kažem dok postoji nebo i zemlja ni jedna jota, ni jedan zarez iz zakona neće nestati dok se sve ne ispuni. Jer tko prekrši i jednu i od ovih najmanjih zapovijedi i nauči ljude da tako rade, bit će najmanji u kraljevstvu nebeskom. Govorim vam, ako ne bude pravednost vaša veća nego književnika i farizeja, nećete ući u kraljevstvo nebesko.

Mletački zbornik (14.-15.st.)

Mletački zbornik jedan je od najopsežnijih bosanskih kodeksa, izvanredno lijepo iluminiran. Po paleografskim i jezičnim odlikama pretpostavlja se da je nastao koncem 14. ili početkom 15. st. Posebno je zanimljiv dosljedan ikavizam.

Iz Evanđelja po Mateju VI, 24-34

Niki že bo rab ne možet dvima g(ospo)d(i)noma rabotati. Ili jedinogo vzljubit, a drugago nenav(i)diti načnet; ili jedinago držit se, a o druzim ne raditi načnet. Ne možete bogu rabotati i mamoni. Sego radi gl(agolj)u vam: "Ne pcite se d(u)šeju vašeju čto jaste i čto pijete, ni tilom vašim v čto obléčete se; ne d(u)ša li jest boljši pište i tělo oděžde. Vzrěte na ptice n(e)b(e)snije, jako ne sějut ni ne žnjut, ni sbirajut, na otc vaš neb(e)sni pitujet je. Ne vi li pače sih lučši jeste. Tko že ot vas pekei se možet priložiti tělesi svojemu lakt jedin. Oděžde čto že pečete se! Smotrěte krěn selnih kako rastut ne truždajut se ni predut.
Gl(agolj)u vam jako ni Solomun v vsei slavi svojei oblěče se jako jedin ot sih. Ašte li že sino selnoje dns šušte, a utri v pešt vmetamoje. Bog tako dějet, kolmi pače vi malo(věrni). Ne pcite se ubo gl(agolj)ušte: "Čto jam ili čto pijem ili čim oděždem?" Ne vznosite se! Vsih bo sih jezici mira sego ištut, věst bo o(t)c vaš n(e)b(e)sni jako trěbujete vseh sih. Ištite že prěžde c(esa)rstvija b(o)žija i pravdi jego i si vsa priložet se vam. Ne pcite se ubo na utrja, utrnji bo dn soboju pečet se, dovlějet bo dnevi zloba svoja.

Prijevod

Nijedan sluga ne može služiti dvama gospodarima. Ili će jednoga ljubiti, a drugoga mrziti, ili će jednoga prezirati, a uz drugoga pristajati. Ne možete služiti Bogu i bogatstvu. Zato vam kažem: "Ne skrbite se dušom svojom što ćete jesti i što ćete piti, niti u što ćete obući tijelo svoje; nije li duša važnija od hrane i tijelo od odijela. Pogledajte ptice nebeske, niti siju niti žanju, niti sabiru, već ih hrani Otac vaš nebeski. Niste li vi vrjedniji od njih. Tko od vas može, brinući se, dodati tijelu svojemu jedan lakat. Zašto se zbog odjeće brinete? Pogledajte ljiljane poljske kako rastu, niti se trude niti predu.
Kažem vam da ni Salomon u svoj slavi svojoj nije odjeven kao jedan od njih. Ako li sijeno poljsko, koje danas jest, a sutra se već u peć baca, Bog tako odijeva - koliko više će vas,

malovjerni. Ne brinite se, dakle, govoreći: "Što ćemo jesti ili što ćemo piti ili čim ćemo se odjenuti?" Ne uznosite se, jer sve ovo narodi svega svijeta traže. Zna Otac vaš nebeski da to sve trebate. Ištite najprije kraljevstvo Božje i njegovu pravdu, a sve ovo dodat će vam se. Ne brinite se, dakle, za sutra, jer sutrašnji se dan za sebe brine, dovoljna je danu muka njegova.

Zbornik krstjanina Radosava (15. st.)

Ovaj je zbornik pisao krstjanin Radosav za krstjanina Gojsaka. Tekst je pisan na papiru, oskudno je iluminiran i rukopis je dosta neuredan. Jezik je jako ikaviziran, a i u drugim odlikama opaža se prodor narodnoga govora. Od cijeloga zbornika sačuvao se tekst Očenaša, početak Ivanova evanđelja i Apokalipsa, iz koje donosimo odlomak.

Apokalipsa IX, 1-12

I peti anđel vstrubi i vidih zvizdu s nebese padšu na zemlju i dan bist jej kluč studenca bezdnago i otvrze se studenc i vzide dim ot studenca jako dim pešti velikije gorušte i omrče zemlja i slnce i ajer ot dima studenčnago.
I ot dima izidu pruzi na zemlju i dan bist im oblast jakože imut oblast skorpije zemljnije. I rečeno bist im da ne jadet trave zemljnije ni vsakogo zlaka ni vsakogo driva tkmo člověki iže ne imut pečati božije na čelih svojih.
I rečeno bist im da ne ubijut ih n da muku primut 5 měseci i mučenije jih jako mučenije skorfijevo jegda člověka sěknet. V t dn vzištut člověci smrt i ne imut obristi jej i uželijut umriti i bižit ot njih smrt.
I upodobljenije prugom podobno konjem ugotovanim na bran i na glavah ih vinci podobni zlatu i lica ih jako lica človekom.
Imijahu vlase jako vlasi ženskije i zubi ih jako lvom biše. Imijahu brnje jako brnje želizne i glas krilih jako glas kolesnic mnogo i konj tekuštih na bran. Imijahu ošibi podobni skorpijam i žala ošibi ih.
Oblast im vriditi člověki v pet měseci, imušte nad soboju cěsare anđela bezdni, ime jemu jevrijski Uvadon, a grčski glagoljet se ime jemu gube.
Gore jedino otide i se gredeta ješte dvě (gore) po sih gorši.

Prijevod

I peti anđeo zatrubi i vidjeh zvijezdu koja je s neba pala na zemlju i dan joj bi ključ od studenca i otvori se studenac i uziđe dim od studenca kao dim goleme zapaljene peći i potamni zemlja i sunce i zrak od dima iz studenca.
I iz dima iziđoše skakavci na zemlju i dana im bješe vlast slična vlasti škorpiona zemaljskih. I bi im rečeno da ne jedu travu zemaljsku ni ikakvo zelenilo ni ikakvo stablo već jedino ljude koji nemaju pečata Božjega na čelima svojim.
I rečeno im bi da ih ne ubijaju već da ih muče 5 mjeseci, a mučenja njihova da sliče muci od uboda škorpiona. U taj dan tražit će ljudi smrt i neće je naći, zaželjet će smrt, a smrt će bježati od njih.
I sliče skakavci konjima spremnim za boj. Na glavama su imali vijence slične zlatu, a lica su njihova kao ljudska. Imahu kose poput ženskih kosa, a zubi im bjehu kao u lavova. Imahu oklope slične željeznim oklopima, a šum njihovih krila bje kao zvuk kola s mnogo konja koji jure u boj. Imahu repove slične škorpionima i žalce na repovima. Vlast im je dana da škode ljudima pet mjeseci, imali su nad sobom kao kralja anđela bezdana. Ime je njegovo hebrejski Abadon (Uvadon), a grčki znači ime njegovo uništavatelj. Zlo jedno ode a dolaze još dva gora od ovoga.

Aleksandrida (15. st.)

Bosanska varijanta romana o Aleksandru Makedonskom nastala je u posljednjim desetljećima 15. stoljeća. Jezik je neujednačen, javlja se ikavsko-ijekavsko dvojstvo, s dosta nanosa iz crkvenoslavenskoga jezika. Postojalo je više rukopisa prepisanih s različitih predložaka. Tekst donosimo u suvremenoj transkripciji, prema izdanju C. A. van den Berka iz 1970. g.
Darije daje Aleksandru Roksandu

Došadšu jemu u grad, vidie Darija na putu ležešta, malo živa sušta, jedva disušta, zaminiti život svoj smrt. K Aleksandru leži vapijaše: "Aleksandre caru, sasidi skoro ka mnie i glas moj usliši." Aleksandr ozri se i reče: "Tko ti jesi?" - Zovimi Darije reče: "Az jesam Darije car, jegože kolo godišno do neba vazviesi i čest neustavna do jada snizi. Az jesam Darije, iže negda va semu svitu car bih, a sada ni va očanstvu mojemu spodobih se umrieti. Az jesam Darije, iže od mnogih tisuća ljudi počten bih, a sada povržen ležu. Da ti, Aleksandre, samovidac mnie jesi bil odkole slavi spadoh, kakoju umiraju samrtiju, da ovakej smrti ubojav se, ti ne ostavi mene va prahu sijem pod konjskijema nogama."
Sije Aleksander slišav, Darijevim ričem umili se i skoro s konja saside i plaštinicu sa sebe

sanam i Darija cara pokri, Maćedonijanom povelie na zlatu odru postaviti. Sam Aleksandr nosilno drivo na ramo vazam postupi pod njim i ka Dariju reče."Va istinu sije tebie po dostojaniju carsku vazdajem, da ašte živ budeš, boljša sijeh umreš, ašte li umreš, tilo po dostojaniju carsku ukopati imam."

Va grad jego vanesoše, va carski dvor i na zlati odri jego položiše. Aleksandr vazam mnogo odielo obliče i vinac cara Solomuna na glavu postavi i žažal zlat va ruku vazam i na pristoli velici Darija cara side i takoj Persi sa Maćedonijami k Aleksandru pristupiše i pokloniše se i rekoše: "Mnoga lita caru Aleksandru velikomu, vsego svita caru, perskomu gospodinu" - i takoj privedoše prida nj persku caricu i sa dašteriju jeje Roksandom.

I sih vidiv Darije prinemože se dušu i poboli srdcem i mnogo umiliv se prosuziv, Roksandu za ruku pojam reče:" I o dušo, i srdce i mili svite očiju, ljubima dašteri moja Roksanda, sije tebie muža danas od Maćedonijane privedoh, ne mojiem hotenijem na božim izvoljenim. Sego bog Persom gospodina satvori i svemu našemu gospoctvu i imaniju. Ne tako az mnjah brak tvoj satvoriti, na sve podsunčane care i knezove prizvati hotih i s mnozimi veselim brak tvoj satvoriti. Danas na braku tvojemu proliše se krvi maćedoniske i perske. I tebe povelivam, dašteri moja, Aleksandru po dostojaniju biti i šego jako gospodina i cara vasrdo ljubiti."

Siju za ruku prijam k Aleksandru reče: "Primi, Aleksandru", govore, "prikrasni i mili očiju mojeju svite, primi, Aleksandre, jedinorodnu dašter moju Roksandu, juže va radost velici i blagodanstva rodih te ninja že siju sa žalostiju velikoju ostaviv va jad odhođu. I siju jako rabu sebi primi, ašte ugodno ti jest, ženu sebi primi, krasna bo jest i mudra zelo i blagoroditeljna da ašte jest ona."

Aleksandru sa pristola vastav i Roksandu za ruku prijam i svesrdostiju poljubiv na pristo sa soboju posadi i sanam vinac sa glave svoje i na glavu njoj postavi i prsten jeje sanam i na ruku svoju postavi ka Dariju reče: "Viđ, gospodine, caru Darije, Roksanda sa mnoju do života carstvovat ima ti." Darije radostan biv reče ka Roksandie: "Budi carica va viek vieka s Aleksandrom, dašteri Roksanda!"

I sije rek caricu svoju za ruku prijam ka Aleksandru reče: "Sije mati tvoja va mistu Olibijade da jest." I ka Persom ozriv se reče: "O ljubimi Aleksandr, Persi vjerni su ti, gospodinu svomu, i žalost moja", reče, "na radost obrati i Kandarvušta že i Orizvarna, ubice moje, po dostojaniju potčij." I sije rek izdaše silni car Darije.

Prijevod

A kad dođe do grada, vidje Darija kako leži na putu, jedva živ i jedva dišući kao da će

zamijeniti život svoj smrću. Ležeći vapijaše k Aleksandru: "Aleksandre, care, brzo sjaši k meni i počuj moj glas." Aleksandar se obazre i reče: "Tko si ti?" Oslovljeni Darije reče: "Ja sam car Darije, kojega kolo godina do neba uzvisi i sreća nestalna do jada snizi. Ja sam Darije koji je nekada bio svemu svijetu car, a sada nije dostojan umrijeti ni u svojoj domovini. Ja sam Darije kojega je štovalo mnogo tisuća ljudi, a sada sam i odbačen ležim. A budući da si mi ti, Aleksandre, svjedok s kolike slave spadoh i kakvom smrću umirem, poplašivši se ovakve smrti, nećeš me ostaviti u prašini pod konjskim nogama."

Čuvši to Aleksandar, smilova se na Darijeve riječi, brzo sjaha s konja i skinuvši sa sebe plašt, pokri cara Darija, a Makedoncima zapovjedi da ga stave na zlatnu nosiljku. Sam Aleksandar uzevši na rame nosiljku, koraknu pod njom i reče Dariju: "Uistinu, ovo ti činim prema carskom dostojanstvu, a ako budeš živ, bolje od ovoga vidjet ćeš, ako li umreš, tijelo ću ti ukopati prema carskoj časti.»

U grad ga unesoše, u carski dvor i na zlatnu postelju položiše. Aleksandar, uzevši dosta oprava, obuče se i krunu cara Salomona stavi na glavu, uzevši u ruku zlatno žezlo, sjede na prijestolje velikoga cara Darija i odmah pristupiše Aleksandru Perzijanci i Makedonjani, pokloniše se i rekoše: "Mnogo ljeta želimo Aleksandru Velikomu, caru svega svijeta, perzijskomu vladaru." Odmah dovedoše pred njega perzijsku caricu i njezinu kćer Roksandu.

I vidjevši ih Darije, klonu dušom i razbolje se srcem i jako se rastuživši, zaplaka, uhvati Roksandu za ruku i reče: "O dušo i srce, milo svjetlo očiju mojih, ljubljena moja kćeri Roksando, evo tebi muža danas dovedoh od Makedonjana, ne svojom voljom nego po Božjem određenju. Njega Bog učini gospodarom Perzijancima i svemu našem gospodstvu i imanju. Nisam tako zamišljao tvoju svadbu, nego pozvati sve ovosvjetske careve i knezove i s mnogim veseljima proslaviti tvoje vjenčanje. Danas se na tvojoj svadbi proli krv makedonska i perzijska. I tebi zapovijedam, kćeri moja, da se vladaš prema Aleksandru po dostojanstvu njegovu i usrdno ga kao cara i gospodina ljubi."

I uzevši ju za ruku, reče Aleksandru: "Primi, Aleksandre, prekrasnu i milu svjetlost mojih očiju, primi, Aleksandre, moju jedinicu kćer Roksandu, koju rodih u velikoj radosti i blagostanju, sada je pak ostavljam s velikom žalosti u jadu odlazeći. I kao sluškinju ju sebi primi, a ako ti bude ugodno, uzmi je sebi za ženu, jer je krasna i veoma mudra, dapače je i plemenita roda."

Aleksandar ustavši s prijestolja, uze Roksandu za ruku, poljubivši je srdačno, postavi je pokraj sebe na prijestolje, skide krunu sa svoje glave i stavi je njoj na glavu, zatim skide prsten s njezine ruke i postavi ga sebi na ruku, pa reče Dariju: "Gledaj, gospodine care Darije, Roksanda će sa mnom doživotno carevati." Razveseljen Darije reče Roksandi: "Budi carica s

Aleksandrom u vijeke vjekova, kćeri Roksando!"

Rekavši to, uze za ruku svoju caricu i reče Aleksandru: " Evo, neka ona bude tvoja majka umjesto Olimpijade." Okrenuvši se k Perzijancima reče: "O ljubljeni Aleksandre, Perzijanci su vjerni tebi, gospodinu svojemu, i žalost moja", reče, "obrati se u radost. A Kandarkusa i Arizvana, ubojice moje, po zasluzi nagradi." I to rekavši, izdahnu silni car Darije.

KNJIŽEVNO STVARALAŠTVO BOSANSKIH FRANJEVACA

Prijevod Ahdname ili milodraškog hatišerifa

Ovo je plemenita povelja velikog vladara vrhovnog cara, Gospodara svijeta.
Ja, sultan Mehmed-Han, dajem na znanje svima zajedno i napose da sam iskazao svoju veliku milost prema braći koji posjeduju ovu naredbu. Zapovjedio sam da ih nitko ne zlostavlja, ne ometa i da se ne upliće u njihove crkve. Neka oni borave slobodno u mojem carstvu. A oni koji su otišli i pobjegli, neka budu slobodni i sigurni, i ako se kasnije vrate, mogu ostati bez straha u mojem carstvu i boraviti u svojim crkvama. Ni ja, niti bilo tko od ljudi u čitavom mojem carstvu ne smije ih mučiti, zlostavljati, uznemirivati, ni njih osobno, niti s obzirom na njihova dobra i njihove crkve. K tomu, ako dovedu i nekog čovjeka izvana u moje carstvo, neka im je dopušteno. U tu svrhu ja sam im iskazao svoju naklonost ovom mojom carskom naredbom.
I evo se svečano zaklinjem: tako mi Boga, stvoritelja neba i zemlje, tako mi četiriju knjiga, tako mi našeg velikog proroka, tako mi sto dvadeset i četiri tisuće proroka, i tako mi sablje koju pašem, nitko neće smjeti činiti protivno ovomu što je napisano dok oni budu poslušni mojoj zapovijedi i mojoj službi.

Izdano na Milodražu, prema našoj eri 1464.

MATIJA DIVKOVIĆ

(Jelaške kod Olova, 1563. - Olovo, 1631.), prvi je pisac iz franjevačkih redova, u nekom smislu utemeljitelj bosanske franjevačke književnosti. Pisao je narodnim jezikom i bosančicom. Jezik mu je živ, obogaćen narodnim stilskim odlikama, tako da je ostao najpopularniji pisac svojega i kasnijega vremena. Svoje pripovijedanje oživljavao je primjerima koje on naziva "prilike ", pričama i narodnim vjerovanjima, što je pridonosilo prihvatljivosti i lakšem širenju njegovih nabožnih djela. Glavna su mu djela: ***Nauk krstjanski za narod slovinski*** *-1611.,* ***Sto čudesa*** *- 1611.,* ***Besjede*** *- 1616.,* ***Nauk krstjanski s mnozijemi stvarmi duhovnijemi*** *-1616.*

Prilika o imenu Isusovu

Bješe jedan čovjek koji svojijem pravijem drugom bješe mnogo vrijeme pribivao u mijeru i ljubavi. I poče djavao ova dva druga vele kruto napastovati da bi se ovjesili i na toj dovede da obodvoje odredi i odluči u svomu srcu da se objesi za uteći sega svijeta tuge i nevolje.

I tako radi ove napasti i take zle i strašne odluke obodvoje bješe vele tužno i sumorno, neveselo i žalosno, tako da ni mogahu piti, ni jesti, ni spavati. I tako stojeći poče jedno drugoga pitati govoreći: "Što tako sumorno i neveselo stojiš?". Otgovorivši muž reče: "Svrhu svake stvari želim da mi se objesiti." Otgovorivši žena reče: "Takojer i ja". I tako se zgovoriše i zamčice pripraviše čijem se objese.

Reče žena mužu: "Gospodine, daj da se napijemo najpri onoga dobroga vina u ime Isusovo, štono smo sahranili s novoga vinograda, ot koga nijesmo jošte pili i ne znamo kakovo je. Napi(j)mo ga se da se opivši lašte umremo". Muž se obradova i reče: "Napi(j)mo se!" I kada donese vina i da mužu; i prije negoli poče piti, prikrsti se kako bješe običajan vazda učiniti govoreći: "U ime Isusovo pi(j)mo!" I napivši se, da ženi. I kada se napiše u ime Isusovo, tako i po ti način pobježe djavao ot njih i svekolika napast djavaoska otiđe i otstupi ot srca i ot pameti.

I ne ktješe izvršiti zle misli i odluke, nego se skrušivši i ispovidjevši, časno i počteno svoj život svršiše.

O onima koji uzimaju tuđe

Drugi su trgovci koje će Gospodin Bog izgnati iz slave nebeske, to jest koji krivo mjere i

krive mjere drže i njimi kupuju i prodaju. I ovo se razumije ili tko krivu mjeru drži, iliti mjereći rukom umiče i primiče, iliti tko kojom majstorijom čini da jedna stvar poteže veće negoli je sobom teška i vrijedna. Kako rekši, druge koje stvari primjesti ali na rosu, ali u vlažno mjesto staviti, neka se vlage napuoče, paker veće poteže.

Svi koji ovake stvari čine neka istinito znaju da sami sebi čine dvije vele velike štete i nekoristi. Najprvo, tjelesnu i svjetovnu plaću i dobitak gube. Deuteronomi 15. pog. veli Bog Svemogući, nemoj u jednoj vreći razlicijeh mjera imati, manje aliti veće, i nemoj da je u kući tvojoj manji ali veći četvrtak, kantar prav i istinit i četvrtak jednak i prav drži da mnogo vrijeme budeš živjeti svrhu zemlje, koju će Gospodin Bog tvoj dati tebi.

Pogrditi će, uistinu, Bog onoga tko ovo čini i protivi se svakoj pravdi, to jest tko neprave i krive kantare i mjere drži i prodaje njima, take će Gospodin Bog pogrditi na umrli i na sudnji dan. Drugo, koji krivo mjere i prodaju, gube plaću duhovnu, to jest kada sveti Mihojo aranđeo izmjeri dobra i zla djela njih, ta će, istinito, njih dobra djela vele malahno, aliti ništa ne potegnuti pram zlijeh djelijeh...

Tretje, koji draže prodaju nego pošto stvari valjaju, navlastito koji drže prodaju na veresiju, aliti na vjeru negoli na gotovo, ovi čine kamatu i držani su ono povratiti. Takojer, koji prodajući kriju i pokrivaju što je gore onijem boljijem neka se ne vidi, a što je bolje ono kažu govoreći i zaklinajući se: ovako je svekoliko, i tako mnoge varaju i privaraju. I tako po dva načina sagrešuju, jedno što se krivo kunu, drugo što lažu i druge varaju. I tako ostanu duožni tuje povratiti.

Četvrto su koji jeptinije kupuju negoli stvari valjaju, kako se mnogo puta događa, da jedni za nevolju svoje stvari prodaju sa štetom jere im se inako ne može, i koji ove stvari ovake po ovi način po manju cijenu kupuju negoli stvari u sebi valjaju, ostanu držani naplatiti ono što po pravdi valjaju. Ove stvari množi ne promišljaju ni procjenjuju, nego da mogu kupili bi i uzeli po novac što valja dukata. I tako čine protiva naredbi Božjoj i protiva ljubavi bratinskoj.

Ženu zdjetnu ot velike pogibli oslobodi Blažena Divica Mari(ja

Zove se jedno mjesto Tumba, u komu mjestu jest sagrađena crkva na poštenje svetoga Mihojla arkanđela, koje mjesto opasuje aliti obujima more. I oko crkve je put strahovit zašto more obujima pute dvakrat na dan, što ne čini na ostalije mjestije. Na ostalije mjestije dohodi more polagahno, a ovdi s velikom naglosti svekoliko ujedno jedan čas valovi dohode.

Jedan put budući svetkovina u ovoj crkvi svetoga Mihojla aranđela, veliko mnoštvo puoka idući i približajući se k ovoj crkvi i budući jurve po sredu pijeska kuda more obujima, i biše

među njimi jedna žena na porođenju, i tudje s velikom naglosti dođoše valovi morski.Tada vaskolik puok pobježe kuda tko mogaše i kako tko mogaše svoj život sahraniti i bježahu kako mameni. Žena koja bješe na porođenju osta po sredu valova; jedno teška, a drugo ot straha i ono malo kreposti što imaše u nogu izgubi. I obujmi ju velik strah i tuga cjeća pogibli u kojoj se naođaše, cjeć valova morskije, vele plačno i tužno vapi(j)aše ištući pomoć ot ljudi koji s njome bjehu.

Ali se svaki nečuo činjaše, želeći i nastojeći svak sebe sahraniti. Ova žena videći da ne može imati pomoći ljudske, uteče se Gospodinu Bogu i Blaženoj Gospi i poče vapjeti Gospodinu Bogu i Blaženoj Divici Mariji, Majci Božjoj, da ju pomognu.

Vaskolik pouk viđaše ovu ženu po sredu valova u velikoj pogibili i dižući ruke k nebu vapijaše puok Gospodinu Bogu i Blaženoj Gospi. I plačući iskahu pomoći ot Gospodina Boga i Blažene Gospe.

I tako ištući, vidješe da dođe Blažena Divica Marija i prostrije svoj rukav svrhu ove žene, i tako oslobodi ovu žena kraljica nebeska, budući ova žena po sredu valova morskije porodi sina koliko u najslobodnijemu mjestu. I ondi staja s sinkom koga bješe porodila, dokle se more opet povrati kako je običaj i osta put slobodan.

Iziđe na kraj, noseći sina, ona sama bješe bila na pogibili. Zlamenje koje učini Blažena Divica Mari(j)a ne samo da ova žena vidje nego vaskolik puok koji ondi bješe očito vidješe očima, kako je ozgor rečeno.

Kako blažena Gospa svetomu Ivanu Damašenu ruku odcje[če]nu povrati

Sveti Ivan Damašeno, čovjek vele naučen, bješe vele bogoljuban Blaženo[j] Divici, Majci Božjoj. Učini se redovnik svoga divičanstva pazeći i sahranjujući ga, oficije blažene Gospe svaki dan govoraše s velikijem bogoljubstvom. Potom toga kako bi misnik s velikijem bogoljubstvom često govoraše mise blaženo[j] Gospi. Mnoge pjesni duhovne sastavljaše i činjaše i ove pjesni vele slatko pjevaše na slavu i na poštenje slavne Divice Marije. I bješe taki glas od njegova nauka i od njegova počtena života da mnoga gospoda davahu mu svoje sinove da i(h) nauči knjizi i ostalomu dobru življenju krstjanskomu. Sveti Ivan učaše i nastojaše vele dobro i pomnjivo. Jedan put z djetcom koju učaše iziđe iz grada nadvor i Arapi dođoše iznenadnje u(h)itivši Ivana i z djetcom, odvedoše za robje u kuzulbašku zemlju prodaše i razdijeliše svekolike. Sveti Ivan po sreći i po volji Božjoj dopade čovjeku vele dobru i bogatu, ko(j)i držaše svetoga Ivana vele dobro i pošteno. Ovi čovjek vidjevši život, govorenje i nauk svetoga Ivana - zašto dobro da bješe u sužanstvu - ništa ne manje svaki dan

se priporučivaše G[ospodi]nu Bogu i blaženoj Gospi. Ovi ga gospodar dozvavši, reče mu skrovito: "Ivane, sine, tvoje učenje, tvoje pisanje, tvoje pjevanje i sve tvoje življenje meni je vele ugodno zašto sve što činiš, sve je časno, pošteno i sveto. Sada, moj Ivane, imam jednoga sinka koga toliko držim i ljubim koliko zenicu u oku. Ja bih hotio, moj Ivo, da mi ga naučiš svoj tvojoj mudrosti, čatiti, pisati, govoriti, pjevati i ostaloj tvojoj mudrosti i tvomu razumu ko(j)i imaš. Zašto ako bi se ti (veljaše ovi gospodar) dijelio, Ivo, is naše kuće, neka ostaneš u momu sinu, to jest neka nauk i kreposti koje su u tebi neka ostanu u momu sinu."

Premda ovi čovjek bješe nevjernik, zašto ne bješe pravoga i istinitoga Boga poznao, ništa ne manje sveti Ivan dobrovoljno ga posluša i u malo vremena nauči mu sina sve što sam umi(j)aše, tako da čatiti, pisati, govoriti, pjevati i sve ostalo što umi(j)aše sveti Ivan. Ne mogaše se ni u čemu ovome š njime razaznati.

Teodožio, cesar carigradski, čuvši nauk, razum i život svetoga Ivana i imajući od njega potrebu, posla is Carigrada na kuzulbašu, zapovijedajući onomu gospodaru u koga bješe sveti Ivan, da mu ga posije ako mu život valja. Ne smi(j)ući inako učiniti, posla mu svetoga Ivana s poštenom družinom. Došatči Ivan u Carigrad, cesar mu ukaza mjesto u jednomu manastijeru u Carigradu, gdi može s fratri, svojom bratjom živjeti časno i pošteno služeći Gos[podi]nu Bogu i ondi provoditi svoj život. Teodožio, cesar carigradski, čestokrat dohođaše k svetomu Ivanu na svjet. Svjetovaše se kako je za korist duše njegove i kako bi bolje i poštenije mogao puokom vladati. G[ospodi]n Bog hotje iskušati svetoga Ivana mnogom tugom i nevoljom i vidjeti je li pravi sluga njegov i da veću slavu bude imati sveti Ivan u kraljevstvu nebeskomu. Oni mladac koga bješe naučio u kuzulbaškoj zemlji po ponukovanju djavaoskomu pisa jednu knjigu u svojoj zemlji na ovi način: "Vele drago pozdravljenje svijem mo(j)ijem poljubljenijem kuzulbašanom od mene Ivana Damašena, vašega mlajega. Neka znate kako je cesar carigratski poslao svu svoju jakost od vojske, na mnoge strane je isposilao, ostao je Carigrad i okonji gradovi kako pusti bez ljudi. Vi ste ljudi mudri i razumni, hodite slobodno zašto možete uzeti svekoliko bez nikakove muke." Pisavši ovu knjigu, posla ju skrovito u Carigrad da se metne u dvoru cesarovu tako da se nađe lasno i da se ova knjiga prida u ruke cesarove. Koje stvari budući tako svekolike učinjene, knjiga bi stavljena u dvor cesarov, bi našasta i cesaru dana. Proučivši ju, tudje svetoga Ivana uitiše s velikom treskom. Puok govoraše ne misniče, nego izdajniče, ne redovniče nego odmetniče. Sveti Ivan, sluga Božji i sluga svete Gospe, veoma se čudi(j)aše što se čini, koja je stvar iznova. Kako ga dovedoše k cesaru, upitaše ga govoreći mu: "Či(j)a je ovo knjiga, čije li je ovo pismo?" Reče sveti Ivan: "Pismo, knjiga, govorenje i svekoliko je prilično da je moje, ali koliko ja li nijesam pisao." Puok protiva njemu govoraše: "Ti si pisao ali nećeš pravo kazati, ti si dostojan pogrdne smrti

kakonoti izdajnik." I tako ga poslaše na sud - što mu je po sudu da mu se učini. Sudci osudiše i rekoše: "Budući bio osobiti pri(j)atelj cesarov da mu se prosti život, ali da mu se ociječe ruka koja je takovu knjigu pisala." I tako odcijekoše ruku svetomu Ivanu. Veliku bolest ima sveti Ivan u odcječenju ruke. Ništa ne manje hvalu uzda G[ospodi]nu Bogu i blaženoj Gospi. Nego mu samo žao bješe da ne mogaše govoriti Mise ni prikazivati tolikoga posvetilišta G[ospodi]nu Bogu i svetoj Gospi. Ruku odsječenu po zapovijedi cesarovoj odniješe u manastijer, gdi stajaše svet Ivan i objesiše ju gdi siđavaše rečeni Ivan - za njegovu veću pogrdu. Sveti Ivan tudje otiđe plačući prid jednu priliku blažene Gospe, prid kojom osobitijem načinom činjaše svoje molitve i zavjete. Stavši i dignuvši oči svoje k ono[j] prilici, s velikijem plačem reče: "O blažena Gospo, ovo li je plaća slugam tvo(j)ijem, ovo li je blaženstvo koje je obećano onijem ko(j)i tebi služe. Dobro, blažena Gospo, sa razlogom ti mogaše mene pokarati za moje grijehe, ali zašto ti dopusti da meni odcijeku ruku toliko nemilostivo? Ovo je ruka koja je bila meni na pomoć tebi služiti i djelovati djela i službe duhovne. Ovo je ruka koja je sastavljala i pisala pjesni duhovne na hvalu i slavu tvoju. Ovo je ruka koja je posvećivala i prikazivala ono veliko posvetilište i prikazalište Tijela i Krvi tvoga pridragoga sinka, Isusa, našega Spasitelja, njemu i tebi na hvalu i na slavu, a nam grešnikom na spasenje, ko(j)i su u purgatori na odkupljenje i oslobođenje. O blažena Gospo, ovo mi je svekoliko s mojom ručicom uzeto." Ove riječi veće puta reče sveti Ivan prid onom prilikom blažene Gospe. I ovako ju moleći, evo jednu noć ukaza mu se blažena Gospa i reče mu: "Što činiš, djetićko privjerni?" Reče joj Ivan: "Jao, blažena Gospo, gdje si bila dokle meni ovo učiniše i ruku odcijekoše?" Reče mu Gospa: "Pokrijepi se, sinko, u Gospodinu." Potom toga uzamši ruku, oni usječak nadostavi i tudje priraste koliko da nije bilo ni odsječeno. Sjutra dan s ostalijemi fratri pjeva Misu vele bogoljubno na poštenje blažene Gospe. Teodožio cesar čuvši ovo čudno čudo, koje bješe učinila slavna Divica Mari(j)a, dođe pješice k svetomu Ivanu vidjeti ga i cjelovati ruku koju mu odcječenu bješe povratila blažena Gospa. Cesar se čudeći pita ga govoreći: "Ivo, jeda si koga naučio pisati?" Sveti Ivan sve mu koliko skaza kako je u Perši(j)i naučio pisati jednoga mladca. Pođoše iskati i nađe se svekoliko istinito kako je ozgor rečeno. I tako se svetomu Ivanu poštenje s većom slavom povrati, koje mu bješe uzeto s velikom pogrdom. Tko može procijeniti koliku hvalu uzdava sveti Ivan G[ospodi]nu Bogu i blaženoj Gospi svega života svoga, kojoj Gospi budi hvala, slava i poštenje u vijeki vjekom. Amen.

Od prilike Gospine koju upenjga sveti Luka evanđelista

Sveti Luka evanđelista penjgajući priliku Blažene Gospe jošte je ne bješe upenjgao nego samo

zabilježio, tudje vidješe ovu priliku Gospinu toliko lijepu, uzoritu i narešenu, što ne mogu učiniti ruke ni umjeteonstvo čovječansko nego samo krepost i mogućstvo G[ospodi]na Boga.

Potom toga do njekoliko vremena po volji Božjoj jedan čovjek vele bogoljuban ovu priliku Blažene Gospe odnese u Rim. U to vrijeme bjehu u Rimu tri brata: jednomu ime Tempuluš, drugomu Šerpuluš, tretjemu Cerpuluš. Tada ono stahu u jednomu mjestu koje se zove Svete Agate in ture. Tempulu se ukaza G[ospodi]n Bog i reče mu: Jedan je čovjek donio priliku Blažene Gospe u Rim, pođi brzo tere išti i uzmi od njega onu priliku, tere ju stavi u crkvu koja je prid tvo(j)ijemi vrati i koliko poštenije možeš stavi [j]u ondi."

Tempulo učini kako mu zapovidje G[ospodi]n Bog. Rečena tri brata vele pošteno i bogoljubno držaše ovu priliku u vas svoj život. Potom toga popovi i redovnici od Svetoga Ivana Laterana, jedno za nenavidost, a drugo za lakomost otiđoše Svetomu ocu papi i rekoše mu. "Najpošteni(j)a stvar ima se staviti u najpoštenije mjesto. Ova je prilika Gospina od svijeh koje su u Rimu najplemeniti(j)a, a mjesto je Sveti Ivan najplemenitije, dakle se ima ova prilika staviti u Sveti Ivan Lateran." I tako im dopusti da ju stave u Sveti Ivan Lateran. Skupi se veliko mnoštvo redovnikov i svakolika naroda i otiđoše k crkvi, gdi stajaše rečena prilika Blažene Gospe. Dumne koje u ono[j] crkvi vele časno i pošteno stajahu služeći dan i noć G[ospodi]nu Bogu i Blaženoj Gospi vele gorko i tužno plakahu zašto im uzimahu ovu priliku Blažene Gospe. I tako odniješe rečenu priliku.

I noseći dođoše na jedno mjesto koje se zove Šolen i tudje udriše munje i gromovi vele čudni i strašni. Ko(j)i nošahu priliku Gospinu padoše tako da nitko ne može naprijed postupiti ni se ganuti nikoliko po nijedan način. Ovo čuvši i razumjevši ozgor rečeni Sveti otac, velikijem se strahom jest pristrašio i otiđe gdi se bjehu ovi ustavili noseći rečenu priliku. Došatči i učinivši vele bogoljubnu i umiljenu molitvu, potom toga uzamši Sveti otac rečenu priliku Gospinu sam sobom odnese do Svetoga Ivana Laterana i ondi [j]u s velikijem pošten'jem stavi. Čudno čudo i neizmišljeno - prvu noć koja dođe, rečena prilika po volji Božjoj čudnijem načinom bi opet odnesena u crkvu i na mjesto gdi prije bješe stajala.

Ovo čuvši Sveti otac papa s velikijem bogoljubstvom i s velikijem umiljenstvom otiđe i vele pomnjivo ispita dumne koje u onomu manastijeru stajahu. Reče im Sveti otac papa: "U koje je vrijeme noći došla ova prilika Gospina?" Starješinica od rečenoga manastijera, koja starješica bješe vele časna, poštena i sveta života, ova vele gorko plačući pade na zemlju prid Svetijem ocem.

"Noćas u po noći stajah na molitvi, razpevši ruke na križ, moljah G[ospodi]na Boga za moje tužne grijehe. I cjeć odnesenja ove prilike Blažene Gospe bjeh vele tužna i suzna. Vidjeh ovu figuru gdi sama doletje kakonoti ptičica letušta i sama se namjesti na svoje mjesto gdi je i

prije stajala."
Sveti otac vidjevši toliko čudno čudo prid svijem puokom, ko(j)i ondi bješe, očito reče: "Sve je ovo moja krivina, zašto sam ja dopustio da se odovle odnese."
Potom toga u isto[j] crkvi vele bogoljubno poje misu i mnoge darove darova rečenoj crkvi i kući Božjoj. I naredi da se daje iz Svetoga Ivana Laterana ulja što će gorjeli prid rečenom prilikom svete Gospe u svako vrijeme.

Abramovi verši

Uzamši Ižaka gdi će ga odvesti
Pak ćete vi čuti od majke žalosti
Još ćete vi čuti od otca bolesti
Do konca života ki će ga dovesti.
Smišljaje u starost koga će pogubit
Mogu rijet svu radost ku ima na saj svit.
Od ruke otčine da oće umrijet
Tko može jezikom tu žalost izrijet.
Pak ćete vi čuti da će se taj žalost
U vječnje veselje obrati i radost.
Anđeo ot Boga ka Abramu jer će doć
Da sina zaklavši ne bude ondi oć.
Neg tu će jaganjca za tizijem Bog dati
Namjesto Ižaka koga će zaklati.
Pak će se veselo vratiti na svoj stan
I tu će dozvati k sebje oni dan
Sve svoje pastire da stada ostave
U svirke da svire da Boga proslave.

Šara dajući ognjilo Abramu govori:

-Kud misliš sad, kud mi se opravljaš,
videći da je noć komu nas ostavljaš?
Molim te, učini kako ti ja velju
počini do zore čijem brašno spremlju,

zašto noć se stiskuje, a mjesec zahodi,
tko po noći hodi, varan se nahodi.-

Abram Šari govori:

- Ne brin se ti, Šara, nu otud sedlo daj
da sedlam tovara, daj brašno, ne krsmaj.
Ne boj se, druže moj, ot straha ne predaj,
ne stoj, uže nađi, ter mi ga sada daj. -

Šara Abramu govori:

-Molim te, Abrame, pođi u zoru
da mi se ne stravi djetence kroz goru.
Nije mi djetence naučno po noći hoditi
zato mije mučno gdi ga ćeš voditi.-

Šara Ižaku govori:

- Od družbe u gori nemoj se svraćati
da te ne bude zvijer koja gdi zaklati.

Ižak materi govori:

- Ja umijem, majčice, po gori hoditi,
ti zato ne brin se, nemoj tužiti.

Šara Abramu govori:

Oto ti, druže moj, Ižaka pridavam
molim te, nemoj da kuda pođe sam.
Pokle je ta preša ter se ne ustavi
čin da ga nebogu smrtni strah ostavi.
Tako te višnji Bog oslobodi svije tuga

daj sobom ne vodi Ižaka za druga.
Uzmi sobom dva junaka ter se š njimi opravi
a sa mnom Ižaka na stanu ostavi,
jer je to ditešce meni je pridrago,
razgovor moj i moje sve blago.

Abram Šari govori:

Pomuči, nebore, malo se ostavi,
ino bit ne more, brzo nas opravi.
Nemoj nas uzdržat, velju t' istino
prisno je putovat, ne može bit ino.
S nami će poć Ižak, moj druže jedini,
s nami će družba bit, ničijem se ne brini.

Šara Abramu govori:

Čini da je uza te da ga ne izgubim,
Obrni se, sinko moj, neka te poljubim.
Domom se poteži, jere ću predati,
dokle vas opet budem ugledati.

Abram Šari:

Ne brin se ti, Šara, sve vrzi na stranu,
Bogu se pomoliv, brzo ćemo bit na stanu.
Nu, brašno, djevojke, ovamo dodajte,
a, vi, sve tamo nu zbogom ostajte.

Kada ne bi Abrama s Ižakom, Šara tuguje:

O slavo istina, za ko(j)i sada sud
vele boljezniva podnosim ovi trud,
zlo misleći što ću ja od sebe

moj sine Ižače, tužna već bes tebe.
Od straha jer predam ni šiju ni predu,
neg žalosna gledam jeda mi gdi gredu,
a nigdi nikoga ni čuti ni vidjeti,
hoću neboga od jada umrijeti.
Tko da me utješi, moj sinko jedini,
što ovo Abram u preši učini.
O, što mi ne reče kamo će s tobom poć,
neg s tobom poteče ne gledav mrklu noć.
O dragi moj sinko, rada bih ja znati
istinu od tebe tko će mi kazati,
jeda mi si zašao u gustoj dubravi,
ter gusa iz luga na tebe udari.
Da mogu ja znati, Šara pritužna,
da si mi uhićen, moj sinko, za suzna,
sve bih pokupila imanje i blago,
ter bih te otkupila, djetetce pridrago.
Ali mi te posrjed luga samoga udari
zla zmi(j)a is krugle, tere mi te privari
u grozno srdačce čemerom bez lijeka.
Da to znam bez sumlje i da je prilika
sama bih otišla po gori hodeći
jeda bih te gdi našla na travi ležeći.
Neka tvoje lice, moj sinko, celivam,
smrtne ranice neka ti zavi(j)am.

Djevojke Šari govore:

O gospo, što je to, brižna ne sjela,
ti nepokoj i čemer združila.
Sve smo se kako led studene stvorile
gledajući tvoj obraz i oči gdi cvijele.
Otvrzi sve brige, gospoje, na stranu,
brzo ćeš vidjeti Ižaka na stanu.

Ižaku ne dadu nikuda hoditi,
sve ga će gospodar uza se voditi.

Pastir otišatči dar uzeti, Šara veoma tuguje:

Vaj, stari Abrame, zlo ti me rascvijeli
i sa svijem veseljem u starost razdijeli.
Je li ka ptičica u gustoj dubravi
od ove rane bez lijeka da mene izbavi,
kâ ima taku vlast u gornjije visinah
da meni tužnoj glas donese od sina.
Jer ne znam istinom je li mi sinak zdrav,
ali mi pogibe u gori kako brav.

Djevojka Šari govori:

O gospo, što je taj gorak plač,
što li te sve kolje po srcu bridak mač?

Šara djevojci govori:

Pođi tamo, djevojko, nemoj me pitati,
jere čekam tužan glas ko(j)i me će zaklati.
Ja sinka jedinoga u starosti porodih
i njega brižna ja sada izgubih.
Ja njega isprosih u starosti od Boga
i veće neima zakletve od srca moga.
Ti zato ne haješ kako ja neboga
sinka bo neimaš od srca od tvoga.
Da se ti možeš u kip moj stvoriti,
znala bi kako je ti čemer popiti.
Sad mile i drage sve posle ostav'te,
prid kućom ter stan'te, paker svud gledite.
Jeda ko(j)i glasnik glasove dokaže,

jeda li Abram s Ižakom odkuda izađe.

Pastir dotekši djevojkom govori:

Dobar dan, diklice, jeste li svi zdravo,
što čini gospoja, je li ona zdravo?

Djevojka pastiru govori:

Zdrav bio, brajene, zdravo je naš stan,
ali smo mi bile zlovoljne povazdan,
jere gospoja uzdiše i suze utjera,
zaman je svi tješe, jer od sebe sve tjera.
Sve sjedi u klijeti, ni šije ni prede,
neg suze utjera, ni pije ni jede.
Nego kada izađe cvijeli prid vrata
jeda gdi opazi sa Abramom Ižaka.
Paker se povrativ ter sjedi u klijeti
jer kruto želimo Ižaka vidjeti.
I mi i susjede sve smo se čudile
kada Abram sa Ižakom otiđe udilje.
Tere u preši nam veljaše nemo(j)te misliti,
jere Višnjemu iđemo molitvu činiti.
Jurve je vele dan' kako su otišli,
a glasa ne bi, nisu još došli.
Zato sam izašla ter čuvam straže
jeda će ko(j)i glasnik istinu da kaže.
Jeda ko(j)i izađe od gornji pastijeri
neka dar primi, a gospoja se smijeri.

IVAN BANDULAVIĆ

(Gornji Vakuf, oko 1591. –Bolonja, oko 1651.) objavio je 1613. u Veneciji svoj prijevod lekcionara pod naslovom ***Pištole i evanđel'ja priko svega godišta novo istomačena****. Desetljećima je ponavljana tvrdnja da je Bandulavić samo štokavizirao Bernardinov lekcionar iz 1495.g. Novije analize pokazuju da se radi o samosvojnom prijevodu s osvrtima na tradiciju u nekim jezičnim rješenjima. Bandulavićev je lekcionar bio u službenoj uporabi na širokom prostoru Hrvatske i BiH, pa je utjecao na čitav niz dalmatinskih i slavonskih izdanja.*

Naslidovanje svetoga Evanđelja po Ivanu, glava 2.

U ono vrime blizu biše Vazam žudijski i uzide Isus u Jeruzolim i najde u crkvi prodavajuće ovce i volove i golube i pineznike sideći. I učinivši kako bič od konopov, izagna svih iz crkve: i ovce i vole i prosu pineze pineznikov i stole uzvrati. A onim koji prodavahu golube reče: Odnesite ova odovle i ne hotijte činiti kuću otca moga kuću trgovine. I spomenuli se jesu učenici njegovi da pisano jest: Želja poštenja kuće tvoje izide mene. I odgovoriše Žudiji i rekoše njemu: Koje zlamenje nam kažeš da ova činiš? Odgovori Isus i reče njimi: Razrušite crkvu ovu i u tri dni uzdignuti ću nju. Rekoše, dakle, Žudiji: Četrdeset i šest godišt zidana jest crkva ova, a ti hoćeš nju u tri dni uzdignuti. A Isus govoraše od crkve tila svoga. Kada, dakle, uskrsnu od mrtvih, spomenuli se jesu učenici njegovi da ovo govoraše. I virovaše Pismu i govorenju koje reče Isus. I budući Isus u Jeruzolimu na Vazam u dan blagdana, mnozi virovaše u ime njegovo videći zlamenja koja činjaše. Dali Isus ne spuštaše sam sebe njim, zašto on znadiše svih i zašto ne tribovaše njemu da tko svidočanstvo izvede od čovika. Jere on znadiše što biše u čoviku.

Pisanca na Duhove za pištolom

Pridi, Duše prisveti,
i s nebes nam pošalji
zraku tvoje milosti.
Pridi, Otče ubozih,
pridi davce darovih,
pridi srdac svitlosti.
Tišitelju pridobri,

goste duše primili,
oslađenje ugodno.
Počinutje u trudu,
ohladišće u znoju,
utišenje u plaču.
O svitlosti prislavna,
napuni iznutarnja
srdca tvojih virnikov.
Brez tvojega božanstva
u čoviku nije ništa
nije ništa brezgrišno.
Što je smradno operi,
što je suho ovlaži,
ozdrav' što je ranjeno.
Ugni što je okorno,
ogrij što je studeno,
uprav' što je stranputno.
Dopusti tvojim virnim
u tebe ufajućita
sveto sedmerostručje.
Daj kriposti dostojanje,
daj spasenja ispunjenje,
dugovično daj veselje. Amen. Aleluja.

Pisanca na Božić

U se vrime godišta
mir se svitu navišta,
porođenje ditića
od svete Dive Mari(j)e.
Od pričiste Divice
i nebeske kraljice,
angelske cesarice,
svete Dive Mari(j)e.

Diva sina porodi,
djavlu silu svu slomi,
a krstjane oslobodi,
sveta Diva Mari(j)a.
U jasle ga stavljaše,
majka mu se klanjaše,
ter ga slatko celivaše,
sveta Diva Mari(j)a.
Anđeli mu služahu,
novu pisan pivahu,
u njega milost prošahu,
s' svetom Divom Mari(j)om.

O pastiri, tecite,
stada vaša pustite,
Sina Božjega vidite
s' svetom Divom Mari(j)om.
Tad pastiri pojdoše,
Sina Božjeg najdoše,
ter mu hvalu uzdaše
s' svetom Divom Mari(j)om.
Slava Bogu višnjemu,
Gospodinu našemu,
i čoviku smirnomu
s' svetom Divom Mari(j)om…

STJEPAN MATIJEVIĆ

*(Soli, 1580. – Transilvanija, 1654.), autor je samo jedne knjige –**Ispovjedaonika,** tiskane 1630. godine u Rimu. To je prijevod djela talijanskoga dominikanca Jeronima Panormitana, a predstavlja praktični priručnik za ispovijed. Pisana je crkvenom ćirilicom. Djelo nema književnih pretenzija, ali je zanimljivo zbog načina na koji su protumačeni zasadi vjere.*

Način za pripraviti se
Druga okolovina ot svari

Z drugom okolovinom razmišlja se pristojanje ot grijeha, kakono vlastitstvo, kakojstvo i kolikojstvo ot učinjenja. I zato veće sagrešuju oni koji biju, ozloglašuju i hoće zlo ocu, meštru, dobročiniocu negoli inijem.

Oni koji ubijaju i poraze ali rane – veće nego ako bi samo jednu zaušnicu ili ino lagahno uvriđenje učinili: koji ubogomu uzimlju većma nego da bi ukrali bogatomu.

Stidimo se onomu ukrasti komu zapovijedano jest da podajemo ili prinosimo. A vrhu svake nemilosti jest hotjeti uboštvom jednoga prosjaka obogatiti se.

Oni koji uzimlju gospodarom jednu stvar ot velike vrijednosti većma sagrešuju nego ako bi im uzeli stvar ot male vrijednosti.

On koji jednu divicu ockvrni veće nego ako bi bila ockvrnjena. Koji zlijem načinom približuje se jednoj ženi mužatoj drugoga čovjeka veće ako bi slobodna.

Koji zavidi iskrnjemu za dobro duhovno većma nego da bi bilo vrjemenito. Koji ljubaznivo uvrijedi komu jest držan većma nego da bi koga drugoga ostavio. Koji nepravednim načinom ište imanje ili blago ubogoga, većma nego ako bi to jednomu bogatomu učinio.

I tako u ostalijeh grijesijeh da se promisli kakvo jest pomankanje i u čemu se učini.

Ispitovanje od šeste zapovijedi- Ne sagrešuj bludno

Čin ili djelo od bluda suproti ovoj zapovijedi ima se rijeti na ispovijedi z dostojnemi okolovinami i z dužnijem poštenjem, govoru – s okolovinami ot vrijednosti, koje ovako postavljamo.

Djelo puteno s živinom grijeh jest smrtni i jest najteži koji se nahodi u ovomu grijehu. Dosti je rijeti da jest svršen, to jest učinjen ili iskan učiniti se s živinom.

Djelo suprotiva naravi, to jest muška glava s muškom glavom, ili s ženskom u mjesto

nedostojno, ili ženska glava s ženskom glavom – grijeh jest smrtni i ima se istomačiti kako više rečeni grijeh, i tako koji slijede.

Grijeh s rođaci svojijemi i ženinijemi, tja od četvrtoga koljena uklapajući jest prikrvje, što Latin zove inčestum.

Djelo s tuđom ženom jest priljubodjevstvo, s djevicom jest ockvrnenje, ili uzetje djevičastva, s redovnicom zavjetovanom ili s muškom glavom koja ima sveti red jest svetoložje, to je sakrileđium.

Takojer s vrstom koja ima zavjet ot čistoće, s ispovjednikom. Ovo potrebno jest istomačiti ne imenujući čovjeka, ni povijedajući stvari po kojoj bi se mogli poznati.

Djelo s kumom, ili koji ga je držao na krstu, ili na krizmi, jest prikrvje duhovno.

Djelo s ženom ugrabljenom ili uzetom posilimice jest ugrabljenje, i to ima se izrijeti.

Djelo od razbitja samoga sebe navlaš ili nepomljom, za ustegnuti zle misli, grijeh jest smrtni. U ovomu neima se rijeti način, nego ako misao bila je na mušku glavu, ili na žensku, ili na rodjakinju, ili na redovnicu, kako je odozgar rečeno, ili ako djelo bilo jest u crkvi, ima se povidjeti.

Prolitje sjemena u sni grijeh jest smrtni kada uzrok jest smrtni, to jest kada bdeći iskano jest, ili kada bdeći žudno jest djela putenoga – i radi toga sni mu se. Jošter grijeh jest smrtni kada čovjek probudivši se ima naslađenje bludenjem načinom ot takova djela i tada imaju se ispovidjeti okolovine gore rečene.

Ticati mjesto nepošteno ot muža ali žene za naslađenje – grijeh je smrtni. Takojer poljubiti bludnijem načinom, ili s misalju za doći na djelo od bluda. I ako ta djelovanja jesu učinjena zajedno z djelom, nije potreba ih reći onako, jere s njime razumiju se. Da li ako bez djelovanja jesu učinjena, potrjeba je skazati.

Urešivati se ili krasiti se s misaljom za prignuti na grijeh bludni – grijeh je smrtni; bez zloga mišljenja nije smrtni, polak svetoga Tomasa i njegovijeh nasljednika, kakono kada se čini za ugoditi mužu, ali za ne ukazati se gruba.

Činiti pjesne ili štiti stvari od ljubavi za prignuti sebe ili inijeh na blud – grijeh je smrtni. Tancati, tamburati, popijevati i nositi miris cjeća bluda grijeh je smrtni, da li činiti rečene stvari za naslađenje ot oćućenja jest mali ili nijedan.

Blagovati jezbine za uzbuditi se na blud izvan matrimoni(j)a ali ženidbe grijeh jest smrtni.

PAVAO POSILOVIĆ

(Glamoč, 1600. – Rama, 1653.), prevodio je i kompilirao najpopularnija nabožna djela onodobnih latinskih i talijanskih pisaca. Svoj jezik naziva iliričkim, a zapisuje ga bosančicom. Njegova su djela: ***Cvijet od kripostih duhovni i tilesnije –*** *1647.,* ***Naslađenje duhovno –****1639. Iako nije bio plodan pisac, uživao je iznimnu popularnost zbog načina obradbe narodu bliskih problema i zbog glatkoga načina izražavanja.*

Cvijet od kriposti duhovni i tilesnije

Od mudrosti

Prilika

Od kriposti mudrosti štije se u knjiga rimskije, da jašući Cezar po jednoj šumi nađe jednoga naravnoga sama i čini ga zovnuti. Naravni ne odgovori ništa Cezaru. Opet ga zovnu on, isti i tako mu jošte ne odgovori. Videći ovo Cezar, pođe on k njemu i upita ga što činjaše u onoj šumi, a on mu odgovori: ja učim mudrost. Cezar mu reče: nauči i mene koju stvar. Tada naravni upisa svrhu jedne artije ovako govoreći: Od svegar onogar što hoćeš činiti promisli prvo što more sliditi. Cezar uze onu artiju i vrativši se u Rim čini je postaviti svrhu vrata od svoga dvora. Potomtogar budući nika gospoda odredila da ga čine ubiti i obetjaše onomu ko(j)i ga bri(j)aše mnoge pineze ako bi mu priklao vrat brijući njega. I on njima se obetja učiniti ako mu obetjaju utećі. Gospoda mu obetjaše stanovito učiniti i tako pošavši jedan dan bri(j)ač briti Cezara sa svom pameti odredivši zaklati ga kako bi(j)aše naređeno od gospode. I ulazeći u dvor, podignu gori oči i tako vidi pismo naravnoga koji govoraše: Od svegar onoga što hoćeš činiti, promisli prvo što more sliditi. Promišljajući bri(j)ač svrhu ovogar, udilje se izgubi bojeći se da je Cezar učinio postaviti pismo zašto jest čuo ali razumio izdajstvo koje mu bi(j)a(h)u naredili. Gdi on uput pođe k njemu i padnuvši na kolina prid noge Cezara proseći oproštenje i tako mu očitova sve govorenje. Koju stvar čuvši Cezar, posla udilje po gospodu koja mu bi(j)a(h)u naredila svoju smrt, i čini nje svekolike umoriti, ali bri(j)aču oprosti, paka posla po naravnoga ko(j)i mu bi(j)aše dao pismo i tako ga vazda drža kod sebe s velikijem poštenjem.

Najprvo pišem od ljubavi općene

Ljubav, dobrostvo i dragost: ove su tri stvari na neki način jednake, kako govore sveti bogoslovci a navlastito sveti Tomas iz Akvina. Samo znam ovo da stanovito prvo potisnutje aliti ganutje svake ljubavi jest po poznanju stvari, kako govori sveti Aguštin u svoje knjiga od Trojstva da nijedan čovjek može ljubiti koju stvar, ako prvo od one stvari ne ima koga poznanja.

Izlazi ovo poznanje od pet hoćutenjah izvrsnije tijela našega, kakonoti od viđenja koje jest u očiju, od čuvenja koje jest u ušiju, od mirisanja koje jest u nosu, od taknutja koje jest u rukuh.

Izlazi jošte od druge strane, to jest od tijela, od razuma pametnoga, to jest misliti, a misliti jest stvar od pameti i ovo poznanje jest pravi uzrok i početak također pravi od ljubavi i od svije ovije izlazi i dohodi veći dio od očiju, kako govori Arištotil, da najprvo volja čovičanska gane se po ovom poznanju, potom togar gane se uspomen i tako se okrene u dragost ono mišljenje od stvari, što jest mislio. Za ovu taku dragost gane se jedno željenje od srca želiti stvar koja mu jest draga. I ovo željenje rađa se od jednoga ufanja koje dohodi za moći imati ono što jest dragomu milo i od ovoga se rađa kripost od ljubavi koja jest korin, temelj, vođa, ključ, stup i način od svije kriposti, kako piše naravni i sveti Tomas i mnogi ostali bogoslovci.

Iziskujući da nijedna kripost more biti brez ljubavi: i tako sve kriposti imaju početak po poznanju ljubavi, ništa nemanje svaki ko brez pomanjkanja hoće poznati kripost razlučenu od zlotjah; gledaj prvo ono što hoće činiti, ako se gane od kriposti ljubavi, ali ne? I tako ćeš moći poznati istinu, i ovo mora poznati svaki očito koje dobrim razumom gleda navlastito kriposti i zloćah.

Od ljubavi tilesne

Druga ljubav zove se ljubav rodbine koja se rađa od jednoga naravnoga ganutja i sastavljenja običavnoga koji navodi aliti vodi ljubiti svoju rodbinu veće negoli druge; kako nas uči narav naša, od koje ljubavi govori prorok i jošte mudri Salamun: nemoj se uzdati aliti virovati u onogar koji ne ljubi svoje rodbine, i također stvari svoje, da kako li ti će ljubiti druge ako ne ljubi svoje rodbine. Salamun govori: sve vode ističu iz mora, a paka se sve vraćaju u more i svi ljudi jesu od zemlje i svi se opet vraćaju u zemlju. Ništa nemanje poznajući tuge i žalosti svitovne ja hvalim veće mrtve negoli žive i blaženi oni koji se nije rodio; zašto nije vidio ni

dobio sih zalah, koja su svrhu zemlje. Dvije stvari nisu vazda jedna drugoj protivne, kakonoti zlo protiva dobru a smrt protiva životu; i bogatstva i kriposti vesele srce ali svrhu svake stvari ljubav Božja veseli dušu našu i srca naša. Zato govori: veće mrtve negoli žive hvalim.

Zašto koji sagrišuje smrtno hoće očito hoditi putem koji ga vodi ulomiti vrat i na smrt dovesti ga, ostavljajući put koji ga vodi na život vični i ovijem jest bila bolja smrt negoli život. A opet protiva udije u pravnosti onogar pametnoga, koji tebe vodi i koji te uspominja, govoreći po usta svetoga Matija: ulizite na vrata tisna, zašto prostrana jesu vrata i široka i put koji vodi na pogibiju i mnozi ulaze po njima.

Od ljubavi Božje

Ljubav Božja koja se zove ljubav srčana, koja izlazi i dohodi od dviju kriposti, to jest vire i ufanja; zašto nitko ne bi mogao ljubiti Boga ako ne bi imao vire u sebi, virujući i držeći da jest Bog živi i istiniti; i potomtogar ufajući u njega za moći doći u njegovu slavu života vičnjega. Od ovije dviju stvari rađa se u duši jedno pripravljenje aliti naredba po kojoj hoćeš ulisti u ljubav Božju, po milosti i kriposti Duha Svetoga. I govoreći Salamun od ljubavi Božje u knjiga crkovnije reče na ovi način: ja Salamun, kralj od Jeruzolima, odredi u pameti mojoj, za naći sveto i dobro istinu i temeljstvo od svije kolicije stvari od svijeta i meju to ogradi kuće i dvore, usadi vinograd i naravnu svakoga naraštaja stabala, ima stada privelika svakije živinah i ima mnogo zlato i srebro, ima neizbrojene sluge i službenice, ima svirce i pivaoce, i imao sam svake struke svirakah i ima od svakoga naroda za moje dvorane, i imao sam gospostvo svrhu svega naroda koje sam ja hotio i imao sam također veća gospostva i poštenja da drugi nijedan prvo mene togar nije imao, ima(o) mudrost svrhu svije ljudi: i ne bi na svitu nijedne stvari koja bi nasitila dušu moju, koju ja nisam imao, i da mene nije nasladila kako sam ja hotio. A kada se ja okrenu misliti i gledati ono što sam ja učinio i trude i znoj koje sam potratio zaludu s velikim trudom duha moga. U svije ovije stvari ne mogo viditi drugoga negoli taštinu, dim, vitar i žalost: i ine stvari pod suncem koja nije taština svitovnja i stvar koja ne stoji nigdar na mistu. Samo jest temeljita ljubav Božja: i tako sam molio Boga da mi on pošalje ljubav svoju. I ovo govori jošte sveti Pavao u svojije knjiga da jest mudrost ovoga svijeta budalaština pri Bogu, i tako tko viruje znati veće, zna manje. Jošte govori sveti Job: ja dođoh na ovi svijet, i kako brezpametan ja živio sam, a sada na svrsi poznajem da sam ništa. Sveti Auguštin piše govoreći: O ti koji gredeš ištući i pitajući mira, hoćeš li ti da tebe naučim ga naći i imati ga? Postavi tvoje srce u ljubav Božju, a ne u tužne stvari ovogar svijeta. Zašto svaki dobro more viditi da nijedan ne more biti poštovan, a drugi nije prognan, ne more biti velik da drugi nije malahan, nijedan more biti bogat da drugi nije ubog. I tako govore naravni

da svaka stvar ima svoju proti(v)štinu. I more se prilikovati življenje ovogar svijeta jednomu velikomu stolu s jednijem malaknim ručnikom, koga svaki čovik poteže na svoje čelo, a paka vazda otkrije čelo drugoga, i tako tko postavi svoju ljubav u stvari svitovnije, često puta otuži se i boli se, zašto jest pun taštine svitovne. Ali oni koji ljube Boga vazda stoje veselo i zadovoljno zašto vazda pribiva s Bogom, koji jest veliko veselje, priveliki mir i velika radost. Od ove ljubavi govori sveti Pavao: Bog jest ljubav i koji pribiva u ljubavi, pribiva s Bogom i Bog š njime.

Promisli paka dobra od otkupljenja gdi se iziskuju sve stvari koje slatki Otkupitelj učini i trpi za otkupiti tebe, i za tebe sniđe s neba na zemlju, za tebe porađajući se bi postavljen u jasle, za tebe osmi dan poslije kako se rodi poče prolivati svoju krv. Za tebe po vas život svoj podnese neizbrojene muke, tuge, progonstva, odeći, znojeći se, pripovidajući, posteći, bdeći i trpeći iljadu zalah, najposlije za tebe trpi veće nemilostih, bolestih, mukah i poruganjah, što se veće ne može izreći, budući poslušan tja do smrti od križa. Ako ove stvari jednu po jednu promisliš, tebi hoće dati uzrok užeći srce tvoje koliko godir bude studeno i tebe hoće potegnuti ljubiti i služiti onomu koji voliko tebe ljubio i takodjer privelikom činom otkupio.

IVAN ANČIĆ

(Lipa kod Duvna, 1600 .- Italija, 1685.), relativno je plodan pisac. Pisao je i na latinskom i na hrvatskom, uglavnom katehetska djela. Pismo je latinica. Djela: ***Vrata nebeska*** *– 1678.,* ***Svitlost krstjanska*** *-1679.,* ***Ogledalo misničko*** *– 1681.*

U njegovim tekstovima malo je živoga pripovijedanja, preteže tumačenje teoloških pojmova i postulata, te obrazlaganje pojedinih obreda. Imao je ambiciju da se pokaže kao učen pisac i latinist, pa stoga u njegovim tekstovima nalazimo niz latinskih citata. Kasniji franjevački pisci ističu ga kao uzor.

O znamenju križa

Svak vazda ima držati na sebi zlamenje prisvetoga križa, zašto djavao vrlo se boji križa, kano pseto štapa kojim je jedanput bilo bijeno. Sveti otac Augustin govori: Fratres timei daemon signum krucis.

Matere i dojilje veliku pomlju dužne su imati svr(h)u dičice da im ne bi djavli naudili. Zato Bartuo Spineo u svomu iziskovanju od višćica govodi da nika Saga višćica izpovidi da je obnoć veće od pedeset puta odila u kuću jednoga susida i rodjaka da bi dite mu u zipci s vrazmi umorila. Niti mogaše zašto ga vazda bi našli zlamenovano zlamenjem svetoga križa, tako i ne mogau vrazi ništa nauditi. Ovako neka čine sve matere i dojile, quedam Saga confessa fuit.

Godina Gospodnji 1484. u gradu, Spira se zove, jedna dobra krstjanka imade riči s jednom višćicom aliti čaratanicom. Sve su ove privarene od vraga i čine dila djavaocka. I vrazi ji služe za odniti jim dušu i mnogim zlo činiti po njima kano udi svojim. Bojeći se dobra krstjanka onoga stupa paklenoga čaratanice, kad leže i ditešce povali, oskropi se i dite vodom blagoslovljenom, pak soli blagoslovljene metne u usta i zlamenova ga svetim križem. Kad bi obnoć, došla višćca z družinom da mu koje zlo učini, ne mogaše ništa, veće privrnuše zipku ter dite izvalivši se zaplaka. Očuti mati, užeže sviću, nađe dite izvaljeno i već mu ništa ne mogli učiniti jer zlamenovano biše.

O prodaji sakramenata

Ovako se zgodi jednom biskupu Simoniaku, koji prodavaše sakramente. Na 1055. g. u vrime pape Viktora, mnozi biskupi prodavau posvetilišća, kadno bi osvađen arcibiskup od Leona, u

Franciji, da jest Hildebrada po imenu, naučena oca, da vidi i taku kugu izliči iz svoga stada. Koji prišav, sabra sve crkovne ljude i upita: Je li istina da oni arcibiskup prodaje posvetilišća, a ne daje ih za ljubav? Koji bivši podmićeni omučaše. Reče Hildebrado: Gospodine arcibiskupe, viruješ li ti u Prisveto Trojstvo? Odgovori: Virujem. -Reci, dakle, Slava Ocu i Sinu i Duhu Svetomu. Reče Slava Ocu i Sinu, duhu ne more izgovoriti, jer biše protiva njegovoj dobroti sagrišio prodajuć svetinje, kano Šimun Mago, to jest čaratanik koji otiaše od svetoga Petra kupiti milost za činiti mirakula, koje Bog ne daje zloj čeljadi nego dobroj. Koja prilika pristraši ostale vladaoce, zato svi zajedno s imenovatim arcibiskupom pokoriše se zaplakav, i rekoše oba verša od slave prisvetoga Trojstva i unapridak ne (h)tiše prodavat svetinja.

STJEPAN MARGITIĆ

(Jajce, 17. st. – Fojnica, 1730.), tiskao je svoje knjige bosančicom. Veći dio života proveo je u Fojnici i Kreševu, gdje je bio gvardijan. Izdao je samo dvije knjige koje su postale vrlo popularne i doživjele su više izdanja: ***Izpovijed krstjanska*** *– 1703.,* ***Fala od sveti*** *– 1708. Njegova su djela kompilacije latinskih i talijanskih izvora, ali prilagođena duhu i potrebama bosanskoga puka.*

Na svetoga Jurja mučenika, zaštititelja i pomoćnika od svega kraljestva bosanskoga

Vojske mnogi pogrđuju i tko se naodio u vojsci i živ bio u vrime od vojske, ja ne znam tko ju može pofaliti. I što se zgodilo u vrime naše, tko se spomene, ne može suza održati. Zato se sve veselje digne kada se promisli kolika su dobra odnesena i ognjem popaljena, koliki bogati ostali ubogi, toliki srićni ostali nesrićni. Poštene kuće i obitili od vojske udunute, kojim bi(j)aše ovi svijet od zlata u gvozdje se okrenu. Kolikim imena zlatna i slavna u pogrdi poginuše, kolike bolesti i pomori vojske slidiše, koliki su gradovi opaljeni i opustili, koliki zakoni Boži pod noge udareni. Koliki umrše ne imajući razgovora ni božanstvenoga ni ljudskoga, koliko crkvi i otara bi razoreni i opaljeni, koliki redovnici biše umoreni i pogiboše. Koliki starci u sužanstvo odvedeni, koliki izgiboše mladići, kolike ockvrnjene divice, koliki plač od udovica. I svi narodi koji su nevolju vidili neka promisle po koliko se načina uvriđuje Bog svemogući. Nestaje svetinje, a umnožaju se opačine. Tko može faliti vojsku ali vojnike? Slava svetoga Jurja izreći se ne može, koja je golema po svemu svijetu, a osobito u kraljestvu bosanskomu, u kraljestvu zlatnomu, koje te davno obralo za svoga zaštititelja i pomoćnika kod Boga svemogućega, ne samo katolici ali jošte nevirnici, Vlasi aliti Grci, šizmatici i odmetnici od crkve svete. I Turci svet ovi dan, na poštenje svetoga Jurja određeni, ne samo da ovi dan svete i zovu ga Jurjevdan i ne posluju, ali još provode niko golemo veselje kako na poštenje njegovo. Obuku se lijepo, čine igre, vode kola i tance.
I razlog je da je od sviju naroda poštovan Juraj sveti, zašto je imao u sebi priliku, naslidovanje i svetinju od mnogi sveti, koji su imali milosti i darove osobite, možemo reći da on sam sve ima u sebi.

Zvijezda vodilja

Tko ne zna nevolje ot oniziju putnika aliti mornara koji naodeći se nasrid mora u po tavne noći, među školji i planinam, gdi im se smutilo i uznemirilo more, magle i oblaci sakrili su

im zvizdu morsku, u koju se uzda(h)u da će im put ukazati i u porat dovesti. Ona sama budući kalauz i kažiput njiov i brez jezika govori im. I naodeći se u takoj nevolji, na drugu se stranu ne okreću, nego ne bi li željnu zoru ugledali. I kako je po srići ugledaju, tako ne zna koji razgovor i veselje imaju, scine da su utekli od pogibili.

Imamo svi znati: što se događa putnikom i mornarom na moru, ono se dogodilo svemu narodu umrlomu ot Adama sniodeći na svijetu ovomu opakomu, kano na tešku moru, koji bi(j)aše tmina i tavna noć. Prvo došastja Isukrstova: tmine i oblaci- nerazum ot puta ot spasenja, more – grisi, planine i školji – djavli. Na drugu se stranu narod ljudski ne obraćaše nego k nebesom, ne bi li željnu zoru ugledali, to jest poklisara Isukrstova, koji dojde kano zora prid suncem, a Isukrst je sunce ot pravde, Bog naš.

LOVRO ŠITOVIĆ

(Ljubuški, 1682. – Šibenik, 1729.), zanimljiva je ličnost u krugu franjevačkih pisaca najprije zbog svojega podrijetla. Rođen je u muslimanskoj obitelji, ali je promijenio vjeru, pokrstio se i zaredio. Veći dio života službovao je po Dalmaciji. Autor je gramatike ***Grammatica latino-illyrica*** *(1713.),* ***Nauka krstjanskoga i Promišljanja i molitve koje se čine i govore čineći put križa*** *(izdane posthumno 1734.). Najpoznatije njegovo književno djelo je* ***Pisna od pakla,*** *iz koje donosimo nekoliko odlomaka. To je pučki prikaz teološkoga učenja o paklu, izražen u desetercima i u stilu i duhu pučke pjesme, zbog čega ima i folklorističku vrijednost.*

Pisna od pakla

Predgovor

Slušaoče, poljubljeni brate, ti dobrovoljno u kolu igraš, a kolo se vičnje vrti paklu naokolo. Ti pivaš i slušaš pisne od Kraljevića Marka, Muse Arbanasa, Relje Bošnjanina, od vojske, junaštva, kralja, kapitani i ostali(h); također, lipote divojke, od rujnoga vina i od ostalih brezkoristnih pisana. Nećeš li ušima pameti tvoje poslušati jauke i kukanije tolikih krstjana po paklu, što ih muče, dave, deru, žegu i gnjave paklene vojvode: Lucifer, Majmun, Amadeo, Sotona, Belfegor, Belzebub, Behemet i ostali nemili vragovi...

Ljuto Neron krstjane mučaše

Ljuto Neron krstjane mučaše,
ter ih gole sumporom mazaše,
a kad bi se noćca ufatila,
tada bi se gospoda skupila.

Tad krstjane gole užigahu,
po Rimu ih trčati činjahu.
Viđahu se u noći svitliti
kako jedni stupi ognjeviti.

Kada Falar krivca pedipsaše
u junca ga midena stavljaše.
Kad se junac ognjem ugrivaše,

tad živ čovik iz njega rikaše.

Sciti bihu toliko nemili,
ter bi drugda konja rasparali,
ter čovika u konja stavili.
Živa bi ga i crvi izili.

Usilnik je bijo Mažencio,
jer je žive s mrtvimi vezao.
Ne mogahu već živi živiti,
valjadiše od smrada umriti.

Ubojicu u Franci mučahu,
vrućim kliještmi meso odkidahu.
Ulje, sumpor, olovo topljahu
ter mu vrilo u rane livahu.

Još hoćete virovati u san

Još hoćete virovati u san,
kojino je naravan il prazan.
San je dosad mnoge privarijo,
privarene u paka poslao.

Nosi svrbe, a igraju oči –
virovati u to vrag vas uči.
Još ciganski u dlane gledate,
nike stvari došaste gatate.

Kokoš piva jerbo je pritila.
Vi počmete onda govoriti:
ona nije dosada pivala,
ovo će se ništo dogoditi.

Još gledate kano u zrcalo
životinjsko pleće kad je golo.
Ah, čudni su u pleću zlameni,
jao nami ili životini.

Kosti tebi o glavu puknule,
a oči ti malo ne skočile,
jer u Boga kripko ne viruješ,
nego tako lažno prorokuješ.

Koliko li zrna u pržinam

Koliko li zrna u pržinam,
koliko li dlaka na živinam,
koliko li krupic u planinam
i koliko časa u godinam.

Koliko li u ognju iskrica,
koliko li u moru kapljica,
koliko li u vodam ribica,
i u njima primalih ikrica.

Koliko je na svem nebu zvizda,
koje čovik neće zbrojit nigda,
koliko li u svem raju svetih
i koliko u paklu prokletih.

Koliko je na svitu trnova,
koliko li na goram listova,
koliko li na travam cvitova
i koliko u svim knjigam slova.

Koliko je letuštih ptičica,
koliko li malahni mravica,

koliko li ima skakavica
i koliko prisitnih mušica.

Koliko je osa i pčelica,
koliko je svakih komarica,
koliko je svuda živinica
i koliko snižnih plastunica.

Da toliko godin budu stali
i paklene muke podnosili,
to se njimi neće ni brojiti,
iznova će sve muke početi.

Muke paklene

I

Nu se sada vrlo probudite,
ter pametni dobro promislite,
ter ušima pomnjivo slušajte,
ter očima paklu pogledajte,
gdi zvekeću ognjene veruge,
noge vežu plamenite negve,
ruke stežu teške lisičine,
a vrat dave vruće konopine.
Oči piju zmije viperice,
sise sasnu ljute gušterice,
na ušiju otrovni poskoci,
na obrazu jidovni pauci.

II

Postelje im žerave užgane,
uzglavnice ploče sagrijane,
jizbine im gorčine pelinske,
a mirisi pogani zemaljske.
Raztopljeno još piju olovo,

u paklu je to vino njihovo,
u vrućoj ih smoli vrazi vare
i rižu ih na pare, na pare.
Zvona su im pristrašni gromovi,
a zvonari nemili vragovi,
pisne plačne, jao, jao, jao,
za grihe sam ovde upadnuo.

Nije vičnost nediljica dana

Nije vičnjost nediljica dana,
nit je misec niti je godina,
nit je ona hiljada godina,
ni vikovah hiljada hiljada.
Nit vam mogu vičnjost iskazati,
jer bih pamet moga izgubiti,
nit bi mogli mudri Salomuni,
ni duboki jošter kerubini.
Što smo od nje rekli gori više
i što ćemo reći doli niže,
nijedna rič u vičnjost ne pada
kanda nismo ni rekli nikada.
Jednu smo rič priko nje bacili,
ali nismo kraju dometnuli,
jer ne ima kraja ni dospitka
u sve vike, u vike do vika.

Zima i vrućina
... Onde muči prižestoka zima
ka u sebi čudnu studen ima,
koja čini sve vitre puhati
i snigove guste plastunati,
koja čini potope dažditi,
i studene vode zalediti,

i krupice često udarati,
brez pristanka sve slane padati.
I za dat im još to veće jade
ona kupi sve svitovnje lede
iz Kavkaža, Alpih, Apenina,
iz visokih studenih planina.
Al se oganj to većma inadi
sve vrućine srdito razbudi
ka u sebi neizmirne ima
da ih muči veće nego zima.
Još vrućini svojoj pridružuje
s ovog svita goruće ugljevje
svake peći klačine vruće
da ih muči nego zima veće.
I još kupi svitovnje plamene
i iz jama planinske vrućine
s Monžibela, Etne, Vezuvija,
ter ih doli u paka saliva.
Muči oči kazujuć plamene,
muči uši zadajuć vrućine,
usta i nos sumpor livajući,
ruke, noge plamenom vežući.
Krv njihovu čini uzvirati,
u kostima mozak sažigati,
priljuto ih svaki čas mučeći
i gorke im rane zadajući.
Koliko je strašno pogledati
na vom svitu klačine usjane,
koliko li mučno pritrpiti
ove naše peći ugrijane,
i smrdljive sumpore zagrijane,
i žerave vrlo razpuhane,
i sve sitne strašno ugrijane,
i sve smole ognjem raztopljene.

Sad uzmite svako sažiganje
i usjajnu peć Babilonije
i sedmero njezino zgrijanje
- pri paklu su muke najsitnije.

Grijesi i grešnici

...Ki su smili među se grišiti
jedno će drugo u paklu mučiti,
jedno drugom zadaje gorkosti
što imaše svitovnje slatkosti.
Jelina će sažigat Parida
divojka će rizati Iruda,
Lukrecija sići Tarkvinija,
Kleopatra Marka Antonija.
Ki smidoše na svitu grišiti
brez pokore hotiše umriti,
ta će ih ljuto osvaditi
u pakleni oganj osuditi.
Ter ubojstvo osvađa Kaina,
a Gijeza kriva trgovina,
a neposluh Koru i Datana
i njihova druga Abirona,
što Mojsija oni ne slušaše,
njegovoj se volji protiviše,
zemlja njimi tilesa žderaše,
pakao im duše utapaše.
Kamo li ste prineharni hinci,
Behemota djavla učenici,
lipo vrime kojino gubite
i dan i noć sve vi dangubite.
Polje vam je puno sikavice,
jerbo ste vi prislipe krtice,
kak u školje sve vitri puhaju,

tako lince djavli napastuju.
Redovnik je u mom redu bijo,
imenom se Muha zazivao,
lemozine prosit ne ktijaše,
nego linac veliki bijaše.
Kad li vidi otac sveti Frane
di ga drugi sve zaludu hrane,
istira ga tja iz svoga reda,
jere truda svomu tilu ne da.
Ki su godi na vom svitu linci,
neće biti raja baštenici,
već ako se budu pokoriti
u životu za boga truditi...

FILIP LASTRIĆ

(Oćevija kod Vareša, 1700. – Kraljeva Sutjeska, 1783.), bavio se znanstvenim i književnim radom. Svojaj je djela tiskao latinicom. Pisao je i na latinskom i na hrvatskom jeziku, bio je svestrano obrazovan. Najvažnija djela na narodnom jeziku: ***Kratak način činiti put križa*** *– 1758.,* ***Od uza me*** *– 1765.,* ***Nediljnik dvostruk*** *– 1766.,* ***Testimonium bilabium*** *–1755. (dvojezično, latinski i hrvatski),* ***Svetnjak*** *– 1766. Zanimljive su u njegovim djelima usporedbe i metafore kojim potkrepljuje moralne poduke, te komentari stvarnih životnih problema.*

Dičica se imaju u strahu uzdizati

...Imaš li dičicu, uči nji i slamaj još od ditinstva, jerbo ako ga udriš prutom, neće umriti, ti ćeš ga prutom udriti i dušu njegovu iz pakla izbaviti. Ovo je, ovo, uzdizati i u karanju Božijemu, a nije proklinati ga jezikom. Jezik je za naučiti dičicu, a prut i šipka za karati nji i držati u strahu. Dičica ne znaju što vi nji jezikom karate, a vrazi se vesele kada ih proklinate, zašto Boga psujete, a dušu svoju neprijatelju pridajete, zašto se njegovim oružjem služite kada ih proklinate. Ne uzdižete ji karanju Božijemu nego vražijemu.

Bog bo veli: ako ljubiš sina svoga, sveudilj ga drži pod prutom da se slavi u poslidku njegovu. Pokazujete li vi ovu pravu i razložnu ljubav svrhu dičice vaše, uzdižući nji u nauku i karanju Božijemu? Al bojim se da je vaša ljubav nerazložita samo i živinska. Ako mati ditešce udri prutom, valja joj dočekat nogu u rebra od oca. Ako li ga otac ošine, valja mu bižat iz kuće od materina kara, ako neće činiti veće smutnje.

Ah, nije, ne ovo ljubav pram dičicom, nego zloba prava, ako virujete Duhu S(vetomu) govorećemu: "Tko prašta i uzteže šipku, zlobi sina svoga". Ima i gore. Kada su dičica u najlipše doba za usijat u nji sime nebesko od nauka i usaditi plemenitu voćku od stra Božijega i starjega, to jest kad počnu govoriti i ćepuriti, uzme ga majka u naručje, il otac na kolino, te uče što će komu reći neslano i nedostojno i u tomu se naslađuju. Zato kad odraste ne nasladenje nego vam žalost i rugu zadaju.

Drugi imaju, te ako dica nji uvride i učine im na sramotu, nit im praštaju jezikom ni štapom, u srčbi, a ne od ljubavi. A kada kunući se, psujući i druge grihe čineći Boga uvriđuju, to propuštaju i ne motre. Nije to ljubav nego zloba. Ovaki roditelji nisu dostojni zvati se roditelji, nego neprijatelji, gori od nevirnika, zašto prave i razložne ljubavi ne imaju pram svojim plodom.

Toliko vam navištuje s. Pavao: "Ako tko svrhu svoji brige ne ima, viru je zatajao i gori je od nevirnika". – Upamtite to!

"Ta oče, radi bismo da naša dičica budu dobra, govorimo i karamo da budu dobra, da Boga mole, da se ne kunu, ne psuju etc., al je zao naraštaj, etc."

- Dosta! Jur sam vas razumio. I ja sam s vama. Evo ću virovati da sve to činite, al nije zadosta. Znate li zašto? Zašto narav je čoviku metnula niki korin i sime u njega naslidovati priliku. Zato je zao naraštaj, zašto vaši nauci ne slažu se s vašim dili. Vi nji nagovarate ričju na dobro, a usilujete i pritežete zlim prilikama na zlo.

Ah, bratjo moja, ne ispunjate vi tako dužne ljubavi, niste pravi roditelji. Ne čuste li vi u ivanđelju od onoga dostojnoga oca i starišine: Virova, veli, on i sva kuća njegova. On, on najpri virova i svojom prilikom priteže sve svoje mlađe da viruju isto. Prilika je ona koju dičica nasliduju, navlastito što vide i čuju od svoji roditelja. Ako je dobra, dobro i nauče, ako je zla, još prvlje ju slide, zašto je narav pokvarena, prignuta na zlo više negoli na dobro.

Uzmite priliku od poslova tilesni. Zapovidajte jednom sinčiću koliko vam drago da načini ralo, ili divičici da prede i tako od drugi poslova, nikada ga učiniti neće. Ali gledajući što vi činite, ako ćete im i ne zapoviditi, sami vas nasliduju. Ne vide li se mali sinčići raoca načinjati, uzam štapić uzjašit, ošibavat etc. Male curice načiniv od troljica dičicu povijati i druge stvari prilične. Odkud ovo, molim vas? Nitko ih drugi ne usiluje nego prilika, to bo vide od vas. Jur se vidi očito da je narav ista ulila u malu dičicu naslidovanje činiti ono što vide činiti i što čuju govoriti od drugi, a osobito od svoji roditelja i starije.

... Nego, niki kada dođu u razgovor, još i na ispovidi tuže se: zla su dica, ne slušaju etc. Ja se smijejem tomu. Oćete da vam dica budu dobra, drugoljubna i ostalo, kad u vama ni sjena ne vide. Od koga je oni sinčić naučio one nike odgovore davati neslane, ono zaklinati se u svaku rič, one psosti, proklestva etc.

Ona divojčica nadgledati se etc. To su prilike roditelja, koji ne samo nisu nad njima pruta držali malašnim nego su im zlu priliku davali i tako ih na zlo nasilovali i navlačili. Ovaki nejmaju naslađenja nego žalost dočekati od svoje dičice i smutnju. Oni nisu svrhu nji malašnije ispunili što im Bog zapovijeda: uzdižite dičicu vašu u nauku i u pokaranju Božijemu, niti su prave, razložne ljubavi pram njima imali, nego živinsku.

Pravedno je, dakle, pripuštenje Božije da ni oni ne izvrše što im se zapovijeda: poštuj oca tvoga i mater tvoju. To vam se zajam vraća, al teže onim kojim se ne vrati na ovom svitu, zašto će ga imati gorčije na onomu.

Štogodi mala dičica vide od roditelja ono nasliduju, ako ne mogu onoliko čine onako, niti znaju da nije dopušteno svašto njima što je njiovim roditeljem, nego čine što vide činiti nji.

Zato razložni opaz ima se svrhu dice imati. Otio bi da me razumijete koji malu dičicu u istu postelju povaljujete.

Pazite da vam se ne dogodi kao onom kojino za dobiti dobru kesu pinezi ubode čovika koji spavaše, uzam nož raspara ga oda dna trbua do vrha ništa se ne bojeći što ga gledau dva sinčića, zašto su malašni, ništa ne znaju, scinjaše. Al dičica naslidbom živu. Do malo vrimena oni među sobom: "Daj" – veli – "da učinimo kao i naš babo". Izteže se manji uznačice, a veći uzam isti nož raspara ga, tako mali promini lažljivi san u smrt istinitu.

Ako ovi slidiše babu u dilu toliko strahovitu, vi promislite koliko lašnje mogu u dilu koje nejma pri sebi tolike strahote naravne.

Tko ima uši, neka posluša, i razum, neka razumije.

O bajavicama

Zaradi tri uzroka maloumni utječu se k bajavicama. Prvo, niki zarad ispraznosti za znati nika došasta koja se naravnim načinom znati ne mogu, tako niki iđu na čaratarice ili nauče bajati, te im rešeto se okreće za znati tko im je što ukrao, il drugo što učinio, viruju u san, viruju cigankama kad im u dlan baju, te kazuju šta će im se dogoditi.

Drugo, zaradi zlobe, osvete i nenavidosti za nauditi drugomu ili za omraziti one koji se miluju. Od ove su vrste čarke i bajanja okolo imanja i krava i za smankat mliko u drugije, a svoje uzmložati, s nikim ispraznim zlamenji, grabljama k sebi potežući i nike riči govoreći, konce motajući od drva do drva etc.

Također kada se koja ili koji nada združiti, pak im se ne dogodi, koje vragove ne čine za osvetu suprot združenju drugije. Tu se uzlići zavezuju, tu se katanci zatvaraju, bašlije ili igle glavate zadijevaju i druga prilična čine za nauditi onim koje zlobe.

Treće, za dostignuti i imati koje dobro vrimenito u svoji potriba utječu se niki k čaratarom, ištu viće od nji i nauk pakleni. Zovu bajavice, te im baju kod dice u bešici i nad bolesnici, u ono viruju, u ono ufaju, ono čine što ih nauče. Nike riči govore, nika izmirenja, priko vatre prinošenja, pod mlinom u mladu nedilju kupanja, praha ili brašna na vitar prosipanja i druga prilična: za udati se prije, za omiliti mlogim, za ozdraviti od nemoći, za naći blago i druga, kako da nejma Isusa u krstjanstvu, kako da nejma Boga komu govorite: "Oče naš, koji jesi na nebesije..."

O oblaku

... Uzdignimo, dakle, oko k nebesom i pogledajmo polja od arije, evo vidimo više puta svrhu nas oblak razastrt kako niki čador. Tko bi pak virovao kad ne bi malo posli vidio i izkušao da u onom jednom oblaku ove tri stvari zajedno zdrže: voda, to jest koju spušća u kiši, vatra, koju razaspe u sijevanje munja, i strilice kamenite, koje sa strašnom grmljavinom padaju na zemlju.

Sada, sada neka mi reku ti mudri nevirnici i naši sumljivci kako oblak, budući lagan kako dim, more držati strilice one kamenite toliko teške i tvrde koliko najtvrđe kule isto taknuvši razrušaju i obaraju, i privisoka stabla razcipe i sataru.

Kako vodu, ne samo tešku nego nespremljenu u sud nikakav, odma svu ne prolije zajedno nego ju razlučenu u malašne kapi spušća po nikoliko dana, kadkad i nedilja. Kako najposli s vodom, koja je mokra i studena, uzdržaje zajedno plamenove one koje razasipa u munje i gromove toliko ognjevite koliko dotakavši samo gvozdje rastapaju i kamenje.

Ovu kripost, ovo veličanstvo i ova čudesa Stvoritelja prisvetoga i primogućega oni svojim očima vide, al kako bivaju u stvorenju od oblaka svojom mudrostju dosegnuti i razumiti pametju ne mogu, pak oće dosegnuti i razumiti njegova dila iznutarnja u otajstvu S(vetoga) Trojstva...

O čovjeku koji je prodavao dušu

Sideći nikoliko družine u meani, ljudi svi tu pošteni, i ovo se dogodilo nikad u zemlji Francuzkoj, kada se uzgrijaše vinom, razgovarajući se od razliki stvari povedoše govorenje: što će biti posli ovog života. Tada jedan s nikom maskarom nedostojnom reče: "Izprazno nas varaju ovi redovnici koji govore da duše brez tilesa živu posli ovoga života."

Kojim govorenjem smijući se se svi, uniđe medu nj i jedan velik, zaiska vina, napi se, pak jih pita: "Kakvo je govorenje među vama te se tako smijejete?". Odgovori oni isti: "Ništo govorimo od duše. Da tko oće kupiti moju, baš bismo zajedno ovdi u općinu popili".

Tada smijejući se svi, oni koji je došao govoreći u sebi: "Takije trgovaca ja tražim" – reče mu: "Ja ću ju kupiti, ajde da se napijemo. Što išteš za nju?". Niti čini uzgone, nego štogodi zaiska ono mu izvadiv kesu dade i tako svi čašu iza čaše spušćaju, ne mareći ništa za onoga koji bijaše dušu prodao.

Kad bi docne uvečer, oni koji je dušu kupio: "Docne je" – veli: "Valja da ide svak u svoju kuću, ali prije nego se rastanete učinite jedan sud: da tko konja kupi jularom svezana, doodi li i jular kupcu?"- Komu svi odgovoriše: "Doodi, doisto!".

Tada djavao, koji bijaše u prilici ljuskoj: "Kupio sam dušu, svezana je tilom kako jularom, po

vašoj osudi moje je jedno i drugo". I tako lativši onoga i s dušom i tilom odnese u vičnje muke paklene. Ondi će znati žive li duša i za koliko, to jest u vike posli ovog života.

BOSANSKI FRANJEVCI - ILIRCI

Ivan Franjo JUKIĆ

(Banjaluka, 1818.- Beč, 1875.) bio je oduševljeni pristaša ilirizma, pa se u istom duhu zalagao za širenje ilirskih ideja i u Bosni. Program društvene, gospodarske, političke i kulturne preobrazbe Bosne izrazio je u tekstu ***Želje i molbe kršćana Bosne i Hercegovine.*** *Zbog političkoga angažmana bio je trajno protjeran u Carigrad. Pokrenuo je i uređivao prvi bosanskohercegovački časopis* ***Bosanski prijatelj.*** *Skupljao je narodne umotvorine, pisao je putopisnu prozu, a najvažnije mu je djelo* ***Zemljopis i povjestnica Bosne*** *objavljeno 1851. g. pod pseudonimom Slavoljub Bošnjak U ovom izboru donosimo odlomke iz toga djela i iz putopisne proze, i to u originalnom ilirskom morfonološkom pravopisu.*

Dogodopis

Patriae scribere jussit amor! Ovidius

Uvod

Prostor zemlje među rijekama: Savom, Unom, Drinom i morem Jadarskim od stoljeća IX. naziva se "Bosna".[1] Od najdavnašnjih vremenah spadala je Bosna na *veliku Iliriju* – Illyricum magnum – koja imadijaše svoje kralje. Ovi kad budu od Rimljanah predobiveni, Iliriju razdijele na različite države. Bosna spadaše na Panoniju drugu konsularsku. Augustus pridruži je Dalmaciji.[2] Po razdijeljenju rimskog carstva godine poslije Isukrstova naređenja 379. na iztočno i zapadno, Bosna podpadne pod iztočno, t. j. grčko carstvo. Oslabivši obadva carstva, u Bosnu i u druge ilirske države najprije provale divji narod Goti stoljeća V, slijedećeg pak stoljeća VI. Gote protjeraju Avari i s ilirskim zemljama zavladaju, al ni ovijuh dugovječno ne bude gospodstvo. Pod Iraklijom, grčkim carom (g. 610-641), slavenski narod Hrvati i Srblji protjeraju Avare posvojivši ilirske zemlje, i svoje gospodstvo utemeljivši. Bosna k iztoku Srbim, k zapadu Hrvatima zapadne. Stanovnici u Bosni, kano i u ostalim ilirskim zemljama, od najdavnijih vremenah bili su Iliri, pleme slavensko.[3]

---

[1] Od dogodopisacah ime ovo prvi napominje car grčki Konstantin Porfirogenita. De Adm. Imp. Cap. 31 In agro vero Bosonae – Civitates – Catera et Desnec etc.

[2] Farlati, tom. 4. pag. 37.

[3] Noviji dogodopisci naši, nasljeđujući inostranske, o nama pišuće, stare Ilire neće da priznadu za slavenski narod, već povukavši se za Porfirogenitom, drže da su Slaveni stoprv VI. stoljeća u Iliriju došli, i da današnji svi Slaveni na jugu, jesu potomci Srbah i Hrvatah, a o Bugarima i Slovencima, ništa i ne spominjući! Inostranskim pisaocem i našim nekim tobožnjim dogodopiscima nitko se ne čudi, al zaisto svak se ima čuditi slavnom piscu R Šafařiku!" koji Henete drži za Slavene; a da su Heneti bili Iliri, to nitko ne sumnji; vidi njegova djela: Ueber die Abkunft der Slaven, i Starožitnosti Slowanske, pak i opet u ovom posljednjem djelu govori: da nikakvih

Gospodujući narodi Rimijani, Grci, Goti, Avari, vjerovat ne možemo, da su stare stanovnike izkorijenili, njihovo gospodstvo samo nad gradovim i u ravnicama bilo je, planine pako i brda uzdržali su stari stanovnici; ovomu svjedočanstva ne treba; svak razuman vidi, i najviše iz toga razložiti može, prvo, što Srbi i Hrvati, nisu mogli naseliti u kratko vrijeme ove zemlje, buduć da su se oni krenuli iz sjevera ne kao narod, već kao jedno odjeljenje vojničko; drugo što znamo, da od blizu 400 godinah Turčin s Bosnom vlada, i da je u vrijeme uzeća Bosne 60.000 u Aziju preselio, preko 30.000 u janičare pokupio, a tko će izbrojiti, koliko ih je pogubljeno, i u druge zemlje odseljeno, pak i do današnjega dana narod bosanski u svojoj bitnosti se uzdržao, i premda su mu ravnice i doline većinom oduzete; ništa ne manje on bregove i sad drži; on se *vlahom i* sada zove, kao što ga i bosanski vladaoci u svojim poveljama prije 600 godinah zvaše; on govori i sad oni slavenski južni jezik, kao što ga u našim slavenskim rukopisnim poveljama od stoljeća XIII. čitamo. Bosna zemlja dobila je ime od rijeke Bosne, kao što Rama od *Rame,* Rascia od *Raške,* po običaju slavjanskom, kako i na primjer Moravija od rijeke *Morave* itd. i premda je to sasvim očevidno, ipak mnogi misle i pišu, da joj ime proizlazi od imena naroda *Besah* ili kako neki kažu Bosah, koji se negda prije došastja Hrvatah i Srbah u ove zemlje, doselili bijahu iz Tracije od Bugarah protjerani.

Besi iliti Bosi, grana naroda getsko-tračkog, obitavali su zemlju od Nesta do Hema, zapadno Srdim u Misiji, iztočno Odrisim, u dolini filipopoljskoj susjedi. Poznati su bili po otcu dogodopisa, *Herodotu,* godine 71. po rođenju Isukrsta. Cara Oktavijana vojvoda M. T. Lucullus predobio ih je i pod rimsku zapovijed metnuo. Strabo govori, da su narod razbojnički bili. Ovidio napominje u svom žalopjevu, kako je nesnosno među njima prebivati.[4] Besi, bili su zaisto narod slavenski – ilirski – od Grkah različit; tako se štije kod dogodopisca *Pagius-a,* tom. II: "g. 315. u životopisu sv. Teodosija strojnika – Coenobi-archa – daje sv. Niceta sagradio u prostoru samostanskom crkve, u prvoj Bog se je slavio u grčkom jeziku, u drugoj Besi *svojim jezikom* božanstvene hvale pjevahu; u trećoj Armeni Bogu se moljahu; a u četvrtoj iz tjelesah ljudskih vragovi se iztjeravahu."

Da su Bosanci potomci ovih Besah tvrde dogodopisci: Seb. Munsterus u svojoj Cosmographii K. IV. Lud. Tubero – Cervarius Dubrovčanin.[5] Ant. Bonfin Neapolitanac i Matije

---

Slavenah prije došastja Hrvatah i Srbah u Ilirsku nije bilo: sravnivajući ovo, i jošte nekoja njegova protuslovja u obziru ovoga predmeta, kazati se mora zaisto čudno razloženje!! – Tko se želi bolje o ovoj istini: *da su stari Iliri bili slavenskog roda,* uvjeriti, neka čita slavnog *Katančića,* osim drugih djelah osobito djelo: De Istro eiusque adcolis Commentatio etc. Budae 1798; – Dr. Lj. Gaja: *"Tko su bili stari Iliri?",* vidi *Danice Ilirske* godine 1839. broj 10-15, zatim *Slavjanke g. Kukuljevića,* djelce istina malušno al istoričko.

[4] Vivere quam miserum est inter Bessoque Gaetasque. Ex Ponto Tris. III. El. X. v. 5.

[5] Commentariorum Lib. 5. § 4. Porro Bosinates Thraecum Bossorumque Soboles, olim Thracia a Bulgaris pulsi, eas regiones Iliyrici insederunt, quae Savo, Valdano, Drina omnibus, et mari adriatico, quod Dalmatiae protenditur, continentur.

Korvina historiograf Dec. II. libro X. Peter de Réva, pisaoc ugarski.[6] *Sim. Timon,* po isti način dogodopisac ugarski,[7] i više drugih vidi kod M. Orbinija, str. 345.

Koji vođa i koje godine su ovi Besi ovamo došli, to se uprav kazati ne može, po svoj prilici na svrhi stoljeća VI. Onog vremena dogodopisci o ovom preseljenju Besah ništa ne spominju, i ovo mučanje mnogim služi za razlog s kojim dokazuju, da današnji Bošnjaci nisu Besah potomci. Al ovi razlog ništa ne valja, koji dogodopisac kaže, kad su prvi Slaveni u Europu došli, i koji su ih vođe izveli, kako su se razselili – i mnoga druga, koja mi danas zato ne znamo što o njima nitko nije pisao, a da su se dogodila, nitko ne sumnja.

Bani bosanski

Kako se god ne može vrijeme naznačiti istinito, kad su se Besi u ovu zemlju iz Tracije doselili, tako isto niti se imena vođah mogu znati. Ništa ne manje imali su brzo podloženi biti poglavarima prevalitanskim[1], i to još stoljeća VII.[2] Stoljeća pako IX. (g. 874), *Budimir,* kralj prevalitanski, sazove sabor u ravnini duvanjskoj, uredi svoje kraljevstvo i razdijeli ga na županije, pravije, na banovine. Dandulus, dužd i pisaoc mletački, pod godinom 874. u svojim ljetopisima sljedeća piše: "Jest pako Dalmacija prva od državah grčkih, koja od iztoka ima Macedoniju, od zapada Histriju, od poldneva more Jadarsko i otoke liburničke; a od sjevera jedan dio Misije; od ravnine dakle Duvna – a plano Dalmae – do Histrije, nazvo je *Hrvatska Bijela;* a od rečene ravnine do Drača *Hrvatska Crvena;* a prama brdima, od rijeke Drine do Macedonije, *Rascija;* a od rečene rijeke s ovu stranu *Bosna* naimenovao je, i župane u svakoj postavio je"[3]. Bosna dakle imala je svoje bane, koji su bili podložni kraljem više rečenim, al ovo podložtvo slabo je bilo dok najposlije sasvim ne odbace ga i bani nezavisno stanu upravljati.

I. *Želimir* (Selimirus)

Oko godine 940. štije se, da je prvi bio od banah bosanskih, koji ne htjede biti podložan svom gospodaru Tješimiru, zato bi sbačen s dostojanstva.

II. *Krešimir* (Kresimirus)

Kralja spomenutog sin, a brat Prelimirov, ovi od otca svoga bi poslan protiva neposlušnog

---

[6] Corona Hung. Cent. 7 Bosna, vel. Bosnia, ab incolis, qui vulgo Bosnii olim et Bessi appelabantur, dicta regio etc.

[7] Imago antique Hungariae pag. 18... Auctor enim qui ante Turocium scripsit Cronica Hungariae, Bessos vocat populos, cum quibus reges Hung. apud Savum bellabant.

[1] Kraljevstvo neki imenuju ovako, neki dalmatinskim, neki slovinskim, a neki srbskim; kraljevstvo ovo iz početka malušno i tijesno bilo je, odprilike pašaluk skadarski, al kasnije kad se razširi, brzo propade.

[2] *Pejačević,* Colloquio 12. pag. 373.

bana Želimira s vojskom; uzmnožavši vojsku svoju s vojskom Čedomira, bana od Bijele Hrvatske, svog po materi djeda, pobi se sa Želimirom niže Jajca, nadbi ga i u Ugarsku protjera. Za nadarenje otac mu predade pod vlast bosansku banovinu. Po smrti svog djeda Čedomira oko godine 970. naslijedi i Bijelu Hrvatsku. Po Dukljaninu: Orbini, Du Cange, Pejačević, Farlati itd. pišu.

III. *Stjepan I.*

Sin Krešimirov, po smrti svog otca stupi na dostojanstvo bana bosanskoga. Bio je veliki prijatelj Dubrovčanah, oko godine 1080. dođe u Dubrovnik sa ženom svojom, i od Dubrovčanah lijepo primljen i dočekan bude; u znak ovog prijateljstva, darovao im je tvrđavu Župu (Breno) sa spadajućim na nju zemljištem Gruž (Gravosa), Rijeku (Ombla), Zatonj (Malfium).[4] Po smrti ovog bana, porodi se u Bosni boj unutarnji, radi šta žena njegova Margarita otiđe u Dubrovnik ponesavši sobom i blagajnicu, sv. križa i više drugih svetacah moći, koja darova crkvi sv. Stjepana. Bavećі se ona u Dubrovniku, sagradi crkvu na poštenje svoje zaštitnice sv. Margarite[5], u kojoj i pokopana bijaše. – Du Cange §. 4. Pejačević Coll. 12. pag. 374. Po Dukljaninu. Uzrok ovih smutnjah bijaše:

IV. *Leget*

Stjepana bana sin naravni — kopilan – koji zlo gledan u dvoru otca svoga, pobježe u Trebinje, gdje odhranjen bijaše s Boleslavom, rođakom svojim, koji bijaše sin kralja Prelimira. Oženi se s Lavicom, s kojom porodi 7 sinovah. Ovi Leget po nagovoru svojih boljarah pobi sve sinove (osim Silivestra) kralja Prelimira, Bosnu sa svojim sinovima preote, i banom se na silu učini, al dugo u njoj ne banova: kuga bo njega i sinove pomori.Orbini, pag. 219, Du Cange, §. 5.

V. *Vukmir*

Poslije smrti bana Legeta na banstvo stupi Vukmir, sin Stjepana I. od druge žene, a ne od Margarite. Piše Lukari da Boleslav, Prelimira kralja sin a Vukmirov rođak; bivši od njega uvrijeđen, sa 10.000 vojnikah u Bosnu uniđe, nju porobi, pak zatim Dubrovnik obsjedne, ištući Margaritu, banicu bosansku, popalivši žita i livade, i uzamši ucjenu od Dubrovčanah, vojsku natrag krenu. Du Cange, §. 6.

VI. *Krešimir II.*

Brat Vukmirov, koga mletački pisaoci Murcimirom nazivlju. Ovi oko godine 994. imadijaše i hrvatske zemlje pod sobom, koje bijaše preoteo svome bratu Vukmiru. – Mlečanim Suringa. – Nevjerojatno je, što Orbini, pag. 347. i 394., piše, da ovi ban, ne imadući sina već kćer, koja

[3] Ovo *Dandulus* piše kod Lucija L. 2. Cap. 3. i to po popu Dukljanskom, kano i Orbini, pag. 211.
[4] *Lukari,* Lib. l, pag. 5. i 9.
[5] Crkva ova bila je izvan grada, u vrijeme rata ciparskog prenesena je radi pogibelji u grad, kako se iz nadpisa vidi; opširnije vidi kod Farlatija: Illy. sac. T. vi, pag. 41.

bijaše udana za kralja ugarskoga, ne kaže kog, zato da su se po smrti bana ovog ugarski kralji činili gospodarima od Bosne i od Hrvatske, ali Bošnjaci i Hrvati za takve ih ne priznavši, da su samo zaslov zadržali. Vidit ćemo, da kasnije ugarski kralji uzeše naslov od Rame. Poslije smrti ovog bana, tko je Bosnom upravljao, pisaoci ne spominju! Du Cange, Cap. 9. §. 7.

VII. *Stjepan II.*

Bodin kralj pokorivši odmetnika bana raškog, dođe s vojskom u Bosnu, da podloži i ovog bana, koga protjeravši, namjesti za bana od Bosne svog prijatelja kneza Stjepana, oko godine 1070.[6] Ovi ban bio je veliki neprijatelj Dubrovčanah, koje za lašnje u podlogu imati sagradi nad njihovim gradom tvrđavu, i zapovjednikom postavi Vuka Gradiknu, koju poslije Dubrovčani, podmitivši Vuka, a vojnike poopijavši licem na Uskrs godine 1116. uzmu i razvale. Vuka učine svojim vlastelinom, od koje obitelji izađu Gradići.[7]

VII. *Tvrtko I.*

Od ovoga pisaoci ništa ne spominju, izvan, da je bio podložan kralju prevalitanskom, ol dalmatinskom.

IX. *Borić (Boritzes, Boritius)* Od godine 1141-1168-27

Ban ovi sasvim odcijepi se od kraljah dalmatinskih, on je nezavisno Bosnom počeo upravljati godine 1141. Ivan Cinam, grčki pisaoc, piše u knjizi 3, da je bio podložan Geizi II, kralju ugarskomu, i da mu je danak plaćao[8]. Geiza ovi imajući boj s Emanuelom, carom grčkim, zovnu u pomoć i bana Borića, koji se je junački vladao i grčku navalu snažno uzbio godine iste koje je banom postao, što je Grke dotle ustrašilo, da poslije 13 godinah kad je Emanuel opet boj zametnuo sa ugarskim kraljem, nije prepustio svojim dalje od Drine robiti; al se bojna sreća promijeni; godine 1154. udari s vojskom na Dešu, velikog župana raškog, i otme od njega Humsku. Milovan, biskup bosanski, odprije spadao je pod vlast arcibiskupa spljetskoga, na molbe dubrovačkoga mitropolite, podloži ga papa sad dubrovačkomu, s kojom promjenom ne bivši zadovoljan ni biskup ni ban, na lijepo ne mogavši se stvar dokončati, Borić, uzmavši pomoć od ugarskoga kralja, digne vojsku, te popali Župu i dojduće godine obsjedne Dubrovnik. Dubrovčani, zovnući pomoć od Kotoranah i Peraštanah, a imajući

[6] Lukari, Libro 2. pag. 10.

[7] Miletius – Miletić, dubrovački najstariji pisaoc, i Serafin Razzi u ljetopisim dubrovačkima, Libro l,Cap. 13, opisuju obširno ovi događaj

[8] Riječi su njegove: Cum autem ad Savum pervenisset – Emanuel – ad illud inde flumen deflexit, Drunam nomine, quod e superiori loco fractis ostiis Bosthnam a reliqua Serblia dividit; coeterum Bosthna non subest imperio archi-zupani Serbliae. Sed gens tune temporis moribus suis, suoque magistratu agebat... His cognitis rebus simolque intellecto Boritzen Bosthnae, regionis Dalmatiae, Exarchum, qui socius in bello erat Peonarchae (id est regi Panoniorum cui erat vectigalis) in suam redigere ditionem cupiens, fortissimos milites, ad conserandas cum Boritze manus, dimisit. Libro 3. Kod Lucija Libro 5. Cap. 3.

dobrog vođu Mihu Bobalića, Bošnjake i Ugre protjeraju od svog grada[9]. Po nastojanju biskupa trebinjskoga Borić mir sklopi s Dubrovčanima pod ugovorom: da Milovan, biskup bosanski, bude podložan dubrovačkom arcibiskupu, Borić pako da izplati štetu učinjenu, bojni trošak, i dar pristojan da im dade. Sramotni ovi ugovor, da učini i izpuni Borić, prisili ga Emanuel, grčki car, Borić bo bijaše njegov grad Biograd obsjednuo u isto vrijeme kad i Dubrovnik; Grci bo ga od Biograda protjeraše, i na Bosnu navališe, ban ne mogući dvostrukoj vatri odoljeti, pomiri se s Dubrovčanima, a malo kasnije i s Grcima, pod tim ugovorom, da razkine prijateljstvo s ugarskim kraljem[10]. Godine 1155, kad je mir s Dubrovčani učinio, dao je povelju benediktincima, otoka lakromskog, potvrdivši im crkvu sv. Pankracija u otoku Mljetu, u mjestu Babino Polje zvanom, sa svim posjedovanjim, koja na rečenu crkvu spadaju[11]. U ovoj povelji napominje svoje rođake, sinove i ženu. Obrana Milovana biskupa, i ova povelja dana samostajnicima katoličkim, svjedoče, da je ovi ban bio obreda rimskog. Imao je za ženu Lavicu, kćer Tomaša Vukmirovića, toga vremena velikog vojvode; od ove imao je više sinovah, al samog Kulina pisaoci nam ime spominju. Poslije 27 godinah svog vladanja umre godine 1168.

Budući, da će više putah biti spomenuto uticanje kraljah ugarskih u stvari bosanske, to najprije vidimo, kad su i kako su oni Bosnu svojoj kruni pridružili, ol pravije pridružiti htjeli. O ovome različita su mnijenja i mudrovanja ugarskih pisaocah, vidi Pejačevića Coll. 12, pag. 347. Sva ta umstvovanja s ovim izjasnjenjem nastojim popraviti. Iz prije rečenih, vidjeli smo, da su bani neki hrvatski bili zajedno i gospodarima od Bosne. Hrvatsku sv. Ladislav, kralj ugarski, skučivši pod svoju oblast, njegovi nasljednici držali su da i cijela Dalmacija i Bosna ima spadati na Ugarsku, što je Koloman i učinio, krunivši se u Biogradu primorskom za kralja hrvatskog i dalmatinskog. Suviše: Bela II. Slijepi imao je za ženu Elizabetu, kćer Uroša, velikog župana Raškog, koja svomu čovjeku donese prćiju – *dotem* – zemlje humske dio jedan, koga natapa rijeka *Rama.* Prvi dakle od kraljah ugarskih Bela II. Slijepi u jednoj povelji od godine 1138. nazivlje sebe kraljem od Rame[12]. Vidi: Tractatio post Illyrici novi p. 153. Kasnije pako kad se patareni u Bosni pojave, onda na molbu i poticanje rimskih papah, ugarski kralj i, progoneći patarene, povrijede bosanskih banah nezavisnost, kako ćemo svojim

[9] Orbini, pag. 347. – Farlati, tomo 4. pag. 44.

[10] Kod Rajića. str. 165. – Gutri i Grai. Suprotivno pako piše Du Cange, §. 10, daje Borić Biograd posvojio od cara Emanuela.

[11] Vidi pomenutu povelju latinski pisanu, kod Farlatija, t. 6. pag. 79.

[12] Ugarski kralji naslov: Rame i Bosne za isto značeće držali su, što se doznaje iz povelje kraljaLadislava IV godine 1274. Kumanima dane, koje početak, medu ostalimi, "Rhame seu Bosniae" stoji.Peter de Reva, Corona Hungariae Centuria. 7. kod Schwandtnera tomo 2. dokazuje, daje Andrija II.naslov ovi donio iz Palestine, i ne znadući za ovu Ramu u Bosni, misli daje ovo ona *Rama,* od koje sespominje u sv. pismu III. kraljah 15, 17, Jozue 10, 28. Sudacah: 19. 11-15. Malo manja pogreška jest inašeg Rajića, koji piše na str. 162: "Rama ishodit v'

redom vidjeti.

X. *Kulin* God. 1168-1204 – 36

Sin Borića, rođen godine 1145, po smrti otca svoga stupi na njegovo dostojanstvo godine 1168. Slijedeće godine sjedinivši se sa svojim svojacim sinovima Dešinim: Miroslavom, Konstantinom i Stjepanom Nemanjom, ustane protiva Radoslavu, posljednjem kralju dalmatinskom, sinu kralja Draginje, i ovoga iz Zete protjera. Radoslav i brat mu Ivaniš prebjegnu u Dubrovnik; i budući da ih Dubrovčani na zahtijevanje Kulinovo i Dešino ne htjedoše predati, to ovi vojsku dignu na Dubrovčane, al bijahu od ovih pobijeđenim[13]. Ovi ban izpočetka svog vladanja bio je pravi katolik, kako se vidi iz poslanice papina Legata Teobalda[14] na njega pisane godine 1180. A poslije nek se oženi sa sestrom Stjepana Nemanje, koja bijaše bogomilka, i on postade sljedbenik iste vjere. Još godine 1174. bio je otajni njihov sljedbenik i u isto sljedbeništvo privukao je svoju sestru Anu, njezina čovjeka Miroslava, brata mu Konstantina i svog šuru Stjepana Nemanju, raškog župana; dapače protjerane iz Splita i Trogira bogomile u svoju ih državu primi. Razumivši ova, Emerik, kralj ugarski, prisili ga ići u Rim k papi, da ondje obeća ostaviti bogomilstvo; on istina ode u Rim i pod zakletvu obeća da unapredak nit će on slijediti nauk bogomilah, niti iste trpiti u svojoj zemlji; al kako vidimo iz poslanice Vulkana, kralja srbskog, na papu Inocencija III. godine 1199. pisane, Kulin opet se je povratio na krivovjerstvo[15].

Godine 1197. Andrija, Emerika kralja brat, otme mu zemlju Humsku, al po svoj prilici on je ovu zemlju natrag oduzeo, i banovinu svoju tako razširio, da je u duljinu 10 danah hoda imala. Ban ovi bio je prvi, koji je počeo državu svoju uređivati: mnoge inostrane zovnu u svoju zemlju, koji iz praznih mjestah, sela i gradove zavedu, gvozdene majdane otvori; dvojici Dubrovčanah ustupi u gori Jagodini – mjesto među Sarajevom i Varešom, danas Našići zvano – gdje oni otvore rudokopje gvožđa i srebra, jednu tvrđavu sagrade, koja za dugo vremena mali Dubrovnik zvala se je; iz ovih majdanah Dubrovčani su duže vremena znatne dohodke primali. Godine 1189. s dubrovačkim knezom Gervaziom i vlastelom učini ugovor trgovački, davši im pismo, da po njegovoj zemlji mogu slobodno trgovati[16]. Razpre vjerozakonske mnogo su ga smetale. Inocencio papa, razumivši ne samo od Vulkana, već i od spljetskog arcibiskupa, da je Kulin, a i š njim bosanski biskup Danijel, pravi patarenski nasljednik, Danijela prokune, a i š njim sve sljedbenike, koji ako se ne pokore, da im se sva dobra

---

Hercegovine i pri Naroně vpadaet vo adriatičeskoe more".

[13] Orbini, Pejačević itd.

[14] Kod Farlatija t. 4. pag. 44. s nadpisom: "Culin Magno Bano Bosnae".

[15] Vidi Vulkanovu poslanicu, kod Pejačevića, i Fari. t. 4. pag. 45.

[16] Vidi: "Srbski spomenici", str. 2, pod brojem l, latinski i bosanski pisanu.

oduzmu; piše na Emerika kralja godine 1200, da usiluje Kulina i sve krivovjernike protjerati iz Bosne, a Bernardu, arcibiskupu spljetskom, daje oblast lišiti Danijela biskupske oblasti, ako se ne pokori. Videći se Kulin stiješnjen sa svih stranah, ostavi bogomilstvo posve, i buduć, da je biskup Danijel bio umro, to on postavi biskupom Radogosta, kog čini posvetit po Bernardu, arcibiskupu dubrovačkom, sagradi svojim troškom dvije crkve, koje isti Bernardo posveti, ban ga lijepo nadarivši vrati u Dubrovnik[17]; godine pako 1202. Bernarda spomenutog i archiđakona dubrovačkoga sa još nekoliko svojih Bošnjakah, kao poslanike papi Inocenciju III. poslao je s darovima, da izjave njegovu poslušnost i podložnost prama rimskoj stolici, moleći da mu papa svog poslanika pošalje, koji će mu biti od velike pomoći u obraćenju krivovjernikah. Papa ovo poslaničtvo dragovoljno primi, i pošalje mu svoga poslanika Ivana Casaemaria, svoje kapele nadstojnika. Ovi poslanik među mnogim obrati i nekakve kaluđere sv. Vasilije. Prednjaci dakle od patarenah i ovi saemarija, svoje kapele nadstojnika. Ovi poslaku papinu[18]. Poslanik zatim ode u Ugarsku k Emeriku, povedši sa sobom rečene prednjake – njih dvojicu – kod kralja bio je tada i sin Kulinov, koji pred poslanikom, kraljem i arcibiskupom koločkim, obeća na ime svoje i otčevo, da više niti će oni slijediti nauk patarenski, niti će u svojoj zemlji dopustiti, da drugi slijedi, i ako bi ovo obećanje prestupio, da plati 1.000 markah srebra. Dva pako ona prednjaka, na ime svoje braće obećaše sva ona obslužit koja im od papina poslanika budu naložena, obećanje ovo zakletvom potvrdiše. Sva ova vidi iz knjige kralja Emerika na papu Inocencija III. pisane godine 1204. Kod Farlatija pag. 46 t. IV.

Vrativši mu se sin s ovakvim ugovorom iz Ugarske, Kulin do malo vremena preminu godine 1204. On je imao za ženu sestru Stjepana Nemanje, koja udovicom za njega je pošla, kako joj je ime bilo, dogodopisci ne spominju, tako isto ni djeci, koju je s njom izrodio imenah ne znamo. Za 36 godinah njegovog upravljanja, tako je bila plodnost i obilnost u žitu i u svačemu, da poslije mnogo godinah, kad bi koja godina plodna bila, običavali su Bošnjaci reći: "Vraćamo se na vremena Kulinova"[19]. Ovoga bana potomci i sad se u velikom broju i bogatstvu nahode u Bosni pod imenom bezi Kulenovići, a ima i grad na desnoj obali Une, Kulen-Vakuf.

Da u kratko štogod vidimo i od sljedbe patarenah, koji se često u ovom dogodopisu spominju. Početnik ovih krivovjernikah, bio je neki Vasilija Armenin, liječnik u gradu Tebrici, u Armenskoj. Osvađen radi svojeg zlog i vjeri Isusovoj protivnog nauka, po zapovijedi cara

[17] M. Orbini, pag. 350.
[18] Čitaj kod Farlatija, t. 4. pag. 46.
[19] M. Orbini, pag. 350.

Aleksija Komnena s dvanaest svojih drugovah bude sažgan. Njegovi nasljednici, da se lašnje obrate, po savjetu biskupa antiokenskog Todora, budu premjestjeni iz Armenije u Tračku oko Filibe god. 969, al se s njima protivno dogodi: mjesto što bi od drugih bili izgledom i trudom obraćeni, oni druge k sebi privukoše i brzo se u Bugarsku uvukoše, gdje novo ime stekoše: *bogomilah i pavlićanah.* Sljedba ova iz Bugarske u Francezku pređe, donesena po krstonoscima, koji su se iz iztoka vraćali preko Bugarske. Peter Bruysius prvi je počeo učiti, poslije njega Henrik, a najviše Peter Valdus, od kog Valdenjani – Valdenses – budu prozvani, kasnije pako Albigenses, od grada u Francezkoj tog imena, gdje ih je najviše bilo. Iz Francezke pređu u Italiju, gdje patareni budu prozvani, od latinske riječi *patior,* a naški trpiti, patiti, budući da su bili pripravni svaku nezgodu prije pretrpiti, nego se svoga nauka odreći. Drugi pako dovode od milanskog predgrađa tog imena, gdje su se sastajali. Iz Italije dođu u Dalmaciju, a iz ove u Bosnu, gdje pod obranom bana Kulina mnogo se razšire i u druge zemlje ilirske pređu. Pod Kulinovim nadstupnicima još većma se razprostrane i sebi papu izaberu, koji je u Francezkoj svog namjestnika imao. Tomaš kralj iz Bosne ih protjera, nastane se u Hercegovini, a kad Turci dođu, svi se izturče, kako ćemo u svom redu vidjeti. Nauk njihov u slijedećim člancima zadržavao se je: 1) vjerovaše dva početka, jedan od koga svako dobro, a drugi od koga svako zlo izhodijaše. 2) Svetog pisma knjige starog zavjeta odbacivahu, izvan pjesnih i prorokah, uzrok taj donoseći, da je od zlog početka – vraga – sastavljeno. 3) Sin i duh sveti da nisu prije godine 5.500 po stvorenju svijeta bili rođeni. Od sina da su Juda i ostali apostoli bili rođeni. 4) Boga otca vjerovahu tjelesna, njegov prvorođeni sin zove se Sathaniel, ovi ustavši protiva otcu s nebesah bude sbačen, koji stvori zemlju, živine, i istoga čovjeka. 5) Drugorođeni sin bio je *Riječ,* nerazličit od Mihovila Arkangela, koji je s neba sišao i utvorno uzmavši na se put čovječansku, utvorno trpio, umro, i uzkrsnuo. 6) Malu djecu nisu krstili. Zatim odbacivahu neka svetotajstva – sakramente – vlast crkovnu, i pravo tijelo Isusovo u presvetoj ostiji zanikivahu; posvetilište mise, i ženitbe izsmjehivahu; štovanje prilikah za idolopoklonstvo držaše; učahu: da se vjera utvoriti može, kad se u pogibelji nalazi koji ju izpovijeda; štovaše vragove, da im ne nahude. Za nikakve molitve nisu htjeli znati osim *otčenaša,* koga obdan pet a ob noć sedam putah prigovarahu. Katolikah kršćenje, govorahu, da je Ivanovo, a njihovo, da je Isukrstovo, a ovo je po duhu svetom. – One, koji su na njihovu sljedbu prelazili, ovako bi krstili: glavi ovoga prinosili bi Evanđelje sv. Ivana, zazovnuvši duha sv., s pjevanjem otčenaša svršivali bi obred od svog kršćenja. Vidi kod Pejačevića Colloquium 5 pag. 160, Farlati, t. 4, pag. 45. Protestantski dogodopisci opisuju ih kao ljude dobre, učene i pravdu ljubeće, kao građane krepostne, a najviše iz tog uzroka hvale ih, što su se crkvenoj vlasti protivili; al protestantima ne čudimo se; *"Svaki*

pačak za svoj svračak!" – veli poslovica. Kad su oni takvi bili domorodci te su se opirali papinskomu uticaju, braneći narodnu nezavisnost, jer su se svi uticali k Turcima, Turke protiva braći svojoj zvali, i kad su imali pomoći braću svoju protiva Turcima, to ne učiniše: Herceg Stjepan, njihov odvjetnik, ne htjede pomoći svog kralja! Radak pako predade na izdaji Bobovac Turcima, na poslijedku pako svi se izturčiše, da dobrih mi i kreposnih građanah.

Putovanje po Bosni god. 1843.

I.

Znam da se sjećate, kad sam bio u Zagrebu, da sam vam obećo opisati moja putovanja; pak se možebiti i čudite, da riječ datu dosad nisam održo? Mili moj Stanko! porad nekojih osobitih uzrokah lanjska moja putovanja tiskana su u "Magazinu dalmatinskom" od ove godine. I budući da se slučilo, te sam i ove godine noge opružio od Sane i Save do Une i Vrbasa, zato nastojat ću i vami štogod napomenuti, što mi je u oči upadalo, koje sravnivši s onim u Magazinu, moći ćete imati pojam od ove krasne a toli zanemarene pokrajine slovinske. Vi znate, da se ja tolikomu krasnoriječju nisam priviko, kao što su humoristički njemački putnici (!) obikli izlagajući putovanja svoja, i da prazne riječi na hartiju mećem. Dostaje, da vam napomenem, da sam iz Fojnice krenuo 5. d. onoga mjeseca koji je svakome prijatan a za putnika najveseliji, kadno djeca čobančad radost svoju sa svrnutim svibom, t.j. sviralom uzjavljuju, težak crnicu prevraća, a gora zelenom kiti se odjećom, slavulja na pjevanje nudi, a ovi opet putnika podražuje. To čini da putnik ni ne osjeća, da ga konj kasom svojim raztresa, dapače sve zaboravlja nesgode od umora uzrokovane.

Kroz razna voćna turskokrstjanska sela za 4 sata dođosmo u Busovaču. Malim da ne zaboravih napomenuti vratolom Šupljike i selo pri strani Živčiće, gdje leži šeh Adži-Mejnlija u tekiji (samostanu turskom) kod turbeta, nad nekakvim svetcem sagrađenom. Pitam ja moga kiridžiju, je li veći svetac ovi od onoga na Oglavku?

- Baš je ta – odgovori kiridžija – on je prvi u svemu memlečetu od šehislama proglašen:međuto ovi je Osmanlija!

- Pa šta je zato?

- Jest! ama se ovi s tim ponosi i veli, daje Sikirić vlah, pak ako hoće bit pravi šeh, nek najprid dođe, da ga ja poturčim!

Svi Osmanlije drže Bošnjake turske za polu-vlahe i s tim ih napastuju, da oni nijesu pravi ćispet svetca Muhameda. Odtud dolazi, da bosanski poturica voli i vlahu, nego Osmanliji, jer vele: Osmanlija odreko se je svog vjerozakona i kaurinom posto, uzamši njegovu odjeću i

uredbe švabske, tj. *nizam*.

Idući niz Šupljike opazih na blizu razvaljenu tvrđavu (po svoj prilici) gnjezdo razbojničko. Upitah druga, jeda li se šta pripovijeda od nje?

- A tko ti zna? – veli on. – Prija nekoliko godinah spuštali su se na gužvah u nju, da traže blaga, pak su tud našli mnogo meda i voska, dapače i proje našli su.

Busovača, varošica na drumu sarajevsko-travničkom, leži u plodnoj ravnici na po puta između Fojnice i Travnika. Tu rijeka Kozica okreće majdan jedan odskora sagrađen. Desno jedan sat daleko vidi se selo Dobraljevo, a nad njim na visokome hridu Hum, razvaljena tvrđava. Tudi su prija 10 godinah tražili blago; al su ga veziru izkopali, davši veliku globu, a našli ništa nijesu, osim dva tovara koplja i drugog oružja. Još mi i to kazaše, da se blizu te tvrđave i danas, vide vješala gvozdena o stijeni, i djevojka od kamena izrezana u kipu. Niže toga kopata je ruda još nedavno a to gvozdena, koja se sad iznova počela vaditi.

Lijevo od Busovače na istu dalečinu vidi se druga tvrđava Medvidgrad, gdje se ne samo medvjedi već i sove legu. Niže ovog podora vide se još rupe, iz kojih se je onda vadila ruda srebra i zlata.

Ručavši u Busovači nastavimo put preko lugovah zelenih i za dva sata stignemo u Vitez, selo tursko-krstjansko u mnogo izglednijoj ravnici nego je Busovača. Mjesto ovo od tri dućana, jedne džamije i nekoliko kućah i hanovah spomena vrijedno je od bitke Sarajlijah s Vedžidpašom (god. 1840. kolovoza 15. –16.) Tude Sarajlije budu pridobiveni, i dva najbolja junaka ostavljena "Pinjo" i "Durambeg", koji na pijanim hatovima nasrnu na kumbaru (topničtvo) vezirovu, i tako ludo poginu, kako to grobovi i kamen s turskim nadpisom svjedoči. Odavle do Travnika, dva sata, sve je polje žitom pokriveno, koje, po srijedi tekući, Lašva natapa. Putnika ne samo polje već i obližnji brežuljčići u srce diraju. Po njima su sela svakim voćem izkićena s obje strane puta, između kojih dvoje ne mogu ostaviti nenapomenjena. Jedno je Mošunj, kraj Lašve, gdje je imala biti nekakva glasovita naselbina (rimska?). Ovdje ne samo da se vide zidine na brijegu, već i dolje niže u ravnici. Težaci oruć nahode razna posuđa, opeke (cigle), a najviše rimskih novacah (srebrnih, bakrenih i zlatnih), između kojih i ja sam do 15 komadah vidio. Kazivaše, kako je bila Lašva prodrla, i vidjela se nekakva magaza. Ob noć stanu kopati. U njoj u kamenu izrezan sanduk, a kad š njega dignu ploču, al lonac poklopljen nađu! Tko sretniji, tko li veseliji? Zatrpavši magazu s velikom radostju, odlete kući, da dijele blago! Al kad otvore, sam pepeo! Vrag podmetnuo – odmah reknu Bošnjaci. Još i slijedeće nadodaše, da prija dvije godine nekakav od kaurina kupi kalamintu (tako zovu šibku magnetičku), te ju pusti ovdje. Šibka gdje stadne, počmu kopati, i nađu idolu "kip" u veličini djeteta od 5 godinah: trup vas od tuča, glava, pako od zlata s

ramenim o lamu privezana. Kad ja stadoh priupitivati, šta su uradili od njega? na žalost odgovore mi, da su ga sjekirami razlupali i kod kujundžije raztalili: Često se događa, da ovakovih stvarih izkopavaju, ali prosti seljak krije ko zmija noge, i tako kad propane, istom onda počuje se. Drugo je Gladnik, selo krstjansko od 12 kućah. Od njega odavna sam čuo pripovijedati: kad je ovdje car Mehmed II. (g. 1463.) prohodio, zapita za ime njegovo, i kad mu kažu, da polag sjevernog položaja hrđavo rodi, daje siromašno i ubogo, pa mu Gladnik od starine ostalo ime, caru se dopade ta etimologija, a htijući i svog došastja ostaviti spomen, odpusti selu ovome sve poreze i daće, do danas da ništa ne plaćaju osim harača.

Ravno taj dan dođemo u Travnik, varoš stranom na brijegu, stranom pako na podnožju (podgori) Vlašića kod rijeke Lašve. Travnik je stolno mjesto vezira bosanskoga. Tvrđava ne samo što je malena i nejaka, već još suviše na takvom je mjestu nesgodna, da bi se lasno kamenjem zatrpati mogla. Čaršija dosta je čista, jer je mnogi opiru šedrvani, česme, t.j. vodeni vrutci. Kućah prvi boj (kat) je od kamena (t.j. magaze), gori pako drveno. Tako je i vezirov konak sagrađen. Da je kuća bijela od kamena, već bi se zvala "kula". Najveća kuća na jedan tavan odignuta (ne brojeći magaze) i od svijuh sgradah najljepša jest lani napravljena kasarna, koja kad se sasvim dogotovi do 8.000 moći će zauzeti vojnikah. I ona je jedina pokrivena crijepom na način talijanski. Stan pri zemlji od kamena, gornji pako kat od ćerpića. Prolazeći kroz Travnik najvećma ti upada u oči pljesnivi Arnaut, a od ovoga malo odličniji nizam, bezposlen po čaršiji tumarajući i po dućanih i po tri ure (sata) u trgovca, koji ga odtjerat ne smije; a da štogod ne ukrade, uvijek mu valja paziti. Nizami čitave hergele za sobom vodaju gladnih kerovah, a pred kasarnom druge straže i neima. Od pasah jedva da tko mirno prođe, a branit se ne smije.

Oko Travnika sela su većinom krstjanska. Gradnje po ovih selih bijele se ko labudovi, jer svaka kuća, staja ili pojata podzidana je i okrečena. Sva su ova sela na lijepu mjestu pod bregovih, varoš pako na najgornjem. "Travnik" svak vidi, da dolazi od *trave,* kojom je ova okolica prebogato narešena. Međuto narod pripovijeda ime njegovo od slijedećeg događaja: Despot Vuk otme sestru Đerzelez-Alije iz Sarajeva. Ovo začuvši Alija odleti u potjeru za Vukom. Kod Klokotah (dva sata k Sarajevu od Busovače) proždre zemlja otetu djevojku rad nevjere Vuku namišljene, odkud i danas klokoće, t.j. ključa sumporna voda. Kod Kozice obosi konj Vukov, odkud ostane Busovača, a Vitezu ime ostane porad imena Vukova gdje poslije 24 sata nadvlada Aliju i čak poslije 18 satih otravi konja u mjestu, kome Travnik ostane i do danas ime. Još mi i to pripovijedaše, da je od skora Travnik postao šeherom (varošom), a od prije bila je samo kasaba (varošica, trgovište), a to stoji upisano na nekom grobu u selu Brajković zvanom. Pismo je ilirska azbuka, i među ostalim sljedeća štiju se

slova: "Sto i pedeset godinah živih! triput na Jurjev dan Bijelu po ledu priđoh! triput na Jurjev dan novoga kruha jedoh! ne vidih šer Zenice ni kasabe Travnika!!"

6. svibnja podranimo iz Travnika i posljednje selo nakon 2 sata ostavimo, unišavši u same planinske predjele, preko kojih za 6 satih, prešavši *Gostitelj* i Vitolje, dođemo na konak u Dobretiće, k ondašnjemu župniku. Dobretići zove se jedna najviša u svoj Bosni možebit planinska okolica od 150-200 kućah krstjanskih. Ljudi ovdje samim gotovo žitom i jedinom marvom životare, među samim amorikama, koje kuću od kuće zaklonjaju, da putnik ni ne vidi kuda će se svratiti, a po putu drže stoku u stajama. Čudnovato je što fra Luka Vladiminović o ovome predjelu piše u knjizi *"Nobilissimae familiae Comitum Dobretich olim Regni Bosniae Optimatis Geneologicus liber (Ancona 1772. Venecia 1775)*. Čita se u rečenoj knjizi, da je ime dobilo od one obitelji plemenite Dobretićah. Nekakvomu Dobreti pokloni car okolicu svu na prošnju svoje ljubimice, a njegove kćeri Ljiljane, koju zarobio bješe. Kod ondašnjega župnika prenoćivši, rano uputimo se kroz same amorike do rijeke Ugra, koju prešavši, stupimo uz planinu Ugar i Ugrice. Put ovi lasno se uzporedit može s najgorim u Bosni. Mi ga se jedva oslobodimo, prispivši na ručak u Skender vakup, selo gdje imade nekoliko begovskih i ciganskih kućah s jednom džamijom drvenom i 3 dućana. Taj dan preko Vrhovinah i Viševicah prispijemo na konak u Sokoline, gdje kod župnika prenoćivši, spustimo se niz vratolomne Osoje. Ove za jedan sat predobivši, izbavimo se iz planinskih predjelah, koje nas čak od Travnika pratiše. Sad smo u ravnoj župi, plodnome kotaru, koga Vrbanja natapa. Sela po bregovih, a mjesto od turske varošice u ravni. Na jedan četvrt sata vidi se tvrđava zapuštena na jednome vratolomu, izpod kog put vodi opominjajući na silnog Hrvoju, koga baština bijaše kotar ovi, gdje bude pokopan (g. 1415.). Pregazivši krivudajuću se Vrbanju, koju taj dan pet putah pregazit imadosmo, primimo se slavne gore "Barakovac" zvane, bukovinom i hrastovinom prebilate, radi šta je pohode nebrojena stada prasadi. Ovdje nam pokazivaše klupe i odpočivala Tomić-Mihovila, slavnog harambaše, od kog Bošnjaci pripovijedaju, da je on jedini vodio fermanlije četu, a tu milost na slijedeći da je dobio način: "Življaše negdje Arap dvoglav, koji je caru bio dodijao. Car mnoge milosti obeća onome, koji bi ga smaknuo. Nitko se ne nađe. Najposlije Tomić Mihovil obeća smaknut ga pod tim ugovorom, ako mu se dopusti, da četuje slobodno. Car obeća, dapače i ferman dade Mihovilu, a ovi pogubi dvoglava Arapa."

Prija nego smo unišli u Barakovac, prođemo Čelinac, dva turska sela, gdje se mnoge stupe okreću na Vrbanji, stupe od baruta najglasovitijeg u svoj Bosni. Ovdje se uputismo sa 6 Arnautah. "Eto muke!" (pomislim u sebi) "sad će biti sto sijasetah!" Zato dok uniđosmo u goru, opalim ja moga haberdara, pak ga odmah napunim pred njihovim očima, spustivši dva

zrna u njega. "Nek je sigurno" (velim ja), "imade ovda uvijek zlih ljudih!" Na to i oni potegnu svoje šare, opale a ne sastave. Bijahu zakisle. "Gledaj ti toga" (rekoše oni) "kod ovakovih pušakah lahko bi glavu izgubili." Dok oni opet puške izvrte, izpale, otaru i opet napune, dotle i do po Barakovca prodrsmo. A ja opet opalim dvije male, pak opet napunim i olovom učvrstim. Potegnu i Arnauti. Al kog opali, kog ne sastavi. "Gledaj toga rugla" (velim ja) "s kakvim družtvom putujem. Mogao bi glavu izgubiti. Da bi mene moja prevarila, ja bi š njome u po Vrbanje".

- Vala, hodža, pravo govoriš! – vele oni grohotom smijući se. U tom jedan:
- Dajder bogati! da ti vidim jarak.
- Sabur druže! znaš – velim ja – šta su mudri kazali: žene, konja, ni oružja ne daj od sebe!
- To ti je komad besjede! – odgovore svi.

Tako se š njima bacajući lafe (šale), izađemo iz Barakovca i u ravnicu sađemo, gdje se nije bilo bojati, jer ljudi po njivah radijahu. Pitam ih sad, iz kog su mjesta. "Od Janja!" – Ja:

"Kako engledišu tamo?"

"Arnautski, bugarski i malo bošnjački!" odgovoriše mi.

Peti put pregazivši Vrbanju, za sat dođemo u Banjuluku. Varoš ova i tvrđava dvojnom je veća od Travnika. Leži dolnji šeher većinom u ravnji, gornji pako obalom Vrbasa, u kog se slijeva Vrbanja. Dok su beglerbezi s Bosnom upravljali, bila je Banjaluka njihova stolica. Nad varošim ovom vidi se brijeg Osmina, iz kog mnoga dopiru vrela u varoš. Nahode se ovdje toplice u gornjem šeheru, a u okolici broji se do 13 toplicah na različitih mjestih. Tvrđava na sgodnom je mjestu sagrađena, bila endeci i bedemi dobro utvrđena, al' sad su se već počeli osipat. Banjaluka leži na vrlo lijepom i plodnom mjestu, i čak do Save 8 satih – sve je ravno polje. Najglasovitija u cijeloj Bosni jest ovdašnja džamija "Feredija", zvana od beglerbega svoga utemeljitelja. Izvanjski zid njezin naliči na crkvu, a munara na zvonik (turanj). Još bivši djetetom čuo sam pripovijedati, kako su Turci tri neimara, kad su dogotovili džamiju, naumili pogubiti, da ne bi još takvu gdjegod načinili. Ovo pročuvši neimari naprave sebi krila te tako pobjegnu iz džamije, a nijesu mogli pregorjeti bradavah, koje leteći izvrnu se i odsijeku dvojici krila, te tako padnu mrtvi kraj Vrbasa, gdje im se i sada kazuju grobovi; a treći, ponajmudriji, odbacivši u dobar čas bradvu, spasi se. Predanivši ovdje nastavim put 10. svibnja preko Brankovca, najmivši si tri oružana momka. Na ručak prispijemo u Bronzeni-Majdan, tursko selo u plodnoj dolini kod Gomionice, na kojoj su još prija nekoliko godinah tukli majdani od mjeda (tuča), al sad porad velikog su zuluma zaustavljeni. Odmorivši konje i ručavši, odtale se dignemo preko Sratinske, sela i rijeke, na kojoj tuče nekoliko majdanah gvozdenih, koju ostavivši uniđemo u znatnu planinu Bregemicu, izkićenu obilatom

hrastovinom i bukovinom, te i hajducima svake godine. Nakon tri sata, ostavivši Bregemicu, dođemo u Sasinu, selo krstjansko s nekoliko majdanah gvozdenih. Tude kod župnika prenoćivši, zorom ostavimo Sasinu i preko lugovah, brdah i dolinah za dva sata siđemo u ravnicu, koju natapa Sana.

Kod Sanskog Mosta prevezemo se na kerebu (lađi). Sanski Most, varošica, imade nekoliko dućanah i zapušten gradić, pod kojim Zdena utiče u Sanu. Za dva sata išli smo ravnicom uz Zdenu, dok ne stigosmo njezinu sestru Bliju. Ovu prešavši ugledamo Kamengrad, tvrđavu na jednom hridu ukrijepljenu s novim gradićem. Izpod nje teče potok, a oko njega nekoliko kućah s džamijom razvaljenom. Ja ne znam ali je siromaštvo ali nemarnost prema zakonu pravi uzrok, da po selih turskih jedva je vidjeti džamiju novu, već većinom strcanu, osobito pako sasvim od vjetra obaljenu, gdje na zemlji gnjije. Od Kamen-grada penjasmo se sve pô dana sve više. Došavši u Lužničko polje, stanemo se brinuti o konaku, jer sela nigdje ni od lijeka. Komordžije po stotinu gone hranu za Bihać. Oni na polju raztovarivši, pustiše konje za travu. Moj konj nije otravljen. Ječma valja mu tražiti u selu.

- Gdje je Japra Bišćevića? – pitamo jednog starca kod vode.

- Eto gori preko brijega, pa ćete ugledati! – odgovori on.

Noga za nogom, čitav sat, a od Japre ni traga! Murat, subaša nekog bega banjalučkog, ovi dan susrete se s nami. On nosijaše svom gospodaru pod Bihać brašno (proviziun). Po turski okresa nekoliko vjerah i postovah lažidjedu.

- Ej, Murate – velim ja – proj se psovke! Čuj di psi laju! Nagnimo tamo!

Kad u dolinu sađemo, a eto torovi i kolibe razapete.

- Evo šićara! – poviče Murat. – Dobar veče, vlasi! Gdje je Japra? Vodite nas tamo!

- Bog s vama Turci! – odgovore čobani – ako ste prošli polag vode, ondje vam je osto put u Japru!

Murat: – A vi gledajte konak! Brava nećemo, već sir i mlijeko odmah da nosite, i kajmaka neka bude kozjega; vatru loži, vlaše!

Tude razjašimo. Mrak se uhvati sasvim, nalože čobani vatru. Ja se spustim na kabanicu, a Murat stane, po svom običaju ko subaša izdavat se, psovati, prijetiti da će odmah dvije ovce podvaliti, ako večera gotova ne bude i nama i konjima. Ode čoban donijeti sijena, a drugi pobježe. Pitam ja:

- Murate, jesi li ti ikad pod Bihać dolazio? – Nisam, veli on.

- Pa kad nisi, kako ti smiješ ovdi zapovijedati? Jeda li ne znaš da je ovdje goli kremen? Ta lani su u istoj Japri 6 Arnautah pobili, nisu ovo tvoji kmeti. Mi možemo poginuti noćas, i to s tebe. Podignut će cijelo selo, pa kud ćemo mi? ovom vlahu neima zakona. Znaj dobroMurate!

Sat i više prođe, a ni čobana ni sijena!

- Eto, Murate! – opet ću ja – nije li nam bolje bilo šutiti. Mogli su nam barem vatru poticati,a sad iz mraka mogu nam konje pokrasti.

Ja i ne svrših, ču se glas: "O Turci, o Turci! Evo vam na brijegu sijeno! Ja ne smijem tamo doći: vi ste moga čobana zatjerali i ovce iz tora pustili. Takvih zulumćarah ovi vilajet nije nikad zapamtio. Prekjučer prošlo je četiri hiljade askerah, pa takvog nam zuluma nikakav ne učini. Vidit ćemo se sutra pred vezirom, je li on to dopustio? itd".

- Nuto iftire ako znaš za Boga – veli Murat – nuto raca, ali ti je bijesan! – Ne ostade ni post ni vjera; sve skresa Murat. Al tko će se sad naći, da ode po sijeno? Boji se svak zasjede. Najposlije moja dva momka odoše pak donesoše.

Tu noć oko vatre okrećući se malo i zaspah, toliko sam se putah obazrio, da nije ukraden konj. Kad se japrobudih, vatra se ugasila, a po meni obijelio mraz, a to 13. svibnja. Odmah se opremismo te kroz polja i livade na ručak dođemo u Jasenicu, tursko selo, nad kojim se vide zidine od kule Beširevića, koju Vedžidpaša god. 1837 obori. Taj dan, prošavši kulu i selo Radić, spustimo se niz planinu Risovac u polje zeleno, koga rijeka Una natapa. Nasred ove eto ti Bihać grad gdje se bjeljuška u otoku! Kroz čaršiju jedva se provukoh od množtva Arnautah i nizamah, koji se za uzbit Krajišnike, biše tude sakupili. Jedan sat od grada leži Vedro polje. Tamo odoli k župniku kat. na konak. Sutra dan išo sam na "veliko groblje". Tude se je vojska bila utaborila (4-5 hiljada momakah). Na kapiji vezirevoj brzo opremivši poslove, sutra dan odmah krenem se natrag istim putem. Al da štogod kažem i od Bihća grada. Grad taj već se počeo osipati, i jedna strana zida od austrianske strane oborila se sasvim. Leži grad ovi u ravnici s ove t.j. hrvatske Une, koga opasuje jedna otoka od nje, kasnie napravljena; i ova opet niže grada sjedinjuje se s glavnom Unom. Kako grad tako i predgrađa u plemenitoj su ravnici prekrasno razložena. Bihać odstoji od austrianskoga korduna Zavalja pô sata; od Banja-luke 24, a toliko i od Jajca. Grad taj jest glavno i najveće mjesto u turskoj Hrvatskoj. Kako kazuje Farlati (tomo 1. pag. 481) sagradio ga Bela IV; narod pako pripovijeda da su Senj, Karlovac i Bihać sagradile tri sestre. Od Kamengrada do Bihća predjelje je planinsko, i budući da tuda neima kršćanah, zato je mene malo tko ili uprav nitko mogo poznati: šta sam i odklen sam? a kazat se nisam smio, jer bi gomilama k meni bili nagrnuli hrišćani, da im "zapise" dajem.

Zapis u Bosni služi na mjesto svakakve ljekarije. Što god koga zaboljelo, a on leti odmah k svešteniku da mu zapiše i moći dade. Da sam se htio pokazivati što sam ja, i za dva dana ne bi me pustili između sebe. Al nije meni bilo do praznovjerja njihovog. Al opet druge muke! Tko nepoznanu za novce ište, kažu da neimaju ni zalogaj kruha. Vrativši se dakle mi iz Bihća

odredimo na konak u Japru. Sad zađemo u selo od kuće do kuće pitajući: može li se gdje noćiti, samo da nam je za konje sijena i ječma, to ćemo platiti, a drugo imamo sa sobom. Petnaest kućah prošli smo; svagdje kažu: "Nejma! Vojska pojela sve što je bilo! Ajdete proti Majkiću! tude moći ćete noćiti." Pod sami mrak dođosmo kroz ovu dolinu pred popovu kuću i pitamo: bi li nam za pare dali ovdje prenoćiti? Stana neima nigdje! Popa ne bijaše kod kuće. Izađe mu brat i nevjesta popadija. Da te Bog sačuva slušati, što ti ova pljesniva snaha prosu na nas psovkih. Ni talianski matrozi (mornari) ne bi znali proti buri više psovati.

- Ženska glavo – velim ja – prištedi se tvoje mladosti! Ako sam te upito: imaš li, nit sam opsovo, nit oteo. Kini mi se s očijuh, dok zla nisi vidila... Dajte mi konja da idem! Uhvati popov brat za konja i ne da.

- Nemoj, aga! – veli meni. – Još nitko izprid naše kuće nije otišo ne noćivši.

- Ali silom! – priuzmem ja – a ja toga neću!

Mi to govorimo, a iz kuće 10 Turakah izađe, te na me zagrme, da ova kuća ne može stajati uvijek sama, dočekujući goste.

- Bre aj siktur! – zavičem ja – ne može take kokošare, koji badava hodaju od kuće do kuće; a ovako moći će uvijek, jer ja se na put nisam spremio prazne kese.

Na to Turci šut! ter se jedan po jedan uvukoše u kuću. Momci razpraviše konja, a mene odvedoše u popovu ćeliju, gdje on liturđiju svešta. To ti jedna drvena sgrada, koja imade iz nutra peć, jedan krevet obataljen, jedna polica i troje knjige i nekoliko čađavih ikonah na zemlji, jer poda nema. Prostrše slamu i vatru naložiše. Dok se ja razpremih, u tom i donesoše večeru: vruću pogaču, cicvaru i mlijeka. Ja iz bisagah izvadim moju hranu i plosku vina, te stadem večerati. I tad upaziše, da nijesam Turčin. Šapću onda kućani, koji su se nad sovru nadvisili: "Ne begeniše naše večere!" a ne znaju, da se meni i na moju grsti, gledajući mladu popadiju kako je čista. (Ovo je ona ista popadija, što su joj lani Arnauti ubili muža, al da su nju, manje bi bilo štete.) Velim družini: "Ništa neima gore nego jezičasta žena!" Ona oborila od stida oči. Plativši konak, rano se odijelimo iz Japre Biščevića, te stignemo zdravo osmi dan opet u Fojnicu.

MARTIN NEDIĆ

(Tolisa, 1810. – Tolisa, 1895.), franjevac i književnik, pristaša ilirskoga pokreta i suradnik ***Danice ilirske.*** *Važnija djela:* ***Razgovor koga vile ilirkinje imadoše na pramaletje god. 1835; Pokret godine 1848.; Ratovanje slovinskoga naroda proti Turcima god. 1875. –1878.; Život fra Marijana Šunjića.***

Prigovor između dvijuh vilah Slavjanke i Njemkinje

Dv'je se vile među se parbile,
Jedna vila korijena slavjenskog,
A druga je od njemačke vriježe,
Odgojkinja Luthera, Kalvina,
Svoga roda nadrizaštitnica,
Zastupnica Nijemac' demokratah.
Straus, Hegel njoj je evanđelje,
Prkosila Njemkinja Slavjenki:

"Što se dičiš s brojem roda tvoga,
Stokrat moji više imaju Nijemci,
Koze, ovce, konjah i volovah,
Pak i drugih skotah s magaradma,
Ubrojivši i zvjerad divjačnu.
Koliko su oni tvoji Slavi
Rastavili od drugijeh skotah,
Toliko jih nadvisuju Nijemci
S usvjetlanim umom, rukodiljem."

Pa Njemkinja pazar otvorila,
Hitro, vješto na prste pribraja
Krasna djela njemačkog razuma,
Iznašastja i slavu oružja,
I što god je ikad bilo dično

Svojim Nijemcim pripisuje vila.
Tako i Grci, lašci slavohlepni,
S Heraklidom, svojim Diomedim,
S Likaonidom, Enotrim, Pelazgim,
Vas su svijet posijali širom
I početak svim kraljestvim dali,
Svih narodah odabrane ljude
Posvojili, za Grke prodali.
Pa Njemkinja listak prevrnula,
Svijet slavjenski poče razlagati:
Nigdje ništa na tom svijetu nema
Što Njemkinja misli da ne znade.
Sve je zemlje prirovila slavske,
Sve poznala i bistro vidila
Kroz očale svojih gadnih strastih,
A s požudom svoga gospodarstva.
Nejma ljage med ljudma i mahne
S kojom ona ne resi Slavjene.
I pohvale iz njezinih ustah
Zloduhe su, niti na čast služe,
Osim onim koji ropstvo ljube;
Za čast, blago, sreću svoju samo,
Svog naroda slave se odriču,
Kano Košut s drugim otpadnicim.
S tim zabušit Slavenkinju kani
Ne bi li joj oči zablještila,
Ne bi l' sama sebi omrznula,
U Njemkinju ter se pretvorila.

Kad je Slavka razumjela Njemku,
I njezinu robu razvidila,
Tihe joj je govorila riječi:

"S Čifutkam sam, Cigankam, Ermenkam

Ja općila, čudila se često,
Kako vješto svoju robu hvale,
Pa prodaju za drago kamenje
I pod biser druge posve stvari,
Loj pod maslo, kradnju pod svojbinu,
Robu staru pod novim obličjem.
Sve je svijetlo, fein, sopra fino,
A na tuđoj trista robi mahnah.
Motrila sam i tom se smijala
S kakvim varkam opčaruju kupce.
Al si u tom, o Njemkinjo seko,
S tvojim Nijemcim bolja trgovkinja;
Sve s' ostale nadvisila krasno,
Kamol' ne bi Slavjene nevine.
Već te molim da duševno kažeš
Je l' sva tvoja roba što prodaješ?
Ima l' ona tu nutarnju cijenu,
Slaže li se tvoja s riječim savjest?"
Tad Njemkinja vatrom zaplamtila:
"Kaž', barbarko, šta sam prigrabila?
Gdje l' od laži istinu skrojila,
Ol istinu pod laž podvrgnula?"
"Stan', ne hiti"- reče joj Slavjenka:
"Guttenberga, tvoritelja štampe,
Tog najvećeg djela među ljudim,
U tvoj kovčeg vrgnula si kradom.
Pa bi rado šmugnut Kopernika,
Koji starom i novome svijetu
Pravac dade, put otvori krasni
Da sigurno po nebesih šeću.
Kaž', Njemkinjo, ak' istinu ljubiš,
Čije su se najjasnije zvijezde
Ukazale u novom pokretu?
Nije l' Giškra na vašem saboru

Čeh med Nijemcim slavan govorniče?
Pa Schuselka s drugim otpadnicim,
Nisu l' vaši suprot nami stupi?
Vi ste Smolku na saboru bečkom
Svim ostalim predstavili Nijemcem,
Za glavare skupa izabrali.
A Radovitz ne drži l' u ruci
S Karlovitzom udes Germanije?
Tko uzdrma, tko li smiri carstvo,
Tko mađarsku silu skupi, sredi?
Košut, Puljski, zna se da su Slavi,
Hadžić Lazo, Damjanić, Vuković,
Bern, Dembinsky, Klapka i Hrabovsky,
Da ne brojim druge otpadnike,
Bili jesu duša, oči, glava
Sve mađarske sile i pokreta.
Tko se prve na te lave strašne
I Mađare odmetnike carske,
Od vas Nijemac kruto podaprte,
Usudio udarit odvažno,
I visoke osnove vojničke
Srećno zače, srećnije izvede
Za izbavit od propasti carstvo?
Tvojih Nijemac u cesarskoj vojsci
Na hiljade imade častnikah,
A dvaestak jedva od Slavjenah,
Pa zalud ćeš spasitelja carstva
Med toliki tvojim tražit Nijemcim.
Ta je palma JELAČIĆA BANA!
Beč bi bez njeg car osto nevjeran,
A car zatim bez krune i carstva.
Pa siromah šta još ima trudit
Za isprosit graničarim vjernim
Bar toliko slobode i pravde

Koliko se buntovnicim daje.
Al' ste Nijemci vi već take ćudi
Djela vami koristna Slavjanah
Mila su vam, mrski zaslužnici,
Ko i Rusi, što vas od propasti
Izbaviše, kano i Sobjeszky.
Čija pamet Taliju savlada?
Ta Radetzkog silom ne moš nijemčit!
Kako strašan, tako i obljubljen!
Vi s' kitite uvijek tuđim perjem,
Zavidnost vas čini nezahvalne,
Druge neću kradnje razlagati.
Kad bi t' tuđe sve istrgla perje,
Ostala bi gola i krvava,
Žao mi je uvrijediti seku.
Al' priznaje već sad Europa
Da slavjanskim najsvjetlijim perjem
Sebe rese, ponose se holo
S vama Nijemcim, Mletčani, Mađari,
Pak i Turci, ko Rimljani stari.
Koje nekoć i car Napoleon
Graničare hrabri Austriji
Zavidio, prisvojit jih htio.
Lakome su oči pri pogači,
A ružice djevojčice kradu;
Pa se tome i ne rugam, seko,
Samo želim da s' istina znade
Iz čijeg su vrtla istrgnute."

PETAR BAKULA

(Batun kod Posušja, 1816. –Mostar, 1873.), plodan je pisac, autor epova o gradovima i povijesnim događajima, pjesama različite tematike, historiografskih djela, te posebno vrstan prevoditelj. Zapažen je njegov prijevod crkvenih himni. Navedene pjesme su iz epa ***Pravo mudroznanje.***

Pjesma I.

Je l' istina da mi jesmo zbiljno?
0l' sm' ukaza i kô jedna sinja?
Je l' istina, da ti zborim druže?
Da ti štiješ, vidiš, i da čuješ?
Dragi ljudi još ima li s nama?
Je li sunce, nebo jesu l' zvijezde?
Je li zemlja, voda, i planine?
Kratko pitam, dugo zauzimam:
Što vidimo svakud naokolo,
Što čujemo, rukama pipamo,
Što kušamo, i što mirišemo;
Je l' sve tako ono istinito,
Ko mislimo, i ko mi držimo?
Oli sve je ko prikaza sama,
Brez istine, prazna kano magla?

Držim dakle sa svim' ljudma zdravim,
Niti sumljim, niti sumljit umim,
Ja da jesam, i svi drugi sa mnom,
Prvo ljudi, pak sve druge stvari,
Po razlikam, kako ih vidimo,
Ol' ćućenjem drugim dostiremo.
Ta istina tako bo je tvrda,
Da će prije iščeznuti brda,
Nestat svijeta i na njemu ljudi,
Nego će se zbiljno pomisliti,

Inačije neg' mislimo sada.

Od svog gvožđa jedan kovač vrsni,
Mnoge stvari kuje i saliva...
Drvodjelac krute stvari pravi,
Od drveta ovog' i onoga...

Što tko čini to rodio nije,
Jer u stvarma tako pričinjenim,
Tko ih čini u nje ne prilazi,
Niti čitav, niti dijelom tijela.

Predstavljam ti ovo pismo moje:
Ja ga pišem, to j' istina živa,
I od ruke moje sad postaje
Napisato, što ne bješe prije;
I to čini ruka po uminju:
Da l' u pismu moje ruke nije,
Ni najmanjeg dijela od mog tijela?

Pjesma II.

Ja potpaljen željom prigorućom,
Svakud moje korake pokrenu;
Svakud hitre ja opruži misli,
S kraja u kraj svega ovog' svita
Dopiro sam, zavraćo se često.
Usred zemlje, u duboke mrake,
Silazio sam, išo mim' oblake;
Vozo sam se po nakrajnem moru;
Nigdi misto ne osta mi skrovno,
Koga moja ne dohvati miso.

GRGO MARTIĆ

(Rastovača kod Posušja, 1822. – Kreševo, 1905.) spada među najplodnije pisce svojega vremena. Opredijelivši se za ilirizam i ideje ilirskoga pokreta, postao je najistaknutiji hrvatski preporoditelj u Bosni. Osim pod pravim imenom objavljivao je i pod pseudonimom Ljubomir Hercegovac. Najveću književnu slavu stekao je epskim ciklusom ***Osvetnici****, zbog kojega su ga nazivali "našim Homerom ". U Osvetnicima je očevidan utjecaj Ivana Mažuranića, Andrije Kačića Miošića i narodne epske pjesme. Ostala epska djela Martićeva manje su važna. Osim epike pisao je i putopise, religiozni spjev* ***Posvetnici****, te memoarsku prozu* ***Zapamćenja****. U ovom izboru donosimo pojedina pjevanja i odlomke iz* ***Osvetnika*** *(1861.-1863.).*

Sudbovanje

Vini mi se na gudalo vilo!
A za čistu vjeru djevovanja,
Djevovanja i moga i tvoga;
Ter ne bi l' mi ne kazala krivo:
Što no cvijeli na Javorju pustu?
Il' je tuga ostala bez druga,
Pa jaduje u planini sama;
Il' se vila u grm ulovila,
Tere kliče pobratima vjerna,
Da joj zlatne odapinje vlase.
Nit je tuga ostala bez druga,
Jer nevolja uvijek hoda s njome;
Nit je vila u grm se savila;
No vjera je, da ne kažem krivo,
Jer me nije naučila majka.
Al' evo ću iz daleka zaći:
Znaš li, pobro, kad je ono bilo,
U zaglušna u vremena stara,
Kad na svijetu ništa bilo nije.
Doliš zemlja i pučina sinja:
Zemlja ravna, a pučina stavna;
Pa vještica po svijetu pođe

Pirha s vještcem Deuhalionom.
I sijaše po svijetu stijene,
Da jim rode iz sjemena ljudi.
Počem svuda sebično sijahu,
Ma pošavši od primorja sinja
Amo gore uz naša kraj išta,
Preko Zete i Morače klete:
Kruta drača dohvati sijača
Ter mu prosu oporo sjemenje;
A sijaču preko ćudi bilo,
Na zlo sjeme zar namjenu tvrdo,
Pa što treba da poniknu ljudi,
Poniče mu stijenje i kremenje
I pećine i vrleti teške,
Pusti klisi, klanci jadikovci,
Gdjeno zimi ljuti viju vihri,
A ob ljeto s neba prlji sunce;
Nije bilja, smilja ni bosilja,
Nit pašnika za bijela krda,
Nit plandišta za čobana divna,
Niti puta za prohodioca,
Pa ugodna ničem zavičaja,
Jer s' u smrtnoj sve odori peči;
A ni našem kolu ne prijalo,
Pa te kivne zakobismo klance.
Istor krenu vedro u oblaku,
Zviznu bura kano mač u zraku,
Kraguj vinu kano munja brza.
A njekakva nagnan od udesa,
U te puste klise kamenite.
Pa se vija po kamenju crnu:
Crni hridi, ali njemu draži,
Klanci prazni, al' njemu prijazni:
Jer on neće ni voća ni cvijeća,

Nit pjevanja pastijerah čarna.
Nit putnika, niti prihodnika.
Priroda mu sama njegovanje,
A sloboda rajsko radovanje.
Pa što nema pticah zlokobnijeh,
Crnih vranah, gadnijeh gavranah,
To mu većma zanijelo se perje
U pustinju, u samoću divnu,
Kano riba u pučinu sinju,
Ter se širi kako njemu drago;
Lov lovio i sebi godio,
Sam se hrani i oda zla brani,
Što večera niko ga ne pita,
A što ruča nikom stalo nije.
Pa po tomu ruso gnijezdo vije:
Ne vije ga od runova vlasa,
No ga sklanja od dračeva granja,
Ter gojence sebi leže sive,
Da mu pustoš razgovore nijemu.
I što bi mu ostali na lonu,
I što bi ga stara njegovali,
Da mu leglo ne ostaje pusto
I sloboda bez slobodioca,
Postojbina bez svog baštioca,
Sreća ga je podvorila vjerno,
Ter zamjenu odnijao harnu;
Ptići su mi silni carevići,
A on car je u timoru ljutu.
Ali nuder, pobratime dragi!
Iza sreće i nesreća hoda.
Te su mile dvije seje bile,
Jednijem se obliznile danom,
U gospodskih u zlatnijeh dvorih;
Obe lijepe i ubave rasle;

A kad bile u napun djevojke,
Za ljubavi i za dragovanja,
Zavist majka njima oči krenu,
Rad nedraga njina milovanja;
Jer kad bi se u vir ogledale,
Jedna drugoj bistru vodu muti;
A kad bi se na suncu češljale,
Jedna riješi, druga vlase mrsi;
Kad bi jedna ružu zadjenula,
A druga bi čemerovo listje;
Čemerno im obadvjema bilo;
Jer što bjahu obedvije lijepe,
Eno sada obedvije slijepe,
Pa su slijepe prihotkinje druge,
Što se bijelom po svijetu traže,
Zar da bi se boljma milovale,
Ne bi li jim vile oči dale;
Vijek se slijede, al' ne stiguju se.
Gdje neboga sreća večerava,
Tu nesreća užina i ruča;
Onu svako dragovoljno kuča,
Jer svijetu dobre nudi glase,
Pa mlohavo stiče vjerovanje;
Ovu nitko rado ne dočika,
Jer jim dobre te poriče glase, –
Al' dohodi i nezvana sama;
Ma nijedna prenoćja ne plaća,
Pa se kaju kî jim vjeru daju.

Poklam lijepo sve kraguju bilo,
I mi njemu godijasmo vile,
Al' eto mu jada iznenada,
Tu silena naseli se ala
Odnjekuda iz mračnih zemaljah:

Ona drùga navedè je drúga.
Ter napored gnijezda kragujeva
Ona svoje zakopiti leglo
Da se stani i da gospodari.
I da zlobna zlobnu tràgu leže.
E, nesrećo, ti ne progledala!
Pa da bi ga ikada gledala,
Ne bi tijeh tvorila grjehotah,
Sastavljala nemilo i drago,
Ni svodila do sokola alu.
Soko leže ptiće smjeloviće,
Ljuta ala uz njih jadoviće.
Krvnica je ostrvila zube,
Pa uhodi kragujeve klance,
Tere truje sokoliće lude
I gnijezdo jim obara nedužno.
Drtan soko jade jadovaše
I sudbini naricaše kruto:
Aj, sudbino, ti ne sudbovala,
Jer si na me ukomila jale;
Ja povrgoh zelene dubrave
Od Neretve i do Drine hladne.
I lijepe uz Pivu kotare,
Ter u ove glušne padoh klance,
Gdje ni crni past ne htješe vrani,
Gdje samoća sama sebe stravi,
Da bi tekar slobodu dvorio
I siva se nanosio perja;
Pa se tebi snemililo na me,
A ništa ti dužan bio nisam,
Ni zelenu boru ni javoru,
Ter nastali alu nemilicu,
Da me cvijeli u uboštvu momu,
I nejake da mi ptiće davi,

A samoću skrnavi tihanu.
E, sudbino, ti ne sudbovala,
A samoćo, ti ne tugovala!
Kako kraguj jade boravljaše,
I šutnja se ista prepanula;
Jer jadniji otkliknuše glasi
Iz hridinah i vratolominah,
Jadni glasi tuge i užasi,
Kano što su u sirotah ljutih.
To ne bile sirotice ine,
Već to bili sokolići ludi,
Što su mogli od udesa ući
U visine i zamašne stijene,
Kuda ali nije puta bilo,
Ter se gladom pitali i jadom;
Al' vitezi ostanuli živi,
Pa se svomu odzivahu rodi;
Rodo jim se radovao glasu,
Od radosti k vedru nebu vinu,
Zar da harnost nebesijem kaže,
A što su mu podarila jasna,
Da mu kliknu ptići smjelovići,
Da mu nije na jalovu lono
Ko ukleta u oca kolijevka.
Siv se penje soko proz oblake,
I vedre si dobavio ravni,
Pa se šeće šarom sunčevijem
I ukrada vidu očinjemu;
A pustinja zanijemi gluha,
Kano vjerna kad izgubi druga
Pri izdahu zavjerena ljuba;
Jer se liši svog slobodioca
I samoći razgovara draga.
Ma još mu se razbiraše trazi;

Sjetno klikće iseljenik divni
Vrh oblaka nebeskoga mraka,
Sokolićem oporuke daje
I zavjeru narica junačku:
"O, tako se jatom jatovali,
I tako se bratstvom bratovali;
Eto vjera, eto kletva moja,
Osvetnike vas ostavljam krute,
A osvetu na alu prokletu,
I na alu i na aloviće.
Na osvetu moja čeda siva!
Bez slobode života vam nema,
Ni junačtva bez nevolje teške;
A nevolja slogom druge veže,
A junaci u slozi su jaci;
I vi slozi i zadruzi vjerni
Svog nedaću okajte babajka
I krvlju mu osvjetlajte krila;
Koji neće, teško njemu bilo:
Sivoga mi ne nosio perja,
Ne vijo se po nebesku luku,
Žarkoga se ne nagledo sunca;
Ne bilo mu ptića odgojića,
Ako l' bilo, ali robovalo."
Sagrozi se prodolica gluha
Na te prijeke kletve kragujeve;
A vrleti protrnuše hladne,
S ljute kobi ptićah nebozijeh;
Još se vedro nebo smrgodilo,
I žarko se ukrilo sunašce,
Rad užasa sa ukleta časa.
Što se zgodi na sokolovici:
Iz pećine stanovite stijene
Izvor crne krvi udario,

I potokom potočila krvca
Tere krutu romonisa kletvu:
"Da s' ne sveti, tko me ne osveti"
A ptići se prenuše bojazni,
U tom vrelu okališe perje,
I groznoga kušnuše teciva,
Vjeru vjeri zaročiše stojnu,
A osvetu zavapiše bojnu,
I sjatni se zamamiše sini
Uz jadiku i jadove klance,
Nadmećuć se letom narazance,
Kî će prije na čine vrlije.
Pa eto ti pobratime dragi,
Što cvijeli po Javorju kletu.
Nije petnest ni godinah danah
Već otkad smo u planini vile:
Sve ti ptići po razbojih cvijele;
Krvavi jim do očijuh kljuni,
Grozni nokti do sivoga perja;
Nema dana kad nije mejdana,
Nema ljeta bez krvnih osvetah,
Niti klanca bez bojna udarca;
Vidiš bijesa, tuge i trijesa
I suđena nemila kreševa
Do današnjeg, pobratime, dneva!

Herceguša

Što se bijeli kraj Trebinja grada
Po ledini do bedena crna!
Il su pali labudovi lani,
Pa gdje pali tudje i uspali;
Il su sante saleđena snijega,
Il su vlake srušenih plotovah,
Il lešine krepanih skotovah?

Što l' je do njih ta pećina sinja.
Gdjeno vrane padaju neharne,
A orlovi s nje i ne dižu se:
Ne bi li mi obznaniti znao,
Jal putniče, trudan prohodniče,
Što progoniš tud komore često,
Jal bijela sa Zagorja vilo,
Koja znadeš i grade i jade.
A što zivkaš sa Zagorja vilu,
Kad ti i ja kazivat umijem,
Što se bijeli kraj Trebinja grada;
Nit su pali labudovi lani,
Nit su sante saleđena snijega,
Nit su vlàke srušenih plotovah,
Nit lešine krepanih skotovah:
Već su tljene kosti od sužanjah,
Od gladnijeh razvučene vranah,
Dok je na njih omršaja bilo.
A što veliš ta pećina sinja:
Nije spila ni hridina steća,
Već je kuća za sužanjah tavna,
Hercegovom rukom ozidana;
Pa su zidi u dubinu sniti
Za četiri i više tavanah;
A tu okna ni prozirka nema,
Da zaviri mjesečina blijeda,
Pa da noćim sužnje razgovara,
Jer od dana ni spomena nema.
U dnu pilo sužnju do pojasa,
Crnih gujah mrijest i akrapah,
Vriježba špugah po gradu i smradu,
A ozgore gràd od vaših kapa,
Od stjenicah i od gušticah.
Još kada se hoće tavničaru,

Pa mu ne da sirotinja mita,
Na njih vodu i plijesan hita;
Liš što nisu naseoci đavli
Toga smrada i nemila ada;
A u paklu te su muke vine;
Pa teško mu koji tamo škrine,
Toga jurve kuća vidit neće,
Nit će svoju obeselit majku.
A vidiš li gdje mu kosti zveče,
Kan da ljudsku na nemilost ječe,
Što se hladnoj tlače po rudini
Bez pogreba i bez oplakanja,
Bez nosila i bez opijela,
Ter jih gladni sami orli plaču,
Jer nemaju na njih šta da žvaču.
Jesam skoro u toj kući bio
I sužnjima hljeba dijelio,
Pa mi gledat teško žao bilo,
Gdje su druzi jedan do drugoga
Usko speti u negve i like;
A vjerovat nećeš neprilike!
Da s onijem, kî se s mukom bore,
I onih su povaljani trupi,
Koji jurve s vječnim sanom zbore!
A kad pitah žive zlopatnike,
S kê pričine tu sužnjuju prijeke?
Njeki veli: "u dobar pošao,
A pod Oštrog k bijelu manastiru,
Vasiline moći cjelovati;
Pa me bijedom opasala straža,
Da sam dao igumanu blago
I vojvodi nosio pozdravi
Od Banjanah i od Tušinjanah."
A drugi se s inom tužbom javi:

"A ja brate godovinu slavih;
Drobnjačka se tuda vesnu straža,
Pa udesnu saperiše bijedu,
Rekav: nisu godižbeni zbori,
No hajdučki zbiru se čopori."
Treći opet jadnik isporiječi:
"A u mene habatiše diljku,
Što sam skrio pustu olomlani;
Kad nam Turci makoše oružje,
Meni moje vrlo žao bilo,
Jer ostaje na zakletvi sinu
Od jednoga oca do drugoga:
A nit nam je lijepo ikoliko
Poć u društvo, gdje dohode ljudi,
Bez poklona sega očevoga;
Jer biše me prekorili ljudi,
Da li sam ja za blago prodao.
Il' povrgo u razboju tijesnu,
Ne okaljav do ramena ruku...
Pa ne da se ni čuvati marva
Golih rukah od gladnijeh vukah:
Eto s česa dopadoh udesa."
A pak listom družina ostala,
Sirotinja i gladna i naga,
Iz gluhijeg tminah zapomaga:
"Daj i nama brate koru hljeba,
Bog ti sreću podijelio s neba,
Jer davni smo ovdje kućenici,
Jesenskijeh dužnici porezah,
Što gotove nemadosmo dati,
Pa nas evo turska pravda prije,
I životom duge namiruje."
Sjedi momak još u kraju mraka,
Reć bi na njem negve najuže su

Reć bi istom muke najteže su
Prem se odli bolju prenemaže,
Niti komu sudbe vinu kaže;
Il' je rođko od hrabra junaka,
Il' s' uzdasî ranu srca vida,
Il' u Boga imade ufanje,
Pa ga krijepi dobro vjerovanje,
Da će njemu pokloniti glavu,
Dokle svoje ne okaje jade.
E, tavnico, kućo oplakana,
Da su meni sve ujedno kletve,
Što jih doslje ukomiše na te
Stare majke i vjerne ljube
I sirote neomilovane,
Jer si mnoge sahranila glave
Sa zlobnosti i sa nemilosti
I za prava Boga potvaranja:
Ne bi tvomu lahko krovu bilo!
Jeda l' Boga i Bogorodice!
I časnoga krsta na Cetinju,
Da se sužnji oproste sužanjstva,
A vas kivne ojađene zide
S vedra neba trijes ne obiđe!
Rekav ove riječi prorokove
Odè putnik lahko putujući,
Ostà roblje tamu tavnujući,
I dajuć mu tihe blagoslove
A za dobru riječ i hljebove.
Malo vrijeme ne prošlo za time,
Teški plači nebu dodijali,
Teški grijesi oblak raskajali,
Zemlja trehnù, kó da svijet krenù,
Srdit Perun preko neba mahnù
Na zmajevu krilu plamenomu;

O plećih mu ognjeno strjelivo,
A u ruci napeto tetivo,
Iz nosa mu modar plamen sijeva,
A iz zubih kreše vatra živa.
Da nemila na nebu pogleda!
Ali ljudi nebojazne ćudi
U vis zjaju, da se nagledaju
Gromovnika, kuda spravu sprema,
Koga li će pogodit u glavu.
Ti bi reko, ni krenuo nije;
Al' zažeto omačè tetivo,
A s tetiva oklizè se šiba,
Kano munja iz mrijesta ljuta,
Noseć strijelu na lagahnu krilu.
Pa je tavne u krov kule sjarì:
Svod se svali, a kula zažari,
A ni miri ne ostaše mirni,
A i negve popucaše klete,
A sužnjima sudbina podari
Koristit se sa gromovne kvari;
Tere koji snagom voljan bješe,
Tí tabanim brzu vatru daje,
Pa u bijegu glavi zdravlje traži;
A nemoćan zaludu se snaži,
Ne vele mu nikad odtudare.
Da si dobro poranio, druže,
Pa glenuo sa Trebinja grada,
Vidio bi šta vidio nisi,
Van ako si kad plahnuo zeca,
Jali srnu iz jelova granja;
Tako momče ravnijem poljem struže
I za sobom od prah' maglu praši;
Pa reć bi se junak ravni plaši,
Tekuć kršu i kamenu bliže,

Gdje ga turski konjanik ne stiže.
A pak njega i ne glêli Turci,
No se čudu čudili nenadanu,
Tere svecu molitve čitali,
Da karanja ne bude većega;
Al gledale sa divana bule,
Pa pomagat u glas prionule:
"Kuku, ljudi u zó čas vi bilo,
I o glave vaše nek je same;
Vidite li, njima ne gledali,
Gdje vi uđè Vlaše obijesno
Kô i doslje cvijelilo je majke;
A sad odè na gore strahobe,
Vaše srame i naše žaobe!
Bi li rekle sa Javorja vile,
Da su bule dobro ukobile?

Vojska

Jedno jutro prije dana bijela
Pokliknula sa Krstaca vila,
Ter dozivlje Luku kapetana:
"U dobar se odmetnuo Luko,
A u gore četu sakupio,
Da odvrgneš Zubce od Turaka!
Eno knjige zemlju prehodile,
Hercegovu i Bosnu ponosnu;
Išle knjige na pašinske ruke,
Na mudire i na kajmekame,
Sve bijelih sa ruku na ruke.
Pa kudgodir knjige dopirale,
Tko je Turčin pa zna turkovanje,
Svakomu se sažalilo kruto,
I svaki je braću oplakao

U trebinjskom zasužnjenu gradu.
Pa da vidiš, harni ti su Turci,
Kako li na kršćana ljuti:
Svi bi pošli, pa jim kade dadu
I da s čijem spremit se imadu
I da pute ka Zubcijem znadu;
Al' je lahko opremit se Turkom;
Dat će raja što nemaju Turci,
A raja će i put kaževati.
Jadan Luko, zlo ti ne doprlo,
Koje ti se sa sve sprema strane;
Da si soko pa da imaš krila,
Ne bi perje iznijelo tijela!
Silne će te okupiti vojske:
Jedna vojska od Mostara grada,
Druga vojska od Gacka široka,
Treća vojska od šeher Saraj'va.
Što je vojska od Mostara grada,
Ordija je careva nizama,
Četiri je vode učtuglije,
Serasker je Ferik Huseine,
Kjani-paša od Bosne vezire,
Kadri-paša i Jahijah s njime,
A peti je paša Hadž-Alija.
Silna vojska pod opravom pravom,
Topovi su i kumbare bojne,
Na hiljade olova tovara,
A i blaga za potroška vojsci;
Da su pošli brda porušiti,
Sve bi sedam makli iz stijena,
I svalili na Grahovo ravno!
A što vojska od Gackoga ravna,
Pred njome je Čengiću Ded-aga.
Gaćani su vaši suparnici,

Od starine vašu krvcu pili,
I robili vaše savardake,
I smliječnu vi plijenili marvu,
S njima mnoga Toska neoprana.
Arbanasi kano vatra živa,
Pa su strvni za boja krvava,
Da okaju Šahinagu svoga,
Puškari su one jih pobile,
A brzi su noge polomili.
A što ti je vojska sarajevska,
Njoj je glava Čengić Rustan-aga,
Brat rođeni Ded-agina brka;
Još jih cvijeli Smailova glava,
Oba idu da okaju baba,
S Rustanbegom Sultanović Mujo.
Jučer bio harambaša Mujo,
Po Lijevnu i Glamoču ravnu,
A danas je bimbaša sarajski,
Sarajlije hole i smione
I pijane odjevene glave
Svakud idu kó svatovi k majci,
Udarit će ni hajati neće;
Što je pjanu u boj nosit glavu?
Još za njima slijede Krajišnici,
Nakomice, zamršeni ljudi:
Teško zemlji kuda oni prođu,
Ni pilićnjak od njih ostat neće!
Porobit će, jer su naviknuli,
A udrit će, jer ne žale mrti.
Vidiš, da je ubojita vojska,
Koja može udrit na ćesara
I njegovu porobit Liku.
Bježi s glavom u stijenu, Luko,
I to društva priokupi svoga,

Ne bi l' gdjegod sjeme ostanulo
Tvomu rodu u kamenu tvrdu;
Da se hrveš, odhrvati nećeš,
Da je tvoja diljka pirlitanka
Zlatna šiba sa Petrova grada,
Pa da kolješ, poklat moći nećeš;
Da si lane po redu počeo
Do godine doklao bi teško;
Ja li da ste zmaji iza mora,
Pa žderete konje i konjike,
Požderati svijuh ne možete.
Nije šala taborena vojska,
Kojoj broja ni ja ne znam sama,
A ni oni, ki jim hranu dava.
Bježi jadan, kuda godir znadeš!
Na vidjelo ne pomiljaj glavu,
Ni u mraku u odijelu crnu,
A kamoli po bijelu danu!"
Odgovara iz pećine Luka:
"Jami vilo, zla ne dojamila!
Ne zadaj mi prije boja rana,
Ne gradi mi prije smrti muka,
Ne stravi mi druge bez udara;
I dosad su kuge prehodile,
Ali nisu morile Zubaca;
A i vuci u zgon udarali,
Ali nigda sve ne klaše ovce;
A pak da je na vučiju vilo,
Ne bi vaške ni za lijek bilo,
A kamoli čuvale torova.
I doslje su kupile se vojske,
Na stotine barjaci se vili,
I sileni pohodili Turci,
Al' Grahovo nisu prehodili;

Ako li su i prehodili ga,
Brzo su se natrag uzvraćali,
A na njemu ne varili graha!
Pa što hvališ paše i ferike,
Te nizame carske uzdanike,
I njihove sjajne davorije,
I topove bojne na kolijeh;
Neka idu ti djetići carski,
Kada jih je sila ponijela,
A proz naše krše jadovane,
Na mehko će nasloniti glavu.
Lasno jim je sila ponijela,
U čadorih i na dušecijeh,
Kahvu srčuć i tutunišući
I carskim se daveći pilavom;
Pa lasno je vuć topove bilo
Proz lužine preo Bosne ravne,
I strašljive plašiti slivare,
I krajiške bene usukane.
Al' kad dođu gdjeno oči skaču,
Za sam svoje prenijeti tijelo,
Ni cigloga ne videći druga,
Da se nada da u nj zrno zgađa;
Kakano jim u okolu biva,
Jedan drugog zamjenjujuć glavu;
To velimo, njih se ne bojimo,
A znat ćemo kad se sastanemo,
Kako čija davorija pali.
A što ti je ta gatačka vojska?
Gačani su zametaljke stare,
Uvijek su igru zametali,
Zametali pa se i kajali;
Jer nigda je razavrgli nisu
Svojih glava bez okrvačenih,

A međaša pedalj makli nisu.
Pa pusti nam Dedu u pohode,
Neka bâba greb obađe svoga,
Svakako ga još obišo nije,
Nit' je smio bez manje drugova;
Pripusti ga na Mljetičak mali,
Nek bŕbinu posestrimu kumi,
Ne bi l' i njem tude ćaba bila;
Pa pusti mu i brata Rustana;
Grjehota bi ne doći mu bila
Ćaći svomu ne klanjat opijelo,
Nek nam svede šupe i slivare;
Znamo dobro kako jim je drago,
Prtenjače pronijet proz drače;
Pa svesti jih ni tretinu neće,
Van da koji škrinut ne mogao
Do Neretve i do Nevesinja.
A čuli smo i Sultanovića
I njegovo u Livnu junačtvo,
Cijeniti po Glamoču raju
I prijetiti da šovrane daju
Sa dućana gotove trgovci
I rakiju šalju levantinku,
I popove nagoniti lude,
Da vjenčaju na žene djevojke.
Ne bi li ga namjerila vilo
Na raspopa našeg sveštenika,
Da mu vjenča vjenčanicu pravu,
Bez vijenca i brestove gužve,
Busioku zubačku djevojku,
S kom se nigda razvjenčati neće.
Pa i Toska na zlo poletila;
Gdjegodir se o krvničtvu radi,
Sultanu su prvo pouzdanje;

Jer u vjeri nemaju mu dijela;
Da poginu ni žalit jih neće,
Jere živi ne daju mu daću;
Da ostanu, ne broji jim plaću.
E da Boga i Bogorodice,
Ne bi li jim presjelo pljačkanje,
I za zajam prijali vraćanje,
Ko što jim je skoro vilo bilo!
Mi nemamo vojske ni topova,
Ni ferika ni alajbarjaka,
No vojvodu Boga velikoga,
I svetoga na pomoć Jovana;
Njima se je biti od bijesa,
A nama je za nevolju prijeku.
Udrit ćemo jedan na stotinu,
Pa hoćemo i na više vilo;
Jer nevolja ni očiju nema;
Il' ostali, ili poginuli,
Jednaka je jurve raji plaća."

Dočim vila s Lukom boravljaše
I on vili otpovijedaše,
Dotle silne slegoše se vojske
U Trebinje i okolo grada,
Po brdijeh i po dolovijeh.
Turska kano i vučija vojska:
Tu je vika, tu je praska, larma,
Konji bijesni, junaci nesvjesni,
Konji dotle ječam pozobali,
Konjanici pa popili pivo,
Štogodir jim na udarcu bilo,
I još, tko zna, koliko su zala
Pogradili od junačkoga duga.
Tko bi stao, pa se nagledao

Krajišnika i bašibozuka,
Kako jim se svijetle šišane,
I po dvije odvaljuju male,
Jataganom ocjeruju sape,
Kako l' jim se poturnjače vlače,
A niz njiha krivošije mlate,
Koliko l' se šire u plećijeh,
Bi, vjera je, prikleo se krivo,
Da će jedan dvije smrti proždrijeti
I uklati zubi protivnika
I od pedlja pašu ponijeti,
Kó da gaje buha zadesila.
Pusti momci u planini rasli,
A slobodu othranili jaku
Za vucijeh kušajuć junačtvo
I goneći lije i zecove.
Na đaura ako reda dođe,
Da i njega istim slijede tekom;
A zle jesu, da ne kažu, ćudi;
Ma će moći natraške dvojako
Koliko se sad naprijed pače,
Kad se bojna brda naoblače,
U kâ jošter snihodili nisu,
Kamoli su vidjeli nehajni
Strunjne struke i mužačke brke,
Brze noge i gvozdene ruke.
Tako pala na noćišće vojska;
Tko je preči, mjesto mu se znade
Po kulama i po čardacijeh;
Mehko jim je i lijepo jim je,
I njima se dohranila hrana;
Krajišnikom tražit treba nije,
Jer je svaki sebi naći znade.
Pršći kolje i pleteri hvojni,

A hiljadu žari se vatara,
A grijača tko zna koliko je...
Blago tebi u gori hajduče,
Kad ne brojiš žara od vatara,
U Trebinju i oko Trebinja,
Pa da rekneš u jedinstvu tvome:
Bože mio, koliko ogarja!
Da po jedno svaki loži ljude,
Koliko je u tom zboru glava!
No bolje je što jih brojit nećeš,
Dok ti sudnje ne svane jutarce;
I ti brojiš na hitcevih zrnca,
Pa na svako udaraš po glavu,
Ja l' po mrtvu, ja li po ranjenu...
Broji, broji, ne pobrojio se,
Na dohitcu ne posramio se,
Na sukobu ne pohvalio se:
Da je ljepša Bježanova majka,
Od Smiljane, Stojanove hranke.

Ponude

Malo vrijeme za vele ne bilo,
Omer paša sjede u Mostaru,
U Stočevu dvoru bijelomu,
Gleda paša niz Neretvu mutnu,
Pa sta paša misli boraviti,
Iz koju bi započeo ruku,
Da bi caru manje troška bilo,
I njegovu umora junačtvu,
I po rusu uzdanije glavu,
A da skuči pod pokoru raju.
Pa se paša lahko domislio,
Piše knjigu na koljenu svomu,

Ter je šalje na selo Bogoje,
A na ruke Vukalovu Luki:
"Eto knjiga, haran otpadniče,
I od mene i od cara moga,
A i tvoga dobra gospodara.
Sviči svoju hajdučiju ludu,
Štono ste se odvrgli sultanu,
Pa jim svima mojom riječju kaži,
A i tebi najprvomu Luka,
Prođite se, more, odmetanja,
Već je vaša silnost dodijala,
Hajdukujuć' za toliko ljeta,
I carevu zemlju zabuneći,
Vi ste, bolan, silna cara raja.
Koji ste vi da se odbijete,
I od carske sablje pobjegnete?
Ludo ste se, Vlaše, zanijeli,
I u zô čas pouzdali u se,
Ako li ste u koga drugoga,
I njega će carska srdžba speti,
Pa će iskat i gujinu ložu,
Gdje bi svoju uklonio glavu.
Već evo vam na lijepu pozdravlje,
Da o kamen glavom ne udrete,
Veće caru pokorite vrate,
A car prašća što je doslje bilo,
Da vam za to prijekora nema,
Nit od mene nit od koga moga,
l devlet vam milostivan dava,
Da pravite gdje trebaju crkve,
I da svece svoje svetkujete,
Kakano vam po zakonu biva,
Još da crkvam vladike birate,
Od svog roda kogagodir znate,

Nek vam vaški opojava crkve,
I po vaški liturgije dava,
A Grcima car ne dava vlasti,
Da na vaše vladikuju crkve.
Evo vallah, i vjera je Luko,
Ako moju riječ posluhnete,
I mojem se skutu poklonite,
Neće k vama snihoditi Turci,
Ni na porez, ni na pandurije,
No ću tebi dati vojevodstvo,
I pašinsku privezati plaću,
Pa š' ti kupit porezu i daću,
I predavat paši na Trebinje,
A agama što je stara prava,
Neka kmeti po usjevu daju,
Ter tako će vama biti lijepo,
Kako nigdje inoj nije raji.
Ako li me ne saslušaš, Luko,
Carska sila nije, more, šala,
Evo vojska sa četiri strane,
I ja hoću svojom glavom sići,
Ni ognjišće ostati vam neće,
A kamoli vaše lude glave,
A kamoli vaše četovanje,
Četovanje i hajdukovanje,
Dobro mozgaj, što ti velju, Luko,
Pa promisli do posljetka svoga."

Kada Luki taka knjiga dođe,
Knjigu vidje pa družini kaže,
A i inijem kaza po selijem,
Al' nigdje joj ne bi vjerovanja,
Jer je knjiga s poturačke ruke,
S poturačke kao i s turačke.

Šta će Luka otpovidjet na nju:
"Hvala tebi, Omere serdare,
Na hitrijem ponudam tvojijem,
Ponude su od cijene male,
Jere smo jim vjeru iskušali.
Znadeš, pašo, nije davno bilo,
Kad car reče sa divana svoga,
A svi mu se zajamčiše kralji,
Da će dati što nam i ti davaš,
Po svem carstvu sloboštinu raji,
Kakono je i od Boga dana,
Ujme vjere i bogoštovanja,
Jošter da će moć svjedočit raja,
Na Turčina kô i đaurina,
I još da će ić' u vojsku raja,
Carsku pasat kô i Turčin ćordu,
A ne davat sužanjske harače.
Pa njegova štiste humajuna.
Al' za čije ta humajun zdravlje?
U nas toga ništa nigdje nema,
Sve je gore no prije bijaše,
Jere na nas ražestiste Turke,
I turiste u slamu ugljevje,
Nek se brže prhla slama zgara,
A vam da je od tog kvara para,
Što car reče, da nema harača,
Krstiste ga ime daste ino,
Pa i po dva dolaze na glavu.
A što b' išla u nizame raja,
Ko bi onda komor'o nizamu,
Ko l' mu davô mjesečnicu plaću?
Što rekoste, svedodžba valjade
I kršćanska kao i islamska:
Eto u nas kako ćitab kaže,

Kad kadija po njem daje pravdu,
Trista može svjedočiti Vlaha,
Na cigloga Ciganina samo,
Na Turčina štogod jih imade,
Od Trebinja do Jerusolima,
Da su dobri, pa da pravo kažu,
Svjedodžbe jim ćitab priznat neće.
E tako je sve do danas pravda,
Bit' i sjutra, pa i zauvijeke.
A što reče, pašo, gospodare,
Da bi meni vojevodstvo dao,
I pašinsku isturio plaću,
Tebi hvala na tvojemu daru,
Vojevodstvo sam sâm izvojevao,
Dat' ga ne môš, a možeš uzeti,
Ako ti je što na njega krivo,
A plaći se nisam privikao,
Niti meni dolikuje plaća.
A što veliš, Omere serdare,
Da među nas ne snihode Turci,
No careve mi kupimo daće,
I iz naše predajemo ruke,
Na tom bi ti vele harni bili,
I tvojoj se poklonili ruci,
Tek na tu nam da daš riječ jamce,
One kralje, dobre poglavare,
Štono naše zajamčiše pravde,
U Pariđu na sobetu svomu,
Nek još jednoć ti zareknu kralji,
Nek se znade pri komu je krivda,
Il' pri jamcim il' pri davaocu.
Što se nama obećaju lasti,
To je vama u svijetu lijepo,
A kako je, naše kuće znadu...

Ako mnite, vi duše gubite,
Da se raja bije od obijesti,
E ko mnije, od Boga mu bila
Bijest ovaka u domu njegovu.
Nije sila, no je muka teška,
I ti, pašo, sve znaš naše jade,
Da jih pravo kažeš caru svomu,
Ne bi na nas silu zamučio,
I devleta sramotio svoga,
Gdje li carstvo, gdje li selo malo,
Gdje li kapca da pane u more,
Pa da reknu zamutit će more,
Gdje l' komarac da medvjeda svlada,
Kad bi njega plahnuo iz hlada,
Pa da medo sve podigne mede,
Na nestašna u gori komarca,
Koliko bi selu čudo bilo!
To li vama, pašo gospodare,
Ne bi rugla u svijetu bilo,
Kad svu carsku silu podignete,
Na zubačke nage mučenike...
Daj nam pravu i sudiju pravu,
Daj sigurnost haru i imanju,
To će dika bit' junačtvu tvomu
Veća, nego da pokolješ redom,
Štogod nas je do Morače raje.
Možeš dati i ne štetovati,
Ako te je car na to poslao;
Ako li je da u like vežeš,
I da cvijeliš po kolibam majke,
Možeš, pašo ako ti Bog dade,
A vjera je, mrijet ne žalimo,
Mrijet ćemo kano krštenici,
Ginut' ćemo kano mučenici,

Dobit ćemo kano pravednici.
Tako tebe otpozdravlja raja,
Sa Zubaca, Šuma i Banjana."

Kada paša zgleda otpovijedi,
U druguje udario varku,
Kakono bi zaujeo raju,
Da među se u smeći se nađu:
Skide Luku s vojevodstva svoga
A nabavi kaluđera mlada,
Nićifora s Dužih manastira,
Il' na blago il' na mito drago,
Il' za volju ili za nevolju;
Pa mu daje knjigu povladnicu,
Da s njom ide na Banjane ravne,
Pa pašine zapovijedi kaže,
Da je makô vojevodstvo Luki,
A da ga je njemu darovao,
Pa da mu se raja pokorava,
I što bude carske daće dava.
Kad kaluđer s takvom vlašću dođe,
Pa jim priče pričat jakovlasno,
Česvo jim se dijeli milovanje,
I na čem' jim osta sudbovanje –
Neko haje što kaluđer priča,
Jer mu vjeru svetu liku daje,
A njekomu ne bi ni kraj uha,
Pa se šćahu namah mraziť s njime,
Ali ne da vojevoda Luka,
Da se mrska smutnja ne ogradi,
I nesloga ne urodi kleta,
Na sramotu i grjehotu velu,
Na izoglav naraštaju cijelu,
Rad jednoga lica lukavoga.

Sam osija iz družine Luka,
Pa besjedi na družinu smutnu:
"Braćo moja, skladno i ljubavno,
Do vojvodstva nije stalo moga,
Ni do moje glave samohranke,
No je stalo do slobode zlatne,
I do duša krštenijih spasa.
Ko god mogô udariti prvi,
I na sebi ranu ponijeti,
Vojevoda je da i nije vojsci.
Neka brata, neka kaluđera,
Ako bude kadar s vami poći,
Pazite ga, ne pozlobite ga,
Slušajte se, ne izdajite se;
A ja odoh u sela nezvana,
Što se moglo društva prikupiti,
Neka koja ima više ruka,
Ako turska na nas sila krene.
E, Boga mi i svetoga Luke,
Trojica me ne pomogla sveta,
Ako vama učinio varku,
Kad trebalo nadajte se Luki,
Kano mrku iza brda vuku."

Kadno plahne hrt košutu žutu,
Koli brzo proz omorje sine,
Toli plahnut od ijeda Luka,
Uza lomnu iščeznuo stranu,
Ostavio braću bezufanu,
Jadnu braću, ljutu, zabrinutu.
Spade k selu Dračevici Luka,
Pa Smokvici pa i Kruševici,
Kudgod prođe, harnu braću nađe,
Svakom Luka svoje posle kaže,

A svak gotov da za njime krene.
Otle spade na Moraču Luka,
Tu ga srete vojevoda Vulov,
Što je vođa uz Moraču tvrdu;
Gdje se srêše, tu se rukovaše,
Za junačko popitaše zdravlje,
Svoje nužde saopćiše prijeke.
Njemu kazâ vojevoda haran,
Pomoćnici da se nada ruci,
I sa one pr'o Morače strane,
Kô se ljudi na oružje bude,
I kneževe zapovijedi žude.
To je Luki vele milo bilo,
Otle vesô pokročio Luka,
Dan i podrug na Cetinje svali,
Pravo grede na kneževa vrata,
Šarku skida do zemlje se sliga.
Dobar danak nahvalio knezu,
Pa on dvori ostojačke kneza:
Knez mu lijepo prehvatio zdravlje,
I do njega na posijelu Mirko.
Pita Luku Nikolica kneže:
"Što si dopô zubački junače,
Je l' te koja muka doćerala?"
"Bez nevolje nisam došô, kneže,
Dopao sam da te pitam kneže,
Jesi l' ti me makô s vojevodstva;
Je l' iz tvoje i Mirkove glave,
Da se pravi u narodu smeća,
Nek izginu sa nesklada svoga...
Od koga je od Boga mu bilo,
Meni nije vojevodstva žao,
Niti sam se o njeg' otimao,
Jere moje nije vojevodstvo,

Nit' od lasti ni gospodske časti,
Nit' da sjaje u bijelih gradih,
Nego da se crnim dimom kadi,
I s ranami boči krvavijem,
Za slobodu zavičaja tužna.
Ako si se tu zanio, kneže,
Guja te je zadesila ljuta,
Jer ćeš vidit ni daleko nije,
Kud će dospjet' sjerotinja ljuta.
Pa vjera je, haran gospodare,
Kad se smogne u okolo raja,
Do kamene tvoje kneževine,
I tebi će dotijesnit' kneže,
U bijelu dvoru na Cetinju.
A nuder se spomeni Kosova,
I nesreće na Kosovu stare,
Kô li bi se carstvo održalo,
Da su braća šćela skladovati...
Božja vjera, panu li Banjani,
I Zubčani i Šumadinjani:
Pala ti je i sva Gora Crna..."
Još je Luka riječi besjedio,
A sluša ga i kneže i Mirko,
Lipo knezu preko rebra bilo,
Al' mu ne hće rane vrijeđati,
Već vojvodi tiho besjedio:
"Spani Luka u hodaje donje,
Odmori se i napij se piva,
Sve mi znamo tvoje jade ljute,
I tvojijeh hrabrih zatočnika,
Od mene ti prijekora nema,
Ni od mene ni od dvora moga,
Neće biti ni od društva tvoga;
Ako Bog da i sreća podijeli,

Ti ćeš opet k svomu zavičaju,
Nećemo se vladat' na kosovsku,
Ni ponavljat' Brankovića daća.
Nije naše radit o izdajstvu,
Niti nam je to starina bila.
Da si miran, vojevodo draga,
Ako dobre tvoriš rodu stvari,
Rod će znati, neće nijekati,
A takom je kod nas vojevodstvo."
To rekoše, pa se rastadoše.
U tom crna noćca omrknula,
A kad jutru na uranak bilo,
Istor pade knjigonošče mlado,
I donese knjigu našaranu,
Od Mostara od kamena grada,
Bijela knjiga Omera serdara,
A na ruke Nikolici knezu,
Evo šta mu u bijeloj piše:
"Poćuti me, Crnogorče kneže,
Čuo jesi a vidio nisi,
Da sam došo do Mostara grada,
Imam s tobom nuždu besjediti.
Da pišemo pisat' ne možemo,
A nijesu za poruku stvari,
No nam valja na jakoriječ doći,
Kako mi je od sultana dano,
Od vladara i moga i tvoga.
Reci mjesto, koje tebi drago,
A gdje ti je najzgodnije doći;
Ureci mi vrijeme od ročišća,
Ja ću glavom na ročišće saći:
Vjera ti je prijevara nije,
A nemoj nam ni uradit' ino,
Tako ti je od mene pozdravlje."

Kad knez bijelu knjigu sagledao,
Sve do sebe vojevode viče,
Senatore i serdare mlade,
Pa jim kaže što njem knjiga kaže:
"Šta velite, moja braćo draga,
Hoćemo li poslužit Omera,
I junačku vjeru vjerovati,
Bi li mu ja pošo na ročišće?"
Vele njemu senatori redom:
"Valja vjeri dati vjerovanje,
Piši drugu Omeru serdaru,
Kaži mjesto koje voliš kneže,
Pa mu nećeš ni faliti kneže,
No izići gdjegod uročite;
Da vidimo šta će Turčin rijeti."
Ni u kneza nije misô ina,
No opremi Omeru pozdravlje
Da se sprema ka Žabljaku gradu,
U nedjelju koja druga dođe,
I na besu i na vjeru tvrdu,
A ne vodi društva izobila,
Jer jih ni on sobom vodit neće,
Okrom dvije tri glave odabrane
Koje znadu za red i za pravdu,
I mogu se dosjetit gonetci,
Od koje mu drago misli bila."
Knjiga ode ka Mostaru gradu.
Potom malo vrijeme postajalo,
Knez dopade ka Žabljaku gradu,
U nedjelju koja druga dođe,
I na besu i na vjeru tvrdu,
A ne vodi društva izobila,
Jer jih ni on sobom vodit neće,

Okrom dvije tri glave odabrane,
Koje znadu za red i za pravdu,
I mogu se dosjetit gonetci,
Od koje mu drago misli bila."
Knjiga ode ka Mostaru gradu.
Potom malo vrijeme postajalo,
Knez dopade ka Žabljaku gradu,
Čador penje, Omera pogleda,
Tri bijela popočekô dana,
Ni Omera ni od njega glasa.
Kad vidio Nikolica kneže,
Više njemu čekat' ne prijalo,
Valjda tursku zaslutio varku,
Uzja konja, ode na Cetinje.
Knez k Cetinju, a Omer k Žabljaku,
Kneza ne bi, ali bješe glasa.
Sobom sudi kakva vjera bila,
Onako se i besjeda svila.
I serdar se povrnu k Mostaru,
Čim sjašio svika poglavare,
I rasturi paše na dundare,
A dundari i gotovi stali,
Na Trebinju i na Gacku ravnu,
Na Bileću i na Korjeniću,
A druzi su oda Skadra grada,
Do Žabljaka i do Spuža ravna,
Silna vojska da udari spravna,
Tek kada će i na koju stranu.

FRANJEVAČKI LJETOPISI

NIKOLA LAŠVANIN

(Lašva, 1703. – Jajce, 1750.), autor je ***Ljetopisa,*** *rađenoga prema Kronici hrvatskoga pisca P.R. Vitezovića. Pisao je jasnim, jedrim i živim stilom. Njegov je* ***Ljetopis*** *važan kao povijesni, jezični i književni dokument.*

*1389***.**

Murat car s teškom vojskom dojde na Kosovo polje protiva knezu Lazaru, i to po nagovoru Vuka BrankoviĆa i Miloša Kobilića, koji ga izdavahu, premda mu, to jest Lazaru, Vuk biše punac, a Lazar zet. I Miloš za pokazati tvrdu viru krstjansku i virnost protiva Lazaru, svomu puncu, sam ode u turski šator i Murata handžarom ubode, al' i njega Turci umoriše. Pobiše se drugi dan Turci s Lazarom, koji se viteški bijući svim srce davaše svojim, ali budući se bili pet uri, i Lazar ktijući prominiti konja umorenoga, koga kad sjaši – scineći njegova družina da pade mrtav, pristrašiše se i podaše pleća. I Turci dobiše, premda s velikom svojom krvju, i tu poginu knez Lazar i mloga krstjanska gospoda i neizbrojeni plemeniti vitezovi svoju krv proliše, i to bi na 15. jula. Bajazit po očinoj smrti car posta. Milica, žena Lazareva, ne mogući trpiti, za svoga zeta Vuka prosi pravde od Bajazita, komu svoju kćer Milevu za ženu dade. Bajazit Vuka stavi u tavnicu u Filibi, gdi mu čini i odsići glavu.

Tvrtko, kralj bosanski, razbi cara Murata. Tvrtkova vojska otira Ungare u nimački Nin od Vrane, koju bijau podsili, uze također Ostrvicu na 13. prosinca.

*1390***.**

Pridaše se Trogirani Tvrtku, kralju bosanskom, koji im potvrdi, Tvrtko, sve ono što im biše naredio Ludvik, kralj ungarski.

*1391***.**

Puške i prah puščani niki fratar Nimac iznajde. Umri kralj bosanski Tvrtko, veoma budući ostario.

*1401***.**

Umri Dabiša kralj bosanski. Tvrtko kralj, Tvrtka naravni sin, uze kraljestva bosanskoga krunu. Ostoja Kristić izagna Tvrtka iz kraljestva bosanskoga i učini se kraljem. Tvrtko s pomoćju turskom dio kraljestva opet dobi. Ostoja vojuje protiva Dubrovčanom i Hrvoju Vučiću, gospodinu jajačkomu. Digoše se na Šidišmunda, svoga kralja, ungarska gospoda i zatekoše ga u Siklošu, gradu sinovah pokojnoga palatina Nikole od Gare, koji mati oslobodi ga.

*1459***.**

Stipan kralj bosanski, zet Lazara, najposlidnjega srbskoga poglavnika, Smiderevo Turkom izdade. Isti Stipan manikeom po Bosni zapovida da il' se krste, ili ostaviv svaka svoja idu iz kraljestva. Pokrsti se oko tri iljade, a ostali odoše iz Bosne, ostaviv svoja dobra, i to se učini po naredbi papinoj.

Čanadski i senjski biskup Stipan Franćepan. Matijaš kralj ungarski vojuje protiva Frideriku, nimačkom cesaru, zarad krune ungarske, koju pri sebi u Beču držaše.

*1461***.**

Toma kralj bosanski, zastoje s turskim carom potajno držo prijateljstvo i primio ga u svoj dvor i častio i pobratio u Jajcu gradu, od svoga sina Stipana i brata Radivoja, po nagovoru kralja Matiaša, u Bilajskom polju, budući onde s vojskom, umoren bi, i ova dva kraljomorca bosansko kraljestvo među sobom razdiliše.

*1463***.**

Mehmed osvoji svu Bosnu i Jajce, ali čuvši da Jajcu ide u pomoć kralj Matijaš, ostavi ga.

*1464***.**

Kralj Matijaš u stojnomu Biogradu okruni se za kralja ungarskoga. Banuje u Slavoniji knez Ivan Vitovez od Grebena. Pavo 2. Mlečanin papom posta. Stipana, kralja Bosne najposlidnjega, Turci odriše na mih živa. Kate kraljica ode u Rim i učini se duvna.

Jakov kralj poslidnji od Cipra. Mlečani s velikom himbom uzeše Cipar. Matijaš kralj pribrodi se priko Save i uze silnom rukom Zvornik i Srebrnicu. Turci uzeše Hercegovinu.

*1514***.**

Digoše se kmeti protiva svojoj gospodi po Ungarskoj, prid njima biše niki Juraj Cekel, ali š njima zajedno bi ubijen od Ivana, vojvode Herdeljskoga, kod vode Tise. Tad kmeti ungarski izgubiše slobodu koju su prvo imali.

Selim car bije boj s Peršijani. Podside cesar Mletke i robi oko Mletakah.

U skupu od Ašiža male bratje s. Frane razdiljena bi provincija bosanska u Bosnu Srebrničku i Bosnu Hrvatsku, ne ktijući Turčin da fratri sa njegova vladanja podlažu fratrom drugog vladanja.

*1517***.**

Martin Luter poče svoj opaki zakon. Selim car učini most priko velike rike Nila da lašnje tira Tomombena, novoga poglavnika ediptskoga, koga dobivši po izdajstvu na take muke meta, najposli ga obisi prid kraljevskim dvorom.

*1586***.**

Miseca srpnja bi u Carigradu magla veoma gusta, koja kad se diže daždilo je s kobilicam, koje

pojidoše sve voće i listi z drvah. Na 7. rujna navališe Seretlije i Kanižani u Međumorje, Turci porobiše nikoliko selah i dvorovah i odvedoše 500 dušah krstjanski. Udriše Turci na Hrvate, koje Hrvati žestoko razbiše. Tu poginu paše bosanskoga brat, koga glavu s mlogo sužanjah poslaše u Beč.

*1589***.**

Jenjičari užegoše Carigrad zarad male plaće što im car daje. Izgori polak Carigrada, zašto jenjičari ne ktiše gasit nego jagme što tko more. Izgori sedam mečitah, dvajest i pet iljadah kućah sebični, sto i trideset dućanah basrđanski, puni svakojaka blaga. Košaći nisorski trčaše u turske i tatarske kotare i mlogo kvara učiniše, navališe na turski grad Kodom bogat, gdi trista dućana opliniše i mlogo Turakah zgubiše. Zatim se Tatari osvetiše i porobiše poljačku zemlju, a kad se vratiše, dočekaše ih Košaći i sve ih izsikoše. Poginu tute tatarskoga kralja brat i malo ih uteče, a robje i plin oslobodi se.

Senjani dvi turske čete razbiše. Uzeše Turci čardak medu Čepićem i Repićem i dvajest i osam naši izsikoše. Iste godine uzeše Turci Repić, naše pobiše na viri, koje u njemu najdoše. Užga se pak prah i odnese u ajer kulu.

Šišt papa stavi u crkvi s. Jerolima u Rimu jednoga arcipopa, šest kanonikah i 14 prebendarah i kod nje gostionicu za putnike i bolesnike iliričkoga naroda. – Henrika III kralja francežkoga umori jedan fratar.

*1689***.**

Kralj francežki vojuje protiva cesaru i mloge velike i bogate gradove nimačke opusti. Ta vojska bi uzrok od velika zla svemu krstjanluku. Na Petrov dan naši pet stotina pod Zrinjem udari na 12 iljadah Turakah, prid kojim biše Šaro, pašin ćeaja. Naši Turke razbiše i nagnaše u Unu vodu, od koje se biše zajazila, tu mlogo Turakah izginu i među ostalim Popržen, biaćki kapetan, a ćeaju ufatiše živa. Đeneral karlovački robi i uzima gradove po Lici i Krbavi, s karlovačkom i senjskom krajinom. Bilaj teško uze, budući na oštrom brigu u polju, jaka stara grada i u njemu Turci junaci. Uzeše također Udvinu, u kojoj bijau najvridniji za oružje Turci, s velikim trudom. I veći dio od Turakah tu se iskrsti.

Pod Udvinom jest jedan greb u komu ima sveto tilo, Turci vele daje njiovo, a naše. I poče ga otkopavat jedan malo pametan pop, scinećи da je onde blago. U isto vrime udri dažd, munje i gromovi, na ti način da svi rekoše da je sudnji dan i malo ne izginuše i pop i vojnici koji se onde najdoše. Ličani i Krbavljani Turci se iskrstiše se veći dio. Udriše obnoć Turci na Alagovu kulu i selo na Unskomu Otočcu, ubiše na speću vojvodu i sve vojnike koji spavahu izvan kule. I sela dio popališe, a sam otac fra Filip, reda s. Frane, bojeći se ognja u kuli skoči u Unu vodu i smrt prid kojom bižaše u njoj najde.

Na dan s. Frane pod Dubicom Turci prigaziše Unu i posikoše deset naših, a pedeset živi odvedoše, prid Turci biše Mehmed aga, nigdašnji kapetan od Kostajnice, naši između ti Turakah ufatiše jednoga i posikoše, za koga su Turci davali dvadeset sužanjah. Jakov, kralj od Anglije, pobiže kralju od France, a Uvilalma okruniše na njegovo misto. Stavi se protiva Uvilelmu Tarkonel, ban od Hibernije, ali po zlu od Hibernije i veliku prolitju krvi, kralj dobi i sve kraljestvo pod svoju oblast podloži.

Umri u Rimu Krištijana, velikoga Gustava kralja svečkoga kći, koja svoje svetsko za nebesko kraljevstvo promini. Zakon novi izmisli u Rim niki Molinoš, u koji se zdade mlogo naroda, nazvaše se *Quietistae.*

B

Neka se štioc ovi knjigah ne čudi što nije brojena godina po redu, to jest od porođenja Isukrstova, nego prišoh od 1690 natrag, to jest na 1682, zašto sam ovo vadio iz razlicih rukopisah stari i ovo što slidi najdo u rukopisu otca poštovanoga fra Stipana Margitića iz Jajca, jurve difinitura od provincije i koji je bio mlogo godištah gvardijanom u Fojnici u manastiru Duha svetoga, u vrime tvrdi godinah i žestokije ratah, zato ovako on piše kako donikle slidi, to jest.

*1690***.**

Bijaše na Bosni Usejin paša i pomori oganj u prolitje ljude gore nego kuga. Iste godine pade snig i mraz na žita i bi glad koga nije nitko zapamtio, i tad se počeše kovati manjgure i biše šinik pšenice za dvanajest iljada 3 manjgure, a za bile jaspre po šest iljadah. Pomr mlogi narod od glada, a bižanija bižaše od Save prid vojskom cesarovom. Kudgod bi se mako ležahu mrtci, nit se kopahu, nit imadijaše tko. Jiđaju resu lipovu, z drvja koru, vinovu lozu, pse, mačke, u Sarajevu iziđoše drca mater mrtvu, u Banjoj Luci koga bi obisili obnoć bi ga gladni ljudi svega izili. U to vrime paša sicijaše i višaše i uskoke i raju, koga god bi doveli, i te bi ljudi mrtce sve izili. I davali bismo jist ubogim, ali kako bi se najilo, ta bi i umrlo. Stvar koja se mogaše prvo toga za deset grošah prodat, za jedan se prodavaše, izprodava siromaš kuće, pokuće, zemlje, sudje, haljine itd.

Tada ja uze od Šahbazovića i od Mezetovića Turakah livadu Drin, što se prvo nije moglo imat ni po jedne jaspre, i tom se livadom i sad, to jest na 1738. god. Isukrstova, ako Bog da i odsele, služi manastir Duha svetoga u Fojnici i u njemu fratri s. Frane. Iste godine na 1. aprila pade po svoj Bosni po planina krvav snig i bijahu crljene kakono da su skerletom pokrivene, iznad Fojnice tako staše tja do velikoga prolitja. I ove godine pomori kuga i govore ljudi da ništo hodaše noseći strile, i to Turci drže daje istina, ali nije drugo nego vrazi napastuju. I čine Turci nike čaratarije, ali nije druge likarije nego svete mise, molitve i postovi.

U Rami se krstjani pripraviše da primu svete sakramente po ruke moje, misu bi im govorio na Gmići kod Petrove kuće u potoku, gdi bi kužnici dohodili, ter bi ispovidao, al' se jurve sve bijaše pomišalo, kakonoti uz kugu, neće jedno drugomu kazat daje kužno itd.

Bijaše u Prozoru jedan Turčin pribolio kugu, ovi izajde uvečer obaći volove, al' mu prid kućom sidi jedna ranjava divojčetina, koja ga ufativ uzjaši. Molio se svakojako, ali neće da ga pusti, nego veli: – Nosi me na Gmiće. To čudo vidi i žena i dica onoga Turčina, inako ne smide nego je ponese, a kad bi blizu gdi se misa govori, reče mu: Stani, ne idi gori! – Odgovori Turčin: Zašto ne idi gori, blizu smo, zašto li me zamuči? – odgovara ona: Napast tuda hoda, ona fratrina, i govori misu, ne smijem tamo. – Onde ga sjaši, pak je nesta. I to se proglasi po svemu onomu vilajetu i zašto u onom selu ne umri nitko od kuge, niti se otrova. Navališe isti da se govori misa svuda i otajno postiše ponediljak svetomu Roku. I svuda misu govorismo i vrlo malo onda pomri. Ali scinjahu svi da hodi kuga, nego sam teško dao razumiti da je ono djavaoski način varati i da ih je Bog po kriposti s. mise sačuvao.

Kuga projde, a ja odo u Fojnicu, ali posla po me Arslan beg Kovčić, a kad dojdo, reče: Imam jednu oporuku na duši. Imao sam momka krstjanina i umrije od kuge i reko mi je za života da od njegova najma ukopam ga u grebju krstjanskomu i da mu usadim križ od kamena i ogradim greb. I to sam sve učinio, ali je još reko da mu činim reć misu na grebu i da mu dadem kantane mise. Zato te molim, otiđi, učini mu otar više glave i reci mu misu. –I dade mi mise govoreći: Neka znaš, fra Stipane, neka njegovo pri meni ništo ne ostaje. –I to zabiliži za pogrdu oni krstjanah koji su nepomlji izvršiti oporuke njiovi mrtvih.

1696.

Potiraše fojničke majstore na Biograd. I znajući subaša Alićale da je jedna krstjanka sakrila muža, imenom Jele, i poče je zaklinjati: Tako ti s. Antuna od Paduje, kojino je digo ruke k Bogu i kaže put od raja, znaš li gdi ti je muž? – a ona se zakle krivo istim svetim da ne zna. Do sahata ga Turci ugledaše u šumi daleko po milje i ufatiše. Ovo istomu fra Stipanu naredi isti subaša da upiše u čudesa s. Antuna.

Imadu harači na zemlju, što zovu dukati svezani od cara, da se pridaju u Banjoj Luci. I ovi budući na Marku kujundžiji iz Podmilačja, župe jajačke, ovi koliko biše ubog toliko bijaše pravedan, zato uze svoj dukat i još jednoga krstjanina konšije da nosi u Banju Luku, dok nisu izašli čauši. I ne ponese nikakva brašna, ne dadući mu potriba. Ali, evo, proviđenje Božje, koje svakoga pomaže. Brojeći Turci jaspre, najdoše više jedan dinar i vratiše mu ga. Obeseli se Marko i uze za njega somunčić kruha i poče misliti što će učiniti, bivši oni dinar općeni. I razriza oni kruh na pole, i svoju polu izide, a polu svezav u maramu donese u Jajce gladan i dade ortaku.

Ovoga Marka biše kuća i zemlja blizu jednoga kadije, koji se zovijaše Guliješ. Samo jedan potok među rastavljaše, a bijau jabuke kadine blizu potoka i padale bi na Markovu zemlju, a on bi uranio, ter bi opet pribacio na kadinu. I to veće putah vidi isti kadija. Do nikoliko kadija pojde u Carigrad, dojdoše mu konšije i prijatelji govoreći: Što ćeš nam donit? Ele, nemoj koga zla učiniti selu, ali vilajetu, i nemoj se na koga tužiti. – Odgovara: Neću. Već ako jošter upitaju ima li svetih ljudi u Bosni, hoću reći – ima Marko kujundžija. Dakle je dobro biti dobru i pravednu itd.

Ima više Travnika jedno turbe, aliti šehit, naški sveto tilo, gdi idu Turci na zavite i ozdravljaju od bolestih i govore daje turski greb. Mlogo sam pitao naših stari otacah i krstjanah i svi govore da je onde posičen jedan mučenik zaradi vire Isukrstove, velik sluga božiji, al mu imena znati ne mogu. I onde ima jedna topola veoma golema i vele da je onda nikla i nitko je podsići ne smije. Malo niže groba ima voda plemenita i na njoj čardak i zovu je Turci Kanlibunar, to jest krvava voda, zašto govore kad su posikli onoga mučenika da je oni čas krvju provrio. I sad vele da u ono vrime provrije krvju.

U Sarajevskomu polju ima jedno misto zove se Rogačići, više sela Blažuja, i onde je bila crkva s. Blaža, i sad ima grebje i obiližje. I govore da je u niko vrime onde bilo tilo s. Blaža, i građa je doisto bila čudnovata. Stupovi su bili od prilipoga mramora i govore da su vađeni u planini Trebeviću više Sarajeva. I more se virovati zašto nije moguće s mora onlike sile dobaviti ni po suhu ni po moru. Kad je manastir izgorio, Usrembeg i odnio lipi kamen i stupove u Sarajevo u mečite, kako se i sada vidi u njegovu mečitu i u carevu, i od istoga kamena od iste crkve ograđena je ćuprija niže Vrila Bosne, a druga na Reljevu. I moremo virovati, zašto oko česme u Blažuju i sad su arme i prilike na kamenju i na pločah. I tko ne bi virovao, more vidit jednu ploču od otara koju je vuklo 20 volovah na most od Reljeva, i stala je na putu niže sela Crnotine nadomak ćuprije. I kupilo se po 40 ljudih da je dignu opet na kola i nisu mogli. I sad stoji na putu niže sela i nije toliko ni golema.

Od iste crkve ima jedna štatua od kamena, ali stučena je, ne zna se koga je svetoga i stoji pod ćemerom od mosta na Želižnici i onde se uvraćaju katolici, ljube ju i govore da je prilika Gospina i govore da su je Turci tolikrat u vodu bacili i opet je onde naode. I sad je.

BONO BENIĆ

(Čatići kod Visokog, 1708.- Kraljeva Sutjeska, 1785.), franjevački provincijal i kroničar. Obnašao je različite dužnosti u provinciji. Zbog zauzimanja za katolike zlostavljan je i zatvaran. U ostavštini mu je nađen rukopisni ljetopis sutješkoga samostana, pisan živim i zanimljivim jezikom. U ljetopisu se spominju vrlo kratko događaji iz opće povijesti, zabilježena je povijest bosanske franjevačke provincije do 1757.g., dok najveći dio teksta prati događanja vezana za samostan u Kraljevoj Sutjesci.

Ljetopis sutješkoga samostana

Moj štioče, moreš li virovat da me tri puta mrtvi znoj p/r/obio. Ele Gospodin Bog dade ter isti beg bi ćefil, i *iza* toga bi i ago, i gvardijani. I ja dadoh begu konja, koga onda bijah dojašio ondi. Koji ne hti ga uzeti ondje, već mu ga poslah, čak kad se ja povratih iz Sarajeva, iz apsta.

Dakle, ondi ne hti/do/še nas izvoditi prid pašu, već poslaše nas onu noć na Fojnicu, ter na Kreševo, ter u Sarajevo, /kamo/ dovedoše nas ćefili. I prid Pašića velikoga, Korču, u Blažujiću iziđosmo i s njime u Sarajevo. Gdi mahom metnuše nas u avst, sve trojicu u jednu celicu, na ćumur iliti na ugalj tvrd, i dadoše nam sve trojici jedan pokrovac. I to /bi/ u kuća kazančevijeh. A paša istom malo prija nas bijaše unišao u Sarajevo. I bismo u tomu avstu deset dana — a svaki dan dolaze haberi da će nas na kolje nabit sve trojicu. Mi se među se ispovidamo, jačamo, tišimo, /al/i uistinu — sve kao izvan sebe, jerbo bijaše nam veće krv umrla od straha. Ele, *napokon,* jednu večer zovnu nas Me/h/med Pašić, veliki, prida se i poče nas pitati za Kajetana iz Introdakve, jur komisara apoštolskoga, koji je bio u Bosni prija dvi godine. I govori: „Ono je bio vaš uhoda i vi ste ga dočekivali i vi ste znali za ovu vojsku; i mi znademo i kakav je bio i /da je bio/ plišive glave . . .". I sve, brate, kaza, kao da mu je bio na viziti.

Sada moreš, prijatelju, razumiti tursku *lukavštinu,* i kako mogu znati i kako mogu na zlo iskrenuti /sve/, i koliko je *opasno* nama, da *stranci* ovdi dolaze /kao/ *komisari-vizitatori* ili provincijali.

Ele, mi mu odgovaramo, da nit' je tko izime toga dohodio, niti smo mi, ni naši stari nikada nikakva inleta čestitomu caru učinili, niti mislimo učiniti. A ono što je prošao oni čovik, /to je/ bio musafir. A /tada je/ bio mijer među vladaoci, gospodom od svijeta: išli /su/ Turci u zemlju kaursku po trgovina a kauri po turskoj zemlji — slobodno. Ele, mi nikada ni za što nijesmo

znali.

Ukratko /da kažem/: on skupi jedan dan svu ulemu sarajevsku i mulina naiba u iste dvore /i bi/ kazano sve. I mnogo nješto vijećaše prija, pak nas izvedoše među se. I pitaše, kakono i Pašić, a mi sve isto odgovaramo. I tako opet poslaše nas u avst a oni načiniše ilam po nas dobar da dobar. I Pašić odnese ga k paši i paša lijepo nam ga bujurisa. I mi dadosmo ondi blaga tri kese i po.

I jednu večer kasno, dade nam izun da idemo i da se pazimo da nas baše ne paralaišu; zao bo bijaše glas, kako gori rekosmo, izišao /po nas/ po prokletomu Vlahu kod Karaule. Indi, dade nam dva svoja momka i dopratiše nas do Latinluka. A kad se mi dobavismo konja, da vidiš — kako se po noći biži doma!

Ovo pišem dugo, neka se, brate, moreš lašte vladati, ako bi ti kadgod potriba bila ovaka. A Gospodin Bog sačuvao te /toga/…

Međuto stiže Turkom glas da su Moskovi na Oziji razbili vezijera i da je teško izginuo Turčin ondi i aman svikolici Bošnjaci. I koji su živi ostali jesu u sužan/j/stvo Moskovovo upali. Stiže također haber paši da su Nijemci osvojili Niš i da su došli na Užice. I posla paša ulake po svoj Bosni da se opet skupi malo i veliko, tko god more nositi oružje — jeda bi Nijemce smeli i ne dali im prijeći na Višegradu. I odoše bajraci na 23. septembra, al' Užicu ne mogoše pomoći dati, zašto ga jur bijahu Nijemci osvojili. Ali otiđe turska četa i porobiše Turci svoju raju svu, s ovu stranu Užica. Nijemci dopratiše lijepo do pašina čadora čeljad tursku, što bijahu pušćali iz Užica na viru. I paša primi Nimce lijepo na konak i dade im tain i sutra posla ih /sa/ svojizim pratiocima natrag u Užice. I prid njima na oči paša posiječe užičkoga kadiju jerbo se pridao Nijemcem a nije čekao paše u gradu doklem dojde s vojskom. I tako tada nahodeći se paša Hećimović na Osmača, posla golemu četu svoju i porobiše Valjevo, misto plemenito cesarovo, odkle dosta robja zarobiše i dovedoše. Međuto dojde haber da su Nijemci ostavili brez boja Niš, plemeniti grad, i otišli natrag, a Turci u njemu sjeli.

1738.

Na 20. veljače, po velikomu snijegu, odoše Turci opet na Užice i prid njima Ibrahim-paša Alipašić iz Skopja. I uzeše ga na viru. I otpratiše cesarove ljude /k/ Biogradu a što je bila raja, ta bi se onamo i za nevolju učinila, sve Turci isikoše i u robje okrenuše nemilostivijem načinom.

Treba zabilježiti /kao prvo/: Iza toga turska iznutarnja vojska opside adu u Dunavu po imenu Horšava, misto tvrdo cesarovo, i dojde mu nimačka vojska na pomoć. I razbiše kruto Turke. I tu poginu bagdadski vezijer a sina mu živa uhvatiše. I izvan ostalijeh tute poginuše tri

uštuglije.

Treba zabilježiti kao drugo: Iste godine, miseca jula, ode Ali-paša Hećimović bosanski i tri arnautske paše i Ibrahim-paša Skop/1/jak i Kulenović s ostalijem bezi, alajbezi i spahijama, s bašama, sejmenima i s neferijanom od sve Bosne. I odoše priko Une da robe Banovinu. I Zrinj biše sa svom silom i ne mogoše ga osvojiti. I mnoge palanke opsidoše. I *napokon,* vratiše se natrag svikolici i prijeđoše Unu pod Novijem amo. A kad prijeđoše, najdoše tri hiljade Tatara i šest stotina više, što bijaše došlo u pomoć paši. Indi paša, ne samo ne pušća njiha, već još okolo četr/d/es/e/t hiljada vojske u Kneževo polje da robe, gdi bi zla dosti, ali gore mnogo po Turke. I tu cesarova i banova vojska odagnaše njekoliko živijeh Tatara i drugijeh štokojijeh Turaka prid sobom.

Dojde glas u ovo vrijeme Turkom da su Turci iznutarnji osvojili Haršovu i da je grad izdao jedan general nimački, koji je vladao u njemu i da se poturčio a da su mu Turci nadili ime Muhamed-beg. I činiše ovi ovuda Turci veselje golemo.

Ovoga istoga miseca maja, doklem se paše mijenjaše, mi popločasmo gornja *spavališta gotovo* sva. A bila su baš rđava i zlo prija popločana. I *stajaše* u sve jaspri 7840 i to priko onoga što se prija ploča kupovalo ... i ovo učini gvardijan fra Marko Kovač. — Na svrsi, dakle, miseca maja otiđoše oo. pp. gvardijani u Sarajevo dočekat pašu i pridat čast i džulus i senete iznijeti prid njega. Koji ga i pridadoše i svaka učiniše. I pade džulusa i tevtišleme na ovi manastijer groša 433 /i jaspri/ 80. — A što bi imalo dat Kreševo tevtišleme, bi za njiha dato kao i lani od ovog manastijera i fojničkoga, od svakoga po 33 groša /i/ jaspri 80. Dakle, s ovizijem što se Kreševu pomoglo, otiđe ovoga manastijera džulusa i tevtišleme groša 466 /i/ jaspri 160.

1766.

U mjesecu junu načinismo u vrhu crkve oltar svetijeh: Ane, Ilije, Jurja, Klare, Katarine, divice i mučenice, *Lucije,* Didaka i Paskala. I baš na 22. istoga miseca prisvijetli gospodin biskup blagoslovi križ i *lik.* I on isti reče misu najnapr/ij/e na njemu. — Nakaš oliti koji ga bojama nakiti jest bio Stipan s Velike, koji stoji u Fojnici. *Lik* donese iz Mletaka o. m. p. *bivši provincijal, dekan, Filip Ćevac;* nastoja načinit o/l/tar o. m. p., koji /je spomenut/ doli. — U to vrijeme pak bio je gvardijanom fra Marko Kovač iz Ričice. Biskupom pak, koji ga blagosovi, bijaše tada prisvijetli gospodin fra Pavao Dragičević *iz Fojnice, u 69. godini života a 25. godini biskupovanja.* — A ti rečeni o/l/tar nastoja, doklem se načini, o. m. p. *Bonaventura Benić iz Čatića, sadašnji provincijal, u drugoj godini provincijalstva.* — I za načinit ova gori rečena i za dvoje basamake kamenite, *to* jest, prid svetijem Antunom i prid apostolima i zastirače oliti korline tri, i pokrivače... — također za nadnice platiti itd., itd.,

otiđe jaspri 4496 a basamaci sami groša šest...

Iste godine /1766/, *dana 4. mjeseca oktobra,* dogodi se ovdi *strahovit slučaj* u ovomu manastijeru sutješkomu *kao što slijedi.*

Spomenutog dana po ručku, budući potriba da momci i laici pritreplju u konobi badnjeve u kojizijem nahođaše se drop od gro/z/dja, indi, unišav u jednoga njeki Jozip, sin Filipa Trgovčevića iz Sutiske, *inače* momak vrstan i na vas mah jaki, da ga streplje s nogama. Evo ti ga udari ona žestokoga dropa burija u glavu, ter ga smete i počme zvati pomoći — da ga izvade. A ondi bila laika dva, kod njega blizu uz badanj, *to jest* fra Nikola Novaković iz Vijake i fra Antun Sedić iz Gomionice, od Staroga Majdane, laik malašan *stasom* ali baš junačkoga srca. Indi, kako oni momak gori rečeni zazove pomoći, ta/k/o siromah fra Antun i dodade mu ruku da ga pomože. Al' ne mogući ga istegnut, pritegne ga momak k sebi, kanoti kad muka obujme koga, onda ne popušta /ono za/ šta se uhvati. Međuto, i fra Antuna smete burija, tako i upade k njemu (a nije ni po badnja bilo dropa). I tako, *gotovo u tren,* ondi umriješe obadva, *to jest* Jozip, momak, i fra Antun Sedić. Bog im dao pokoj vičnji!

Indi mi, rasikavši badanj, izvadismo ih mrtve. *Nakon što smo se,* dakle, *posavjetovali,* bi zovnut. Filip, otac rečenoga pokojnog momka Jozipa, *da vidi* /nesretni/ *slučaj i da razmisli.* (Koji kad ugleda, esabite koji ovo uzštijete, kakav plač, kakva li tuga bi! Ele, ti taki posao, mi *ocijenismo* da se ne ima nikakvu jabandžiji kazati, već momka iznesosmo u pećnicu doljnu, ter ga ondi metnusmo.I činismo doć rodbinu njegovu, kao da se bio razbolio od sandžije i umro naglo. I tako biše svaka. Pak ukopasmo ga čak sutradan prid mrak u greb/l/ju baš prid crkvom kod „Brijesta", s one strane puta. Gdi na ukopu bilo je mnogo čeljadi iz Sutiske, *kao što to obično bude kad se sahranjuju mrtvi.* Iza toga, mahom ukopasmo laika rečenoga baš iznad lidžira onoga koji *stoji sa strane poslanice velikog oltara /ove/ crkve.*

Moji poštovani štioci! Stvar u ovoj zemlji mučna se dogodila i mogla /je/ biti golema šteta ovoj svetoj kući Ive svetoga, *(a ipak je taj slučaj u sebi bio sasvim nevin),* kod toliko i toliko dušmana njezinijeh.

Treba zabilježiti /kao prvo/. Za ugasit tu taku nesriću bilo je dosti mo/l/be, plača i uzdisanja otaca *na koje je više spadala uprava samostana i provincije.*

Treba zabilježiti /kao drugo/: Na pustu svijetu *nema ništa sakrivena, što se neće otkriti, barem kako mu drago.* Do malo vrimena istom poče se šobonjit štokuda *da se tako i tako dogodilo u sutješkom samostanu. I napokon,* do godine Gospodnje l770. i poprija dobro, počeše i Turci, naši hasumi, gotovo očito *naširoko* kazivati *da se takav slučaj dogodio...* Već što ne imadući svidoka, ne mogoše *postići* kod suda što su htjeli. Hvala Gospodinu Bogu,

/ovaj slučaj/ *nije ni iznesen na takvo nadležno pravno mjesto,* premda se štogdi *kakva sitnica* i dala.

Ama /samo/ što nam se upleo Čaluković A/h/met u to /i/ nitko više. Jerbo on imade nesriću — više: priliku — čut ti posao; (od koga pak, na božanskom *će se* sudu *vidjeti).*

Ele, ovi grozni slučaj, i sada se *godine* 1773. poteže i pëca i štogdi ružno šobonji... Ovo sam bio zaboravio ovdi registrati ili ti ovaj slučaj zabilježiti, ta/k/o /dolazi da/ ovako i jest /ovdje/ upisan, *iako se dogodio godine 1766.*

JAKO BALTIĆ

(*Bukovica kod Travnika, 1813. – Ovčarevo, 1887.), službovao je u nizu srednjobosanskih župa. Jedno vrijeme bio je u Carigradu dušobrižnik tamošnjih Hrvata, pa je tom prigodom naučio i turski jezik. Njegova gramatika turskoga jezika je izgubljena. Sačuvan je rukopisni* ***Ljetopis****, koji obuhvaća 230 stranica, pisan je latinicom i hrvatskim jezikom s nekoliko izvornih dokumenata na latinskom i talijanskom jeziku. Ljetopisom su obuhvaćena događanja od 1754. do 1882. g.*

Godišnjak od događaja crkvenih, svjetskih i promine vrimena u Bosni

1849.

Ove godine u misecu studenom ja sam izišo iz Carigrada. Ondi sam bijo dvi godine služio Hrvate i druge Slavljane. U Carigradu mlogo ima katolika slavljanskih, Hrvata koji dolaze iz Albanije od Skadra i Bara, službu čine i rade u Carigradu i kad novac steknu, vraćahu se u otačbinu. Ovih je se brojilo u moje vrime do šest hiljada. Ima mlogo Dalmatina, bogatih trgovaca, a siromašnii o nadnicam rade. Zatim mlogo ondi ima Poljaka, bigunaca od Rusa. Među ovim mlogo gospode plemića njihovih, koji su od Rusa pobigli. Zatim ima i ništo Bošnjaka, seiza turskih.

Među Slavljanim ondašnjim najpošteniji su Hrvati, u kakvim zlim prigodam se nalaze, sa svim tim svoj pošteni značaj uzdrže. Samo jim se mora zamiriti, što su na osvetu i dvoboj mlogo prignuti. Je li tko u čemu uvridio, oli ranio, oli ubijo Hrvata, taj nek se nada neodvlačno osveti. Imao sam priliku viditi grdni slučaj. Svade se dva Hrvata u kavi, jedan od njih pruži jabuku svom neprijatelju (ovo je zlamenje da ga na dvoboj poziva) koji primi jabuku i ureknu dan i vrime dvoboja. Fra Jozo Radoš, moj drug, stavi se da pomiri ova neprijatelja. Među ostalim govoraše im, *izgubićete dušu rad tog grdnog ubojstva,* ali jedan od njih odgovara: Gospodine, *izgubiću ja moje poštenje ako ne izajdem… Ne znaš ti što je poštenje.* Zatim su izišli na urečeno vrime i jedan grdno osto ranjen, međutim, svit je priteko i razstavio ih je. Turcim ovo je i drago. Izajdu gledati što vlasi rade. Hrvati s Crnogorcim ne gledahu se lipo, s njima se često put pobiju. Ovo Turcim nije mrsko nego uživahu.

Poljaci u Carigradu svakako živu. Gospoda koja su što dobila s tim žive. Niki se stavili u službu tursku kano likari, i ovi lipo živu. a mlogi odveć siromašni i pomrli bi od glada da ih njihova gospoda ne pomaže. Niku jim malu pomoć šalje grof Čartoriski, među se kupe

zadužbinu i siromašne pomažu. Rad ovog i ova kolonija u Bitini njima je data da rade i živu, ali zemlja rđava u onoj koloniji, ne more čestoput trošak izići. Kiša malo koje godine u litu pane, koja i to ne pomogne usiva, zato sve izgori, štogod čovik posije. Zato Poljaci, gdikoji i Dalmatini ovde se nasele, ništo kolibice načine s papratju pokriju, ali kad vide da jim ništa ne rodi, opet pobignu i tako niki dojdu, niki ondale biže.

Pašalić fra Pilip grdno se je privario ovu žalosnu koloniju primivši. Veliki se novac potrošio dok se je kuća načinila i zemlja izkrčila, te nikad ni pare dobiti, nit se kome prodati može.

Naša je dužnost, kad smo dvojica bila, da jedan reče misu na 8 sahata na latinsku u sv. Mariji, gdi se Hrvati kupe mlogi, a drugi na koloniji Poljacim. Ovo smo činili brez ikakva dohotka. U sv. Mariji ide lemozina manastiru, samo što smo mi imali jelo i jednu sobu, a na koloniji siromašni Poljaci i Dalmatini od nas išću kruha.

Ove godine bila je kolera u Carigradu, zato sam ja sam, dok sam bijo, veliki trud imo. Tribalo je bolesnike opremati a s kolonije daleko, arčiti i često pogibljivo, u kanalu morskom, dolaziti. Kad bi opet osto u Carigradu, tribalo ići na koloniju. Na koloniji imo sam jednog momka Bošnjaka, koji se isti razboli od kolere i umre prvi na novoj koloniji. Ovi je moj momak bio iz Ivanjske, zvao se Marko Tadić, ter evo sad nezgode u tuđoj zemlji nejmati nikog svog. Posli misec dana dojde mi jedan Slovak iz Mađarske, koji mi ukaza želju da bi kod mene rad bijo biti momak, koga i primim. Ovi me lipo i valjano posluži, baš sam na proviđenju Božjem zahvaljivo, što me namiri na ovakog slugu. Ali i mene dostiže obćena bolest kolera, od koje sam nikoliko dana bolovo, zatim na bolje pojdem i ozdravim. Ele u Carigradu grdilo kolera učini. Kad bi čovik na sokak izišo, primloge bi mrce susreo gdi se nose kopati u greblje, a govorili su da su mloge u more bacili.

Jedankrat me zovnu u noći na bolesnika u Orta Ćoj (predgrađe carigradsko prema Crnom moru). Dok sam ja došo, bolesnik umro. Gospodar kuće izajde i reče mi da ga odmah kopam, drugačije priti da će ga izbaciti iz kuće. Taj gospodar bio je debeli Ermenin, tako ih zovu, koji katolici nisu. Ja odatle odo u manastir sv. Marije, jer mi nejmamo tog prava kopati mrce, to je pravo paroka. Ele su Stambolije nemilostivi; dok se sluga razboli, ako nema kakva znanca oli prijatelja u Carigradu, teško se njemu. Mogu ga lako ribe pojesti u moru.

Na koloniji razboli se gosp. Zvirovski, koga zvaše po francuski Lenoir, ali se ne razboli od kolere, nego mu rane pozlediše, koje je 1832. dobio u Poljskoj. Ovi je čovik učen bijo i mloge jezike dobro govorio, kano francuski, latinski, talianski, turski i naški baš dobro, pa ga ne bi mogo čovik razlučiti od kakvog Hrvata. Ali kako je bijo učen, malo je vire imo. S njima sam se mlogo pripiro u stvarima zakonskim. Ovi kad se razboli, svi ga prijatelji ostaviše, ja pako, ništo iz dužnosti moje duhovne a ništo iz prijateljstva, često bi ga obilazio i tišio. Posli

nikoliko vrimena ozdravi gosp. Lenoir i ode u Carigrad, odklen mi piše lipu knjigu, »kako ga je Bog opet učuvo od smrti ...« Ele sam uvidio da je u bolesti više vire steko.

Moj drug u Carigradu gosp. Pavo Perišić ove godine ode u Biograd za terdžumana konzulu talijanskom za dobru plaću. Zatim kad turinski kralj izgubi s Austrijom boj bijući, i konzul ode iz Biograda, gosp. Pavo Perišić vrati se u Carigrad. Ondi imo je jednog brata koji umre, a lipo je živio njegov brat Đuro. Imo svoj dućan i trgovinom se bavio. Gosp. Pavo sve njegovo imanjstvo prihvati, budući da diteta nije imo, pokojnik. Pavo zadobije dobro imanjstvo i počne u dućanu trgovinom se baviti. Ali nitko nesretniji od Pave. Sin mu se Tone naopako poturči u Carigradu. Zato je Pavo moro mlogo trošiti da svog sina izbavi iz nevirničkih šaka, ali sve uzalud bi trošiti, jer poturče bi reklo: *Ja tvoj sin nisam, poturči se, ter ću ti biti sin!* Ovako Pavo ogorčen, dan i noć bi plako, niti bi mu se mililo štogod raditi; zato spade na najdonje grane siromaštva. Osim ovog svog nesretnog sina, ima još dva, Luku i Ivu. Ovi kod matere osta u Sarajevu, a i nauči zanat cipele načinjati, a Luka u Carigradu osto kod oca.

Opis starina iztočne i siverne strane Travnika

Da je ovo misto Guča Gora i njegova okolica starih vrimena bilo mlogo napučeno i obrađivano, svidoče i kano da govore toliki ostaci starinski, koji uzput istom ovde napomenut trjeba, dok ih nije ruka neprijateljska uništila.

Ja dok sam malen bijo, mlogo je više bilo ogromnih kamena (stećaka, narod zove) po grobljim. Sad takih jedva tretina ima. Turci su mlogo ih isikli i na džamije oli mostove odnili. Priašnjih vrimena nisu Turci isti dali kopati, oli sići, stare stećke po grobljim. Oni bo su virovali, isto ko i naši, ako se takne staro groblje da će grad obiti. Ali Osmanija ovo ne viruje nego ruši. Ima i sad sela turskih kod kojih ovaki stećci, oliti mašeti, na kojim je križ urizan, još uzprav stoje, niti taknuti hoće. Ovakih stećaka bilo je u Gučoj Gori blizu našeg samostana, na mistu Klisa zvanom. Ovdi je bilo doskora strahovite veličine stećaka oko 20 na kojim biše viditi grbova izrizanih, koje o. fr. Augustin Dembić, rad svoje nesmotrenosti, poruši. Osta sam jedan još, i to najmanji, na komu je upisano: Se leži Petar (Miho) Vučetić, druga su obijena. Dok ovo kamenje usprav bi, kad bi čovik došo i vidio ih, došle bi mu misli, *da je oni narod, koji je ovo načinjo, moćan bijo.* Zato i sadašnji Bošnjaci govore, »da su oni ljudi, koji su ono kamenje načinjali, divi bili i da su divi pokopani.«

Velikih ovakih stećaka jest mlogo bilo na Gorici, koje, kad bi čovik izdaleka gledo, mislio bi da ljudi ondi stoje.

Velikih slota bilo je stećaka na malinskom groblju; na dva od ovih bijo je lip grb njekakva

plemića, *lav svoje čelusti razvalio,* vidilo se je da je bilo i pismo, ali duga vrimena izkvarila, da se nije moglo pročitati; ali i ova su dva privalili i porušili.

Ima mlogo ovakih stećaka na grobljim brajkovačkim i u Grahovčićim, lipo izrizani, na mlogim grb: pol miseca i zvizda. Na jednom od ovih govore da je bilo upisano: *Ja Ivo trista godin živijo, nit vidio grada Zenice ni varoši Travnika.* Odkud govore, da je stari vrimena Zenica veći grad bijo nego Travnik, ali se sad to pročitati ne može, samo ovo: Si leži Ivo...; još gdikoje se slovo vidi, a drugo vrime pomrsilo.

Od ovih starinskih stećaka glasoviti je oni u selu Čuklim, koji ima s jedne strane čitava čovika lipo izrizana, stojećega kano vojnika, a s druge strane križ. Zato se ovo misto zove Križ. Ovde se običaje svit kupiti iz dalekih mista svake vire rad svake bolesti; imaju viru da jim bude lakše kad ovde dojdu.

Ima veliko groblje starinsko kod sela Faslići, niže jezeraca, šumom poraslo. Ovde ima mložina stećaka, odveć velikih, na kojim različiti su grbovi lijepo urezani a najviše *pol miseca sa zvizdom.* Ovo groblje sad je većom stranom porušeno. Odnili Turci izrazbijavši na svoje džamije. Govore da je ovde našo sjekući kamenje, niki Petar Mrkonjić iz sela Čukala, u grobnici sablju lipu, koju je vezir bosanski sebi uzeo. Ovo je povoda dalo te se je ovo groblje prikopalo.

Nadpisi na ovim stećcim su stranom ćirilski, bosanski. Dva su samo u ovoj okolici našasta dosad latinski, prvi, u selu Putačevu, kod kuće Strukareve, od manastira tri čereka daleko, na komu je nadpisano: *Conjugi suo posuit, qui obiit in terris peregrinis…* Odkud mlogim je misao došla, da su krševite planine bosanske bile Rimljanim *terra peregrina.* More biti da se nisu dalje od Stržanja, niže Kupresa, pružali.

Drugi je nadpis latinski našast niže sela Poljanice i Suhi Do, skoro, god. 1862. Turčin Smail, kadija, krčeći svoju zemlju pokraj vode Bile, gdi Kozica utiče, poslanici najdoše kamen u četvrt s nadpisom: *D. M. Conjugi Devotissimae… vivente… posuit.* Vidi se da je ovi kamen nosila voda, jer je okrnjen i pismo se mlogo izgubilo. Turčin mislio da je ondi blago, zato je mene zvao da mu pročitam i obećavo mi veliku pomoć dati i crkvu načiniti, ako ondi najde blago. Ja sam otišo s o. fra Markom Baraćom na misto gdi je taj kamen našast i opazili smo da ga je morala dovaljati voda Kozica od starog grada kod sela Zagrađa. Turci misle da ima u Bosni mlogo blaga zakopano i da mi fratri znamo iz pisma, što i mlogi krstjani viruju…

Ima stara jedna gradina među selim Miletići i Zagrađe, od manastira prama siveru sahat jedan daleko. Ovog su zidova većim dilom čitavi bili do god. 1842. Ove godine glasoviti, rad svojih zloća, Adži Ali-paša, onda bivši mirialaj vojnički, skupivši narod iz obližnjih okolica i jedan

dijo svojih vojnika, zidine struši zato što se je govorilo, da ovde ima veliko blago od Kaura sakriveno (Kaure zovu Bošnjaci Turci stare Bošnjake, i sve zatim što nije Turčin i caru turskom podložno). Kopajući ovde namirili su se na jednu sobu pod zemljom u kojoj su našli *oružja i mlogo vilica i žlica*, nikih srebrenih i *zrnja topčenih.* Našli su ovde niku vrstu rude, koju je u Travnik odnio i talio isti. Zatim, našli su kostih mložinu, odklen more se zaključiti da ovde nikad boja bilo. Ovi Adži Ali-paša, lakom za blagom, talio je rude bosanske. On je slao doktora G. Franca u Kremnic da izvidi način kog u taljenju ruda oni rudari upotrebljavaju. On je peć za to bijo napravio i dva majstora imo, koji su to radili; ali ovo nije bilo slobodno činiti. Zato kad vezir Adži Ćamil-paša ovo začu, oni majstori glavu izgubiše u apstu u Travniku, koji su bili krstjani, a Adži Ali-paši ništa ne bi, jer svu krivicu na krstjane obori.

Ovaka stara gradina bila je na jednom visu blizu sela Pokrajčića, kod rike Bile, koje misto i sada narod zove Gradinom; ovo s desne strane rečene vode, s live pako strane vide se ostanci velikih starih zgrada. Sad se ovo selo zove Zabilje u kom su razvaline kule bega Orlovića, oli drugačije Zlatarevića.

Slična ovim ima stari grad jedan na visu svrha sela Mošunja, a drugi svrha sela Gornje Večeričke, ovog zove narod Škaf, ali obadva čestim prikopavanjem, tražeći blaga, porušeni. Blizu ovih gradina doli u ravni, mlogo se je nalazilo pečene i tvrde cigle. Od mosta Divjaka do sela Malog Mošunja pokraj Lašve, čitave zidove su nalazili od cigle, koji su imali ovu sliku na sebi uštampanu »X«. U istom ovom poljicu nalazi se mlogo rimskih para orući oli kopajući zemlju. U narodu je pridavanje da je ovde velik grad, a na jednom visu uz poljice da je crkva bila i sad se Crkvišće zove ovo misto. Više mosta Divjaka našo je se kamen razbijen, koji na sebi ima dva duha krilata. Moro je biti svrha vrata kakve zgrade. Ovi sam kamen činijo prinit u naš manastir.

Vidio sam nikoliko kamena odmah niže Viteza prostrti po zemlji na kojim je konjenik lipo urizan, sad ih kopita turska gazi.

Imaju ostanci mosta kamenita na riki Biloj niže sela turskog Duba, od manastira prama siveru dva sahata daleko. Ima narod pridavanje da je njekakov drum starinom išo iz Sarajeva na Visoki, Kakanj, Zenicu priko sela Čukala, Gluhe Bukovice na Vrbanju u Banja Luku. More biti onda je ovi most služijo.

Naš je samostan bijo, koji se zove od Lašve, na livoj strani vode Lašve, sva prilika gdi se oni nadpis latinski nalazi kod Strukareve kuće. Ovo je daleko od sadašnjeg našeg samostana tri čereka sahata. Niki pako govore da je bijo na desnoj strani Lašve, na mistu koje se i sada zove

Crkvine. Ovi manastir kad je srušen, more biti da su franciskani pobigli u Guču Goru za biti dalje i sigurnu od nevirnika.

U okolici gučanskoj ima sela koja su dosad sačuvali imena plemića bosanskih, kano *Bando, Pokrajčići, Brajkovići;* i sad isti Turci reći običaju — kad hoće što staro pokazati — to je bilo kad je ban u Bandolu sudio. Guča Gora zove se, more biti, od potoka koji teče kroz selo i koje često dojde velik, stoji ga huka horeći stine i kamenje. Dakle, da se je Hučia Hora preminula na Gučia Gora, kako gosp. Kukuljević opaža u svom putovanju po Bosni, more biti.

Ove starine dosad opisane (kojih bi mlogo više ljubitelj pomljivih starina mogo sabrati) jesu od istočne strane i nješto siverne grada Travnika.

LJEKARUŠE

Da se franjevci nisu brinuli samo za duhovno i duševno zdravlje svojih vjernika, već isto toliko i za zdravlje tijela, svjedoče mnogobrojne rukopisne ljekaruše. U ljekarušama su zabilježeni naputci za liječenje biljem ili kakvim drugim prirodnim sredstvima, s tim što se katkad ne radi samo o liječenju, već i o poukama vezanim za higijenu (uništavanje buha i stjenica), o postupcima u vezi s praznovjerem, kao što je npr. razbijanje čina. Nerijetko su zabilježena i pučka vjerovanja i pretkazivanja. Stil ljekaruša je specifičan: sažeto se kaže što se koristi za liječenje pojedine bolesti ili tegobe, daje se uputa kako se preporučeno sredstvo priprema ili primjenjuje. Jezik je također jednostavan, uvijek čisti narodni, s posebno zanimljivim narodnim nazivima biljaka. Ljekaruše su vrijedne ne samo kao jezični spomenici nego i kao etnografski i etnološki materijal. Ulomak koji ovdje donosimo potječe iz anonimne ljekaruše pisane bosančicom, po jezičnim odlikama može se pretpostaviti da potječe iz zapadne Bosne, točnije s ikavsko-šćakavskoga terena.

Anonimna rukopisna ljekaruša

Za razbiti čine: Uzmi za tri puta po devet cviti žukovi, pak istuci, pa nek to popije oli izije. Razvrće čini.
Kad se čovik unutra zatvori: Vari pelin u kozjemu mliku, pij našćesrce.
Koga zmija ujede: Bile kapule, ulja, soli i kvasine i od luka soka, svakoga jednako, po jednu žlicu podaj piti.
Da žena dobro doji: Neka grize korinje koromača, daje joj kripost mliku.
Od sučije i svake bolesti koja je unutra u džigaricam od koje se kašlje: Uzmi lavorike sto lista, metni u malan lončić i ulij vode za po boce, metni po litre meda i šaku aniža, pak vari dok uvre tretjina, pak ocidi u čisto i pij tako vruće, kako moreš durati, večer u postelji.
Protiva svakoj tugi: Izgrizi našćesrce orija i rute.
Od čira: Voska i smole smrčeve pojednako maži po karti, privij na nj.
Tko je otrovan: Neka popije soka deset drama biloga jasenka, ozdravit će.
Za groznicu: Vari janjetinu travu, našćesrce pij, pušćat će, pij po jedan žmuo.
Koga boli zub: Uzmi kore od dva šipka i za dvi gazete papra i tri kašičice meda, vari sve u jednomu žmulu vina u čistoj pinjatici, neka vri za četiri Očenaša, paka neka pere zub mućajući usta, dobri je lik.

-*Gdi su buhe u kući*: Drži žabu s korom, sve će ih skupiti i izisti.
Za iskoriniti čimavice: Uzmi korinja ili obiljena drveta od čiprisa, metni u postelju, sve će pokrepati.

Pučka vjerovanja

-Svibnja ako pogrmi ili munja metne na 17. ili 20. to kaže glad po zemlji.

-Tko se rodi u utorak počmu ga noge boliti i srce i nesrićan bude prid gospodom, i podnit će čudo zla…
Tko se rodi u petak bude mu darovan taki dar od Boga do 6 lita, a od 6 do 9 bolan bude, …
Tko se rodi u subotu ta vridan bude i rič mu poslušna bude, imati bude dobro poživljenje i ljudi će ga zvati dvama imenma zaradi poštenja i živia bude 96 lita…
- Ovo su zli časi u misecim: sičnja na 3, na, 7, na 9; veljače na 20, na 22; laška na 2, na 6, na 8, na 21; travnja na 3, na 17, na 22…
- Anđele Ravajele, kada si na vodi, ne boj se. Kada iđeš spavati, spomeni anđele Mijale, bit ćeš oslobođen. Anđele Urile, kad ideš na sud, dobit ćeš.

Rječnik nepoznatih riječi

ad *–podzemni svijet*

akrap – *štipavac*

ala *– neman, zmaj, aždaja*

alajbarjak – *stijeg jedne pukovnije*

ali, aliti *– ili, iliti*

amorika – *omorika*

aps(t) *– zatvor*

arcibiskup – *nadbiskup*

arcipop – *nadpop, svećeničko zvanje*

arija –*zrak*

arma – *grb*

artija - *papir*

asker – *vojnik, vojska*

B

babo *– otac*

bajavica – *vračara, gatara*

balija *– neotesan čovjek, primitivac, pogrdan naziv za muslimana*

basamak - *stepenica*

basrđanski – *trgovački*

baša - *janjičar; starješina*

bašibozuk – *vojnik neredovite turske vojske*

bašlija *– pribadača*

begenisati – *svidjeti se, izabrati po svojem ukusu*

beglerbeg – *vrhovni vojni i civilni zapovjednik veće pokrajine*

bena – *glupan, budala*

besa – *tvrda vjera, zadana riječ*

bešluk – *stari kovani novac od pet groša; predmet u dužini od pet aršina*

binbaša – *vođa tisuće momaka*

bisage – *dvostruka torba, dvanjci*

bistvo – *bit*

bo –*jer*

bočiti se –*previjati se, boriti se*

boj – *kat*

boljar – *velikaš, bogataš*

boščaluk – *nevjestinski darovi zamotani u bošču (komad platna)*

bradva – *tesarska sjekira široke oštrice*

brašno - *hrana za put*

brojiti – *prebrajati bodove pri vezenju*

bujurisati - *potvrditi, odobriti*

bula – *žena muslimanka*

burija- *omamljujući miris*

C

cesar – *car*

cicvara –*jelo od kukuruzna brašna, sira i jaja*

cjeć(a) *– zbog, radi*

Č

čador – *šator*

čaratanica - *vračara*

čaratanje – *gatanje, čaranje*

čaratar – *vrač, čarobnjak*

čatiti - *čitati*

čauš – *niži časnik u osmanlijskoj vojsci*

čerek- *četvrtina*

česa *– čega*

česvo *– zbog čega*

četvrtak – *mjera za žito*

čimavica -*stjenica*

čini – *čarolija, magija, uroci*

Ć

ćaba – *mjesto hodočašća u Meki*

ćefil -*jamac*

ćehaja – *zastupnik paše, vezira ili kojega drugog velikodostojnika, knez, seoski starješina*

ćelebija – *gospodin, plemić*

ćemer – *svod mosta*

ćepuriti – *brbljati, tepati*

ćispet – *odjeća, odijelo, nakit*

ćitab – *Kur 'an, sveta knjiga, knjiga uopće*

ćorda – *sablja*

D

davorija –*pjevanje, pjesma*

defterli kava – *kava pomirnica*

delija *–junak*

Deuteronomij – *Ponovljeni zakon, peta knjiga starozavjetnoga Petoknjižja*

devlet – *sultan; sultanova vlast; država*

difinitur – *definitor, član uprave franjevačke provincije*

diklica- *djevojčica*

diljka – *vrsta duge puške*

diljka pirlitanka –*puška s uresima*

direk – *greda, stup, stožer*

divan – *balkon; vijećanje, razgovor*

dogodopis *–povijest*

dostojanstvo –*prijestolje*

došasti – *budući, nadolazeći*

došastje - *dolazak*

dram – *mjera za težinu, označava malu količinu čega*

draže – *skuplje*

drtan – *brižan*

drugda – *nekad, katkad, drugi put*

držan – *dužan, obvezan*

dumna - *redovnica*

dundar – *velika skupina vojske*

duožan – *dužan*

dušek – *madrac*

duvna – *redovnica*

Dž

džigerice - *jetra*

džulus- *porez koji redovnici plaćaju novom veziru*

Đ

đaur – *kršćanin, nemusliman*

đaurin – *kršćanin, nemusliman*

E

endek – *opkop*

englendisati – *razgovarati*

esabiti -*računati, misliti, ocijeniti*

etc. – *i tako dalje (latinska kratica za et cetera)*

etimologija – *određivanje podrijetla riječi*

F

ferik – *zapovjednik divizije*

ferman – *sultanov ukaz, sultanova zapovijed*

G

gajtan – *uže, konop, vrpca*

ganuti se- *pomaknuti se*

ganutje –*pokret, pomak*

gazeta – *mali mjedeni novac*

godovina – *imendan*

gondža –*pupoljak*

govoru – *govorim, velim*

grede – *ide*

gredeš – *ideš*

grstiti se – *gaditi se*

gusa - *gusar*

gužva – *smotak*; *pletenica spletena od gipkoga pruća*

H

habatiti – *iznenada zatećiti*

haber- *glas, vijest*

haberdar – *glasonoša, puška "oglasnica"*

han –*prenoćište, svratište*

handžar – *vrsta velikoga noža*

har – *konjušnica, staja; dvor*

harač – *glavarina, izdatak, trošak, vrsta poreza*

harambaša – *hajdučki prvak, zapovjednik bande*

haran – *zahvalan, odan*

hasum- *neprijatelj*

hat – *konj plemenite pasmine*

hergela – *krdo konja, uzgajalište konja*

hodaja – *odaja, soba*

holi – *oholi*

humajun – *najviši ukaz*

hvojan – *razgranat, granat*

I

iftira – *potvora, objeda, kleveta*

ilam- *sudsko rješenje, izvješće*

inčestum – *rodoskvrnuće, incest*

inlet- *prevara, podvala*

iskrnji – *bližnji*

istomačiti –*protumačiti*

izime- *s obzirom na*

iziskovati – *tražiti, istraživati*

izoglav – *razularen*

izrijeti – *izreći*

J

Jabandžija- *stranac*

Jadarsko more – *Jadransko more*

jagluk – *duguljast rubac od finoga beza vezen zlatom*

jagmiti – *grabiti*

jakoriječ – *dogovor; izrijekom, javno*

jakovlasno-*s punom ovlasti*

jal – *zloba*

jaspra – *srebrni novac*

jatagan – *veliki zakrivljen nož*

jerbo –*jer*

jisti –*jesti*

jizbina –*jelo, hrana*

jular- *povodac*

jur – *već*

jurve – *već*

K

ka, ku- *koja, koju*

kada – *gospođa*

kadija – *šerijatski sudac*

kajmekam – *vojno-građanski upravitelj grada*

kako – *kao*

kakojstvo – *kakvoća, kvaliteta*

kalaminta – *magnet*

kalandrino – *ševa*

kalauz - *vodič*

kantana misa –*pjevana misa*

kantar – *vrsta starinske vage s dvije kuke*

kapula - *luk*

karta – *deblji papir, karton*

kasaba – *manji provincijski grad*

kašičica - *žličica*

katanac - *lokot*

katil – *ubojica, krvnik*

katilski – *krvnički*

kaurin – *kršćanin, nemusliman*

kereb – *skela od više povezanih lađa, lađa na kojoj stoji mlin*

ker-*pas*

kerubin – *anđeo višega reda*

ki – *koji*

kiniti se – *maknuti se, skloniti se*

klačina – *živo vapno*

klijet- *kućica, spremište*

knjiga – *pismo*

kobilica – *skakavac*

kolikojstvo – *količina, kvantiteta*

komarica – *komarac*

komora – *četa za opskrbu, opskrba vojske uopće*

komorati – *opskrbljivati hranom*

komordžija – *opskrbljivač*

konak – *prenoćište; jednodevno putovanje; kuća turskoga velikodostojnika*

konšija – *susjed*

kraguj – *sokol*

kreševo – *boj, bitka, okršaj*

krivošija – *zakrivljena sablja*

krupica – *mrvica*

kučati – *nastojati dobiti što*

kujundžija – *zlatar*

kumbara – *vrsta topa*

kurtalisati se – *spasiti se, osloboditi se*

kušnuti – *pokušati jedanput*

Kuzulbaška zemlja- *Perzija*

kužnik – *bolesnik koji ima kugu*

kvar – *šteta*

kvasina *-ocat*

L

laf – *brbljanje, razgovor; laž*

lasno – *lako*

last – *uživanje, ugoda, besposlica*

lašte – *lakše*

letušti – *leteći*

lidžir -*stalak za čitanje u crkvi (u koru)*

liko – *uže*

liš – *osim*

liturđija – *bogoslužje*

lono – *krilo, naručje, njedra*

M

magaza – *skladište*

majdan – *rudnik*

mala bratja – *Mala braća, franjevački red*

mamen – *pomaman, bijesan*

manikej – *pristaša manihejske sljedbe, heretik*

manjgura – *turski sitni bakreni novac*

marva – *stoka*

maškara – *šala, izrugivanje*

matrimonij – *ženidba*

matroz – *mornar*

meana – *gostionica, krčma*

mečit – *manja muslimanska bogomolja, mesdžid*

mehana – *gostionica, krčma*

mehandžija – *gostioničar, krčmar*

mejdan – *bitka, boj*

memlečet – *država; zavičaj, rodni kraj*

meštar – *učitelj*

miden – *mjeden, bakren*

mih – *mijeh*

Mihoio aranđeo – *Mihovil arhanđeo*

mirakul - *čudo*

miri – *zidovi*

mirialaj- *pukovnik*

misalju – *mišlju*

mlaji- *sluga*

mniti – *misliti*

mrijest – *rasplođavanje*

mrtac (mrtci) – *mrtvac*

mudir – *upravitelj*

munara – *toranj džamije, minaret*

musafir - *gost, putnik-namjernik*

mužata – *udana*

N

nadgledati se – *očijukati, koketirati*

nagraisati – *nagaziti na čini, nastradati*

naib- *kadijin zastupnik u nahiji*

nakaš - *soboslikar*

nakomice – *gurajući, u gužvi*

napuočiti – *naseliti se, nakupiti se*

naravni – *mudrac, filozof*

našast -*nađen*

našćesrce - *natašte*

natkučiti se – *nagnuti se, namjestiti* se *iznad čega*

navlastitstvo *–posebnost*

nazorice – *držeći poizdalje na oku*

neferijan - *obični vojnik, obični građanin, regrut*

negve – *okovi, lanci*

nemoć – *bolest*

nemoćnik – *bolesnik*

nenapomenjen – *nespomenut*

nenavidost – *mržnja, zavist*

nepomanj (nepomlji) – *nemaran, nehajan*

ništanemanje – *ipak, unatoč tomu*

ništo – *ništa*

nizam – *redovita turska vojska; vojnik; red, raspored*

O

obćeni – *opći*

obdan – *danju*

običajan – *uobičajen, navadan*

obiližje – *nadgrobni spomenik*

oblast – *vlast*

obnoć – *noću*

obramenica – *dugačka motka na kojoj se nosi teret, obično posude s vodom*

ockvrniti – *oskvrnuti, obeščastiti*

oći -*otići*

odpovijed – *odgovor*

oficij- *vrsta molitve*

ogroš (na ogroše udariti) – *borba, okršaj (naići na borbu)*

okonji - *okolni*

okoločep – *vrsta trave koja se koristi pri čaranju*

okolovina – *okolnost*

okrom – *osim*

ol, oli – *ili*

opaz- *pažnja, nadzor*

ordija – *tabor; vojska; gomila, rulja*

orij - *orah*

oroz- *pijetao*

ostajačke – *stojećke, na brzinu*

osvaditi – *optužiti, oklevetali*

otar – *oltar*

otišatči - *otišavši*

ot-*od*

otpovijedati – *odgovarati*

otvrzi -*odbaci*

P

pačak – *krletka za patke*

paka – *zatim, ipak*

palatin – *kraljev zamjenik*

pandurija – *stražarska služba*

paralaisati - *raskidati u komade*

pedipsati – *kazniti*

pilav – *vrsta istočnjačkoga rižota*

pilo – *mokraća; onečišćena voda*

pinez – *novac*

pinjatica – *kotlić, lončić*

pisna – *pjesma*

plahnut –*poplašen*

plastinati –*padati u krupnim pahuljama, sniježiti*

plastunica –*pahuljica snijega*

plišiv- *ćelav*

pljesniv –*prljav, zamazan*

podlog – *temelj, postament*

podloštvo –*podčinjenost, podložnost*

podor – *klanac*

podrug – *polovica drugoga*

pogibil – *opasnost, pogibelj*

poklam – *pošto, nakon*

poklisar - *poslanik*

polag – *pokraj*

poldne –*jug*

ponukovan'je - *poticaj*

ponukovati – *poticati, nagovarati*

porat - *luka*

posilimice – *silom, nasilno*

poslidak- *posljedica, rezultat*

posvetilište – *sakrament*

potezati – *vagati, biti težak, težiti*

potisnutje – *poticaj*

povladnica –*pismo kojim se daju ovlasti i povlastice*

prćija – *djevojačka sprema, dota, miraz*

preša - *žurba, hitnja*

pričina – *uzrok*

pridobiven – *pobijeđen*

prilika – *primjer; slika; usporedba; priča*

priljubodjevstvo –*preljub*

pritio – *debeo*

pritreplju- *tiješte, gaze*

pro- *preko*

prodivaniti – *porazgovarati*

proviziun – *nagrada*

proz – *kroz*

prtenjača – *prtena vreća ili torba*

pržina –*pijesak, pješčana obala*

psost- *psovka*

puok-*puk*

purgatori(j) - *čistilište*

R

Rac –*pogrdan mađarski naziv za Srbina i Hrvata*

rekši – *rekavši*

rijeti – *reći*

ročinstvo – *rodbina*

romonisati – *šaptati, žuboriti, mrmoriti*

rušpija – *mletački dukat, cekin*

S

sabur – *strpi se*

sahraniti – *sačuvati*

sakrament – *svetinja, sveto otajstvo; crkveni oprost*

sakrileđium – *svetogrđe, sakrilegij*

sandokos – *vrsta trave koja se koristi za bajanje*

sandžija- *probadi, grčevi*

sasnuti – *sisati, dojiti*

savardak – *ubožna koliba, kućerak*

scijeniti – *smatrati, držati*

sebični – *običan, svakidašnji*

sega – *ovoga*

seiz - *konjušar*

senet- *isprava, dokument*

serasker – *vojskovođa*

serdar – *glavar, poglavar uopće*

si – *ovaj*

sičija – *tuberkuloza, plućna bolest uopće, sušica*

sijaset – *mnogo; neprikladno*

sikavica – *korov, čičak*

sikter – *gubi se, marš van*

slivar – *trgovac šljivama*

slota - *grdosija*

slučiti se – *dogoditi se*

smeća – *smutnja, nered*

snihoditi – *silaziti*

sniodeći - *naovamo*

sobet – *gozba; sijelo; vijećanje*

sokak – *ulica, uličica*

sovra – *trpeza, sinija, okrugli stol za ručavanje*

speće – *spavanje*

stanovito – *sigurno*

statua – *kip*

steća – *stojeća*

struka – *vrsta ogrtača*

strunjan – *oštrodlak, ispreden od oštre i duge dlake*

strvni – *grabežljiv, krvoločan*

stupa – *sprava za valjanje sukna*

subaša – *nadzornik imanja, gradski nadzornik*

sveštati –*posvećivati*

svetiti - *svetkovati*

sveudilj – *uvijek, postojano*

svjet - *savjet*

svračak – *vrsta ptice*

svrha – *svršetak*

svrhu – *iznad, zbog, o*

Š

šara – *vrsta puške*

šarka – *vrsta puške*

šedrvan – *vodoskok, bazen uz džamiju za ritualno pranje*

šeh – *starješina tekije, derviški prvak*

šeher – *veliki grad*

šehislam – *najstariji muslimanski vjerski dostojanstvenik*

šehit –*poginuli borac za vjeru, mučenik*

šetka – *lisica*

šićar – *korist, dobitak; imetak*

šiju- *šijem*

šinik – *mjera za žito*

šišana – *kratka puška*

školji – *otoci, otočići*

šobonjiti - *zujati, bubnjiti*

šovran – *dukat, cekin, zlatnik*

špuga –*puž*

štioc – *čitatelj*

štiste – *čitaste*

štiti – *čitati*

T

tain - *obrok, opskrba*

takojer -*također*

tancati- *plesati*

tecivo – *vrsta streljiva ili oružja*

tekija – *derviška nastamba*

telal – *javni oglašivač, izvikivač proglasa*

terdžuman - *prevoditelj*

tevtišlema - *očevid, pregled*

timor – *visoka kamenita planina*

tja –*sve do, čak do*

tljen – *uništen, razoren*

tolikrat – *toliko puta*

traga –*potomstvo, rod*

tretje – *treće*

trijes-*grom*

troljica – *krpica*

tuje – *tuđe*

turbe – *natkrivena grobnica, mauzolej*

tutunisati – *duhaniti, pušiti*

U

učtuglija – *čin paše*

udanutje – *dah, nadahnuće*

udilje - *odmah*

ugrivati – *zagrijavati*

ukobiti – *ugatati, navraćati*

ulak -*glasonoša, teklić*

ulema- *bogoslovi i pravnici*

ulisti – *ući*

umjeteonstvo - *umijeće, vještina*

ungarski – *ugarski*

upenjgati - *naslikati*

uput - *odmah*

usilnik – *silnik, nasilnik, tiranin*

usilovati –*prisiljavati*

uštuglija- *paša s visokim oznakama časti*

utvorno – *hinjeno, prijevarno*

uzam – *uzevši*

uzamši – *uzevši*

uzgone činiti –*pogađati se, cjenjkati se*

uznačice – *nauznak*

užgati se – *zapaliti se*

užigati – *paliti*

V

valah – *Boga mi (zakletva)*

varovati se – *čuvati se*

vaška –*pas*

velju – *velim, kažem*

verši - *stihovi*

veruge – *lanci*

vesnuti se –*pojaviti se, stvoriti se pred kim*

viće – *savjet, vijeće*

vilajet –*pokrajina, područje; zavičaj*

vina – *krivnja*

viperica – *zmija otrovnica*

vižita - *posjet*

vlaka – *dugo drvo koje se izvlači iz šume*

vlastitstvo – *osobina, odlika, svojstvo*

vojno – *momak, dragi*

vojska - *rat*

1. vratolom – *opasno i strmo mjesto na putu*

2. vratolom – *vrsta trave za bajanje*

vriježba – *stapka na kojoj visi plod, vrijež*

vrndati – *rovati, prekopavati nečije stvari*

Z

zabasati – *zalutali*

zajaziti se – *zatrpati se, napuniti se*

zakopititi – *zasnovati, podignuti*

zametaljka – *onaj koji zameće igru*

zatočnik – *zaprisegnuti junak*

zažet – *napet*

zdjetna – *trudna, noseća*

zlamenje – *znak, čudo*

zor – *sila, muka, tegoba; nasilje*

zulum – *nasilje, bezakonje, teror*

zulumćar – *nasilnik, tiranin*

Ž

žalopjev – *oplakivanje*

žmuo, žmul – *čaša, kupa*